

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІМЕНІ
М.І.ДОЛІШНЬОГО НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»

РОЗВИТОК ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

**Прикордонні території в умовах дії Угоди про асоціацію між
Україною та ЄС**

науково-аналітична доповідь

Львів – 2017

Розвиток транскордонного співробітництва: науково-аналітична доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор В.С. Кравців. – Львів, 2017. – 89 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

Проаналізовано основні тенденції соціально-економічного розвитку прикордонних областей, суміжних з країнами-членами ЄС. Досліджено особливості просторової організації економіки прикордонних регіонів в контексті активізації інтеграційних процесів, пов'язаних із підписанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та «тимчасовим» застосуванням Поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ). Вивчено динаміку та структуру товарного експорту і імпорту областей Західного регіону України та визначено перспективи розвитку зовнішньої торгівлі товарами. Окреслено особливості функціонування прикордонної торгівлі в українсько-польському транскордонному регіоні. Запропоновано напрями активізації транскордонного співробітництва як вагомого інструменту розвитку прикордонних територій.

Для представників органів державної та місцевої влади, науковців, суб'єктів підприємницької діяльності, представників громадських організацій та інших осіб, зацікавлених у проблематиці розвитку прикордонних територій в умовах поглиблення транскордонного співробітництва.

Науковий редактор

Кравців В.С. – доктор економічних наук, професор.

ISBN 978-966-02-4252-4 (серія)

Рекомендовано до друку Вченою радою ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» (Протокол № 3 від 4 травня 2017 р.).

© ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», 2017.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Транскордонне співробітництво в контексті соціально-економічного розвитку прикордонних областей України	6
1.1. Інвестиційне забезпечення розвитку прикордонних областей України	12
1.2. Особливості розвитку зовнішньоекономічної діяльності прикордонних областей України	19
1.3. Сучасні тенденції соціального розвитку прикордонних областей України	34
РОЗДІЛ 2. Особливості просторової організації економіки прикордонних територій в умовах дії Угоди про асоціацію між Україною та ЄС	42
РОЗДІЛ 3. Тенденції та перспективи розвитку зовнішньої торгівлі товарами в Західному регіоні України	53
РОЗДІЛ 4. Сучасні реалії функціонування місцевого прикордонного руху: українсько-польське прикордоння	63
ВИСНОВКИ	77
ДОДАТКИ	85

ВСТУП

Транскордонне співробітництво є важливою складовою державної регіональної політики, дієвим інструментом соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів та потужним каталізатором євроінтеграційних процесів на регіональному і місцевому рівнях. Сучасні тенденції концентрації економічної активності як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях, зростання міжрегіональних соціально-економічних диспропорцій, активізації міграційних процесів та відтік за межі України кваліфікованих кадрів зумовлюють необхідність використання інтегрованого підходу до формування і реалізації державної регіональної політики, який передбачає поєднання секторальної, просторової та управлінської складових. Такий підхід закладений у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року.

Виходячи з основних завдань транскордонного співробітництва, якими на сьогодні є розвиток прикордонних територій та поглиблення євроінтеграційних процесів України, у доповіді здійснено аналіз соціально-економічного розвитку прикордонних областей. Він дозволив виявити, чи існує поступ у їх розвитку, в якій мірі вони використовують можливості транскордонного співробітництва та чи вплинули євроінтеграційні процеси на трансформацію економічного та соціального середовища на прикордонних територіях.

Активізація інтеграційних процесів, пов'язана із підписанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та «тимчасовим» застосуванням Поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) з 1 січня 2016 року, прискорює входження прикордонних регіонів в європейський економічний простір. Відповідно в роботі окреслено особливості просторової організації економіки прикордонних регіонів: місткість та наповненість внутрішніх регіональних ринків товарів та послуг, сегментація прикордонних ринків товарів, послуг, праці тощо, локалізація та спеціалізація суб'єктів господарювання на прикордонних територіях тощо. Здійснення ж регіонами зовнішньоекономічної діяльності потребує нових аналітичних оцінок (зокрема на регіональному рівні) та актуальних пропозицій у цьому напрямку. Проведене в роботі дослідження проблематики зовнішньої торгівлі товарами є надзвичайно важливим для перспективного розвитку національної економіки. Динаміка та структура товарного експорту і імпорту є певними індикаторами, по-перше, рівня конкурентоспроможності товарів і, по-друге, тих макроекономічних умов, які здійснюють прямий чи/або опосередкований вплив на промислове виробництво.

Окремий розділ присвячений питанням розвитку прикордонної торгівлі в українсько-польському транскордонному регіоні. Необхідність врахування існуючих тенденцій в українсько-польському прикордонні в умовах «недоінвестованості» регіонів, низької місткості внутрішнього ринку, звуження можливостей для працевлаштування є нагальним питанням при формуванні державної регіональної політики у прикордонних регіонах.

Представлена науково-аналітична доповідь підготовлена в рамках виконання рішення Бюро Відділення економіки Національної академії наук України (від 29 жовтня 2013 року, №11) щодо визначення напрямів фундаментальних та прикладних досліджень наукових установ Відділення на 2014-2018 рр. Цим рішенням ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього НАН України» визначена головним виконавцем напряму «Регіональні дослідження» та його складовою «Транскордонне співробітництво».

Науково-аналітична доповідь підготовлена авторським колективом під науковим керівництвом д.е.н., проф. Кравціва В.С.

Науковий координатор – д.е.н., с.н.с. Притула Х.М.

Авторський колектив:

Притула Х.М., д.е.н., с.н.с. (вступ, розділи 1, 2, 4, висновки);

Ішук С.О., д.е.н., професор (розділ 3);

Стадницький Ю.І., д.е.н., професор (розділи 1, 2);

Матковський С.О., к.е.н., професор (розділ 4);

Церпал-Волян М. (розділ 4);

Пастернак О. І., к.е.н., н.с. (розділ 1, висновки, додаток А);

Калат Я.Я., м.н.с. (розділи 1, 4, висновки, додаток В);

Цісінська О.Б., пров. інж. (розділ 1);

Демедюк О.П., пров. інж. (розділ 1, висновки);

Черторижський В.М., м.н.с. (розділ 1);

Бандура Т.І., аспірант (1.1);

Винар Н.В., здобувач (1.3).

РОЗДІЛ 1. ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПРИКОРДОННИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ

Транскордонне співробітництво є важливим інструментом розвитку прикордонних територій, підвищення їх конкурентоспроможності, формування на них центрів зростання, а також важливою складовою євроінтеграційного процесу. На цьому наголошено в Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (Розділ V. Глава 27)¹. Зокрема, в Угоді зазначається важливість «...посилення співробітництва шляхом створення сприятливої законодавчої бази, підтримки та нарощування потенціалу розвитку, а також забезпечення зміцнення транскордонних та регіональних економічних зв'язків та ділового партнерства». Крім цього, «Сторони зміцнюють та заохочують розвиток таких складових транскордонного та регіонального співробітництва, як, *inter alia*, транспорт, енергетика, комунікаційні мережі, культура, освіта, туризм, охорона здоров'я та інших сфер...».

Транскордонне співробітництво охоплює всі сфери функціонування регіонів: економічну, соціальну, науково-технічну, екологічну, культурну тощо. Водночас саме якість життя мешканців і зростання економіки регіонів є тими індикаторами, що засвідчують ефективність його розвитку.

Розвиток транскордонного співробітництва на сьогодні виступає вагомим чинником ефективного використання внутрішнього потенціалу прикордонних регіонів. Вагомість та пріоритетність цієї складової державної регіональної політики у підвищенні рівня конкурентоспроможності регіонів зазначено у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385).

Основними завданнями розвитку транскордонного співробітництва, виходячи з його економічної складової, є розвиток прикордонних територій України та поглиблення євроінтеграційних процесів України². Наведений у розділі аналіз соціально-економічного розвитку прикордонних областей³ дозволить виявити, чи існує поступ у їх розвитку, в якій мірі вони використовують можливості транскордонного співробітництва та чи вплинули євроінтеграційні процеси на трансформацію економічного та соціального середовища на прикордонних територіях.

З огляду на існуючі відмінності у передумовах розвитку регіонів України сформувалися значні відмінності у рівнях їх соціально-економічного розвитку. Особливостями розвитку прикордонних областей країни є, з одного боку, їх наближеність до державного кордону, а з іншого - віддаленість від центральних регіонів країни, які на

¹ Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248387631

² Рекомендації парламентських слухань на тему: «Транскордонне співробітництво як чинник євроінтеграційних процесів України» від 21 вересня 2016 року № 1537-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/1537-19>

³ Волинської, Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської, Чернівецької та Одеської областей (суміжних з країнами-членами ЄС).

сьогодні виступають ареалами концентрації інвестиційної та економічної активності. Підвищення транспарентності кордонів, привабливість закордонних ринків праці та освітніх послуг є тими факторами, які активізують процеси відтоку кваліфікованої робочої сили та молоді у прикордонні регіони суміжних країн. Водночас, вони володіють додатковими конкурентними перевагами, пов'язаними з можливостями, які відкриваються у рамках здійснення транскордонного співробітництва, яке покликане стати важливим інструментом реалізації державної регіональної політики саме на прикордонних територіях.

Моніторинг обсягу ВРП на особу за 2000-2015 роки засвідчує про значне відставання економічного розвитку прикордонних областей порівняно з решта регіонами країни та регіонами, суміжних з ними країн-членів ЄС. Якщо у 2000 році ВРП на особу прикордонних областей був лише на 14,6% меншим від його середнього значення по Україні, то у 2010 році вже на 38%. При цьому, якщо не враховувати Одеську область, яка є економічно більш розвиненою, порівняно з рештою прикордонних областей, то у 2010 році значення цього показника по п'яти прикордонних областях було меншим на 44%, порівняно з його значенням загалом в Україні. Динаміка показника ВРП на особу прикордонних областей України та України загалом наведена на рис. 1.1.

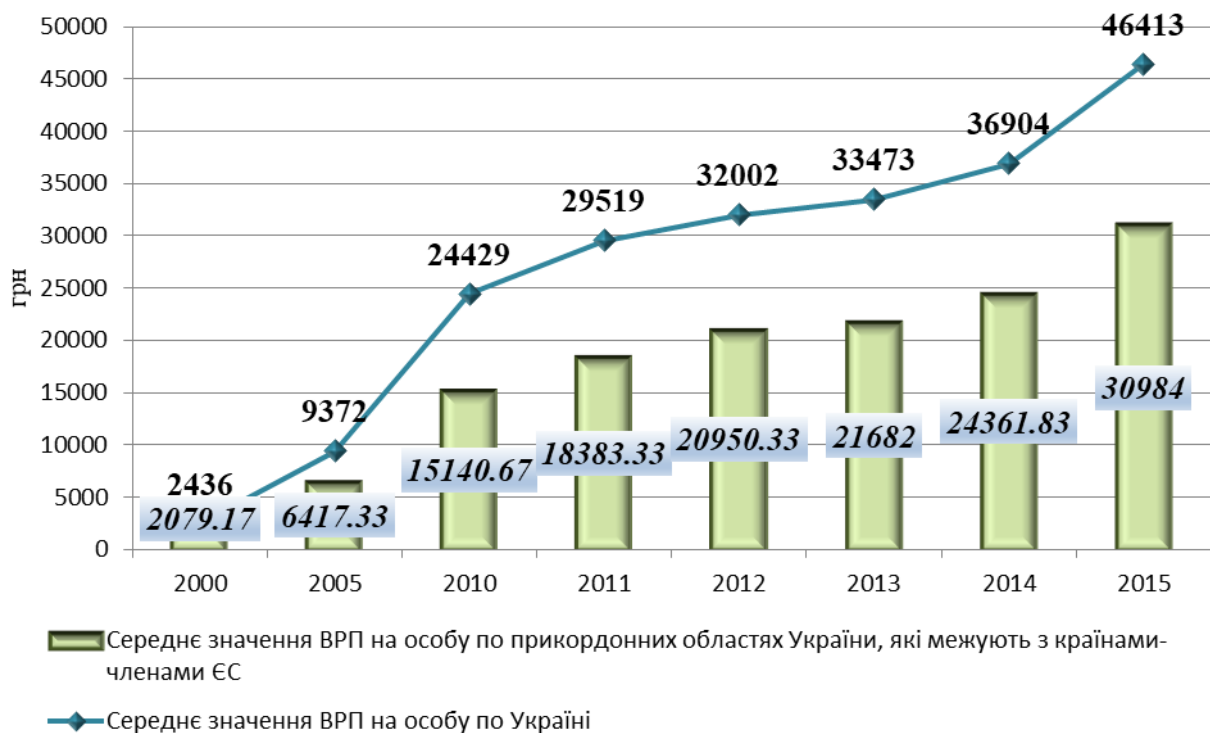

Рис. 1.1. ВРП на особу прикордонних областей України та України загалом

З 2011 року розрив у досліджуваних показниках почав зменшуватись, хоча у 2013 році він незначно зріс і у 2014 знову знизився до 34%.

Тенденції зміни ВРП на особу у більшості роках є практично ідентичним як у прикордонних областях, так і в Україні загалом (див. рис. 1.2). Хоча у 2014 та 2015 роках зменшення ВРП на особу було меншим саме у прикордонні.

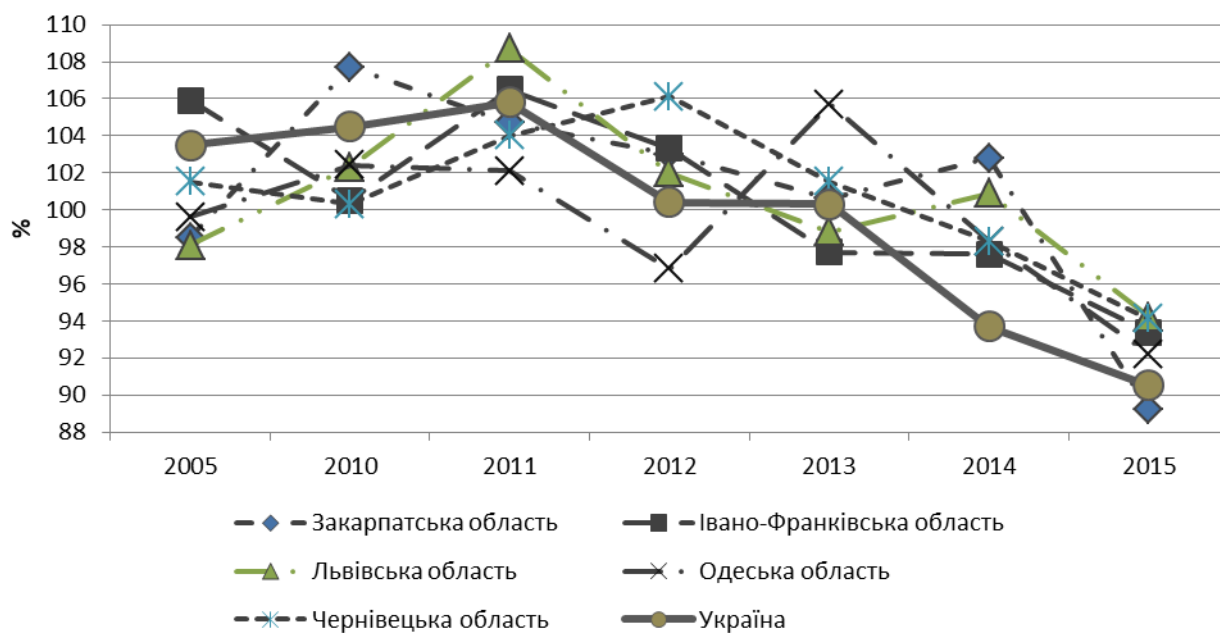

Рис. 1.2. Приріст ВРП на особу у прикордонних областях та Україні, загалом, %

Протягом 2000-2014 років відбувалася і зміна секторальної структури ВДВ⁴ як прикордонних областей, так і України загалом (див. рис. 1.3).

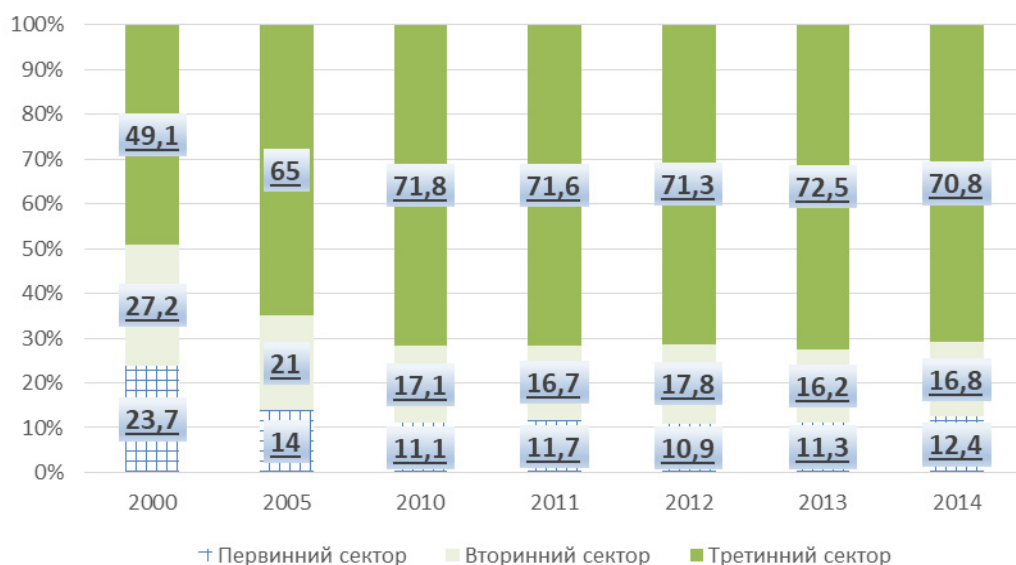

Рис. 1.3. Секторальна структура ВДВ прикордонних областей України

Частка сільського господарства у ВДВ прикордонних областей у 2014 році впала вдвічі порівняно з 2000 роком. Проте, якщо до 2010 року вона мала тенденцію до постійного зменшення, то починаючи з 2011 року вона варіює в межах 11-12%. Недостатній рівень розвитку промисловості, вища частка сільського населення та відповідно вища частка господарств населення у продукуванні сільськогосподарської продукції у прикордонні зумовлюють і вагомість сільського господарства для економіки прикордонних областей.

⁴ Первинний сектор охоплює сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство. Вторинний – промисловість та постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря; водопостачання; каналізація, поводження з відходами. Третинний сектор включає економічну діяльність, пов'язану з послугами.

Частка промисловості у ВДВ прикордонних областей є традиційно нижчою порівняно з країною загалом (див. рис. 1.4) і починаючи з 2010 року вона коливається в межах 16-17%. Частка областей у загальному обсязі реалізованої промислової продукції у 2015-2016 роках коливалася в межах 10-11%. Водночас частка сектору послуг є вищою на 10% від його середнього показника по Україні. Прикордонне розташування території та надходження коштів заробітчан сприяють активному розвитку сфер будівництва, транспорту, складському господарству, поштовій та кур'єрській діяльності (див. рис. 1.5). Особливо швидкими темпами нарощуються обсяги виконаних будівельних робіт у Львівській області. У 2016 році обсяг виконаних будівельних робіт утричі перевищив показник 2012 року.

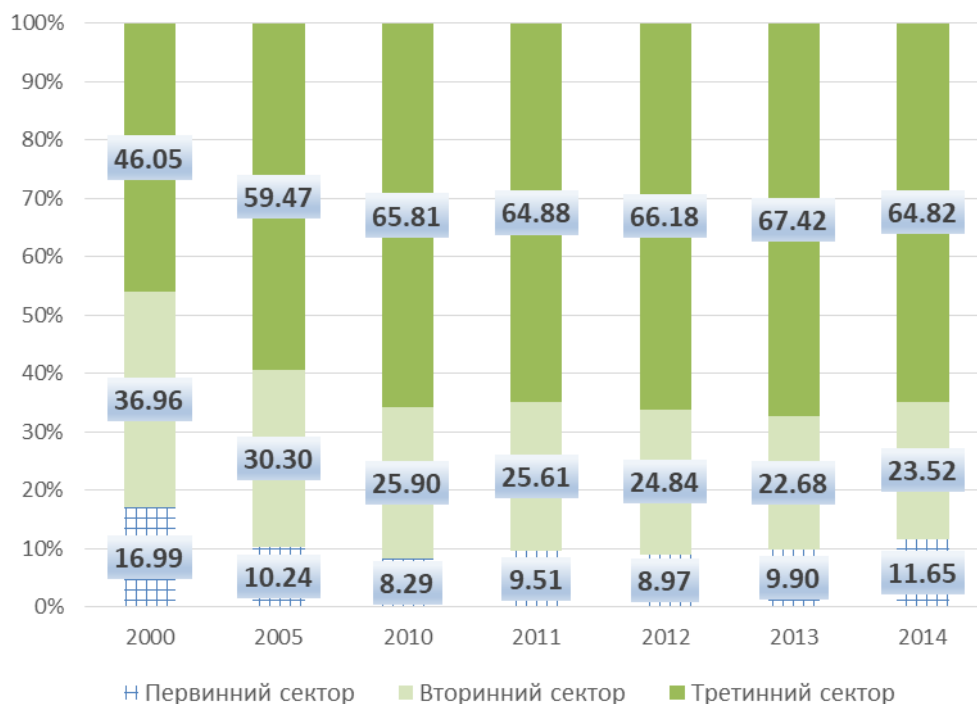

Рис. 1.4. Секторальна структура ВДВ України

Переорієнтація на нові ринки збуту, зупинка багатьох промислових підприємств внаслідок ведення бойових дій на сході України зумовили зменшення частки продукції промисловості у структурі ВДВ країни. Водночас зростання світового попиту на продовольчі товари, значна девальвація національної валюти сприяли зростанню інвестиційної привабливості аграрного сектору економіки. Станом на поточний рік сектор забезпечує близько 40% валютних надходжень до країни. Починаючи з 2013 року частка сільського господарства у структурі ВДВ України зростає на 1-2%.

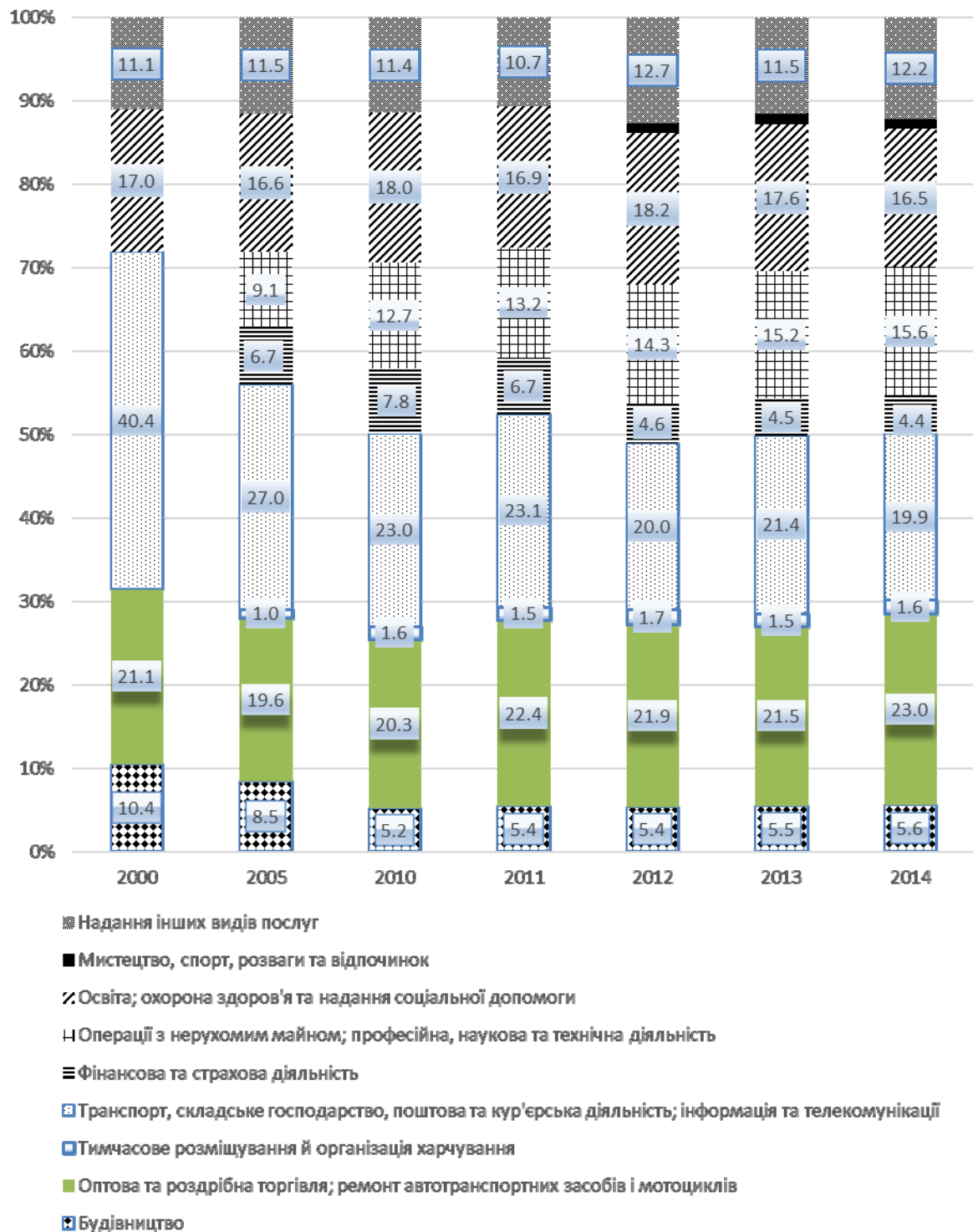

Рис. 1.5. Структура сектору послуг у прикордонних областях України, %

Порівнюючи секторальну структуру ВДВ України з країнами-членами ЄС, слід відмітити, що навіть у таких економіках як польська чи румунська, в яких частка зайнятих у сільському господарстві є вагомою (12,6 і 28,3%, відповідно), внесок первинного сектору є в 3-4 нижчим, порівняно з Україною (див. рис. 1.6).

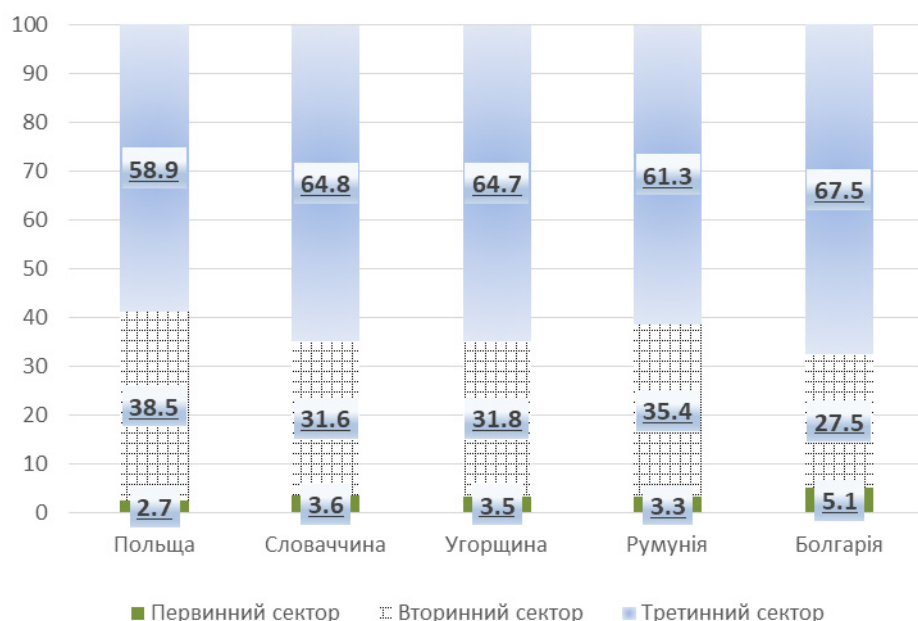

Рис. 1.6. Секторальна структура ВДВ окремих країн-членів ЄС у 2016 році

Джерело: The World Factbook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/xx.html>.

У структурі сектору послуг прикордонних областей найвищою є частка оптової та роздрібної торгівлі; ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів (23%); транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності; інформації та телекомунікації (19,9%); освіти, охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (16,5%). Порівняно з іншими регіонами України на цих територіях динамічніше розвивається сфера будівництва (5,6%), транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності (20%) освіти; охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (16,5%).

Важливими індикаторами соціально-економічного розвитку світової економіки є частка інформаційних (так званий «четвертинний» сектор) та людських («п'ятинний» сектор) послуг у загальній структурі послуг. Зокрема, частка послуг «інформація та телекомунікації» у структурі послуг прикордонних областей зросла протягом 2012-2014 років з 2,8% до 4,04%. Водночас у Львівській області, яка позиціонує себе як осередок розвитку інформаційних технологій в країні, вона складає 8-9%. В Україні на «інформації та технології» припадає близько 3,8%.

Конкурентоспроможність економіки на сьогодні визначається її інноваційністю. У 2016 році за Індексом інноваційності Україна посіла 56 місце серед 128 країн. Частка витрат на науково-дослідні роботи у частці ВВП в нашій країні склала 0,66%. У розвинутих країнах ця частка коливається в межах 2-4%⁵.

Частка послуг у сфері «професійна, наукова та технічна діяльність» є низькою як у прикордонних областях, так і в Україні загалом і складає близько 2-3%. Саме включення цих регіонів у міжнародні (в т.ч. транскордонні) виробничі ланцюги сприятиме нарощенню імпорту технологій.

⁵ The global Innovation Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2016-report#>

1.1. Інвестиційне забезпечення розвитку прикордонних областей України. Формування сприятливого інвестиційного середовища і збільшення обсягів залучення інвестицій в економіку країни та її регіонів є одним із завдань державної регіональної політики. Одним з показників, який засвідчуватиме ефективність здійснюваної політики, є обсяг капітальних інвестицій на особу.

Обсяги капітальних інвестицій на особу в Україні та областях, суміжних з країнами-членами ЄС, демонстрували позитивну динаміку включно до 2012 року. У 2013-2014 роках вони зазнали різкого падіння (за винятком Волинської та Івано-Франківської областей), та у 2015 році відновили позитивну динаміку свого росту (див. рис. 1.7). Високі темпи зростання цього показника у 2014 році саме в Івано-Франківській області (обсяги капітальних інвестицій на особу зросли з 3478,3 грн до 4956,1 грн) частково пояснюються активним розвитком туристичної індустрії (курорту європейського рівня «Буковель», розвитком зеленого та екологічного туризму). Крім того, впродовж останніх років у цьому регіоні зростають обсяги житлового будівництва.

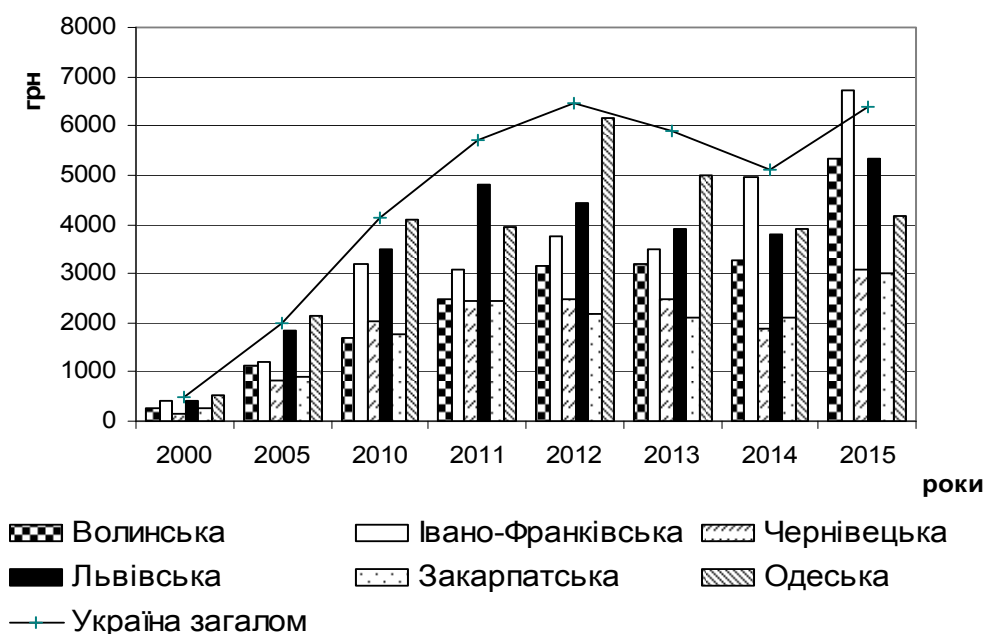

Рис 1.7. Обсяг капітальних інвестицій на одну особу в Україні та областях, суміжних з країнами-членами ЄС, грн

До 2015 року економіка Одеської області характеризувалась найвищими показниками обсягів капітальних інвестицій на особу, які у 2010 та 2012 роках наближались до значень, середніх по Україні. Серед прикордонних областей високі обсяги цього показника демонструє і Львівська область. Зростання обсягів капітальних інвестицій у 2011-2012 роках (саме у Львівській області) пов'язано із підготовкою до проведення Євро -2012.

Нестабільність політичної ситуації в країні, девальвація національної валюти, втрата довіри до банківського сектору, анексія Криму Росією, початок військової агресії Росії на південному сході країни тощо зумовили різке падіння обсягів освоєних капітальних інвестицій.

У 2015 році відновилась позитивна динаміка зростання капітальних інвестицій у розрахунку на одну особу у всіх прикордонних регіонах та Україні загалом. При цьому

лідерами за темпами приросту цього показника стали Чернівецька і Волинська області. Значна частка капітальних інвестицій була освоєна підприємствами переробної промисловості, а саме підприємствами з виготовлення виробів з деревини, паперу та поліграфічної діяльності. Водночас у 2016 році лише Львівська та Одеська області продемонстрували позитивну тенденцію щодо приросту капітальних інвестицій (див. рис. 1.8).

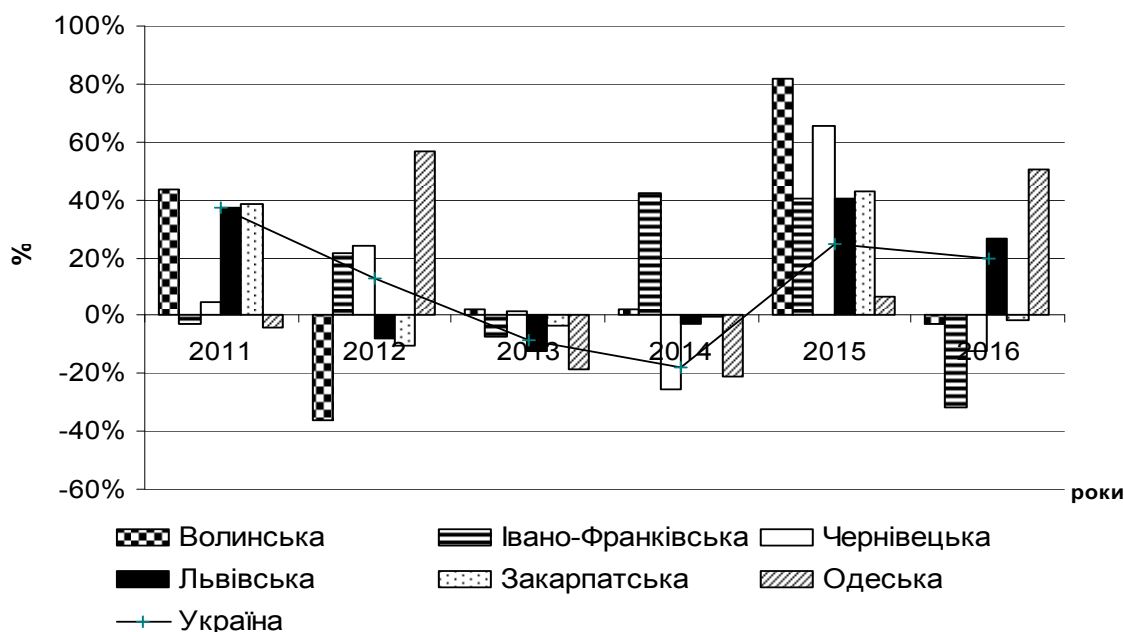

Рис. 1.8. Темпи приросту показника капітальних інвестицій в Україні та областях, суміжних з країнами-членами ЄС, %

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, «тимчасове» застосування якої розпочалося у листопаді 2014 року, «стабілізація» політичної ситуації в Україні, високі очікування позитивних змін щодо здійснення реформ у всіх сферах суспільного життя країни стали передумовами активізації у сфері інвестиційної діяльності у 2015 році та, відповідно, збільшення обсягів освоєних капітальних інвестицій. Водночас вже у 2016 році в умовах відсутності серйозного поступу у здійсненні задекларованих реформ, посилення корупційної складової та загальної нестабільної економічної ситуації у країні, Україна опустилась на 41 позицію у рейтингу інвестиційної привабливості країн світу International Business Compass⁶, зайнявши 130 місце серед 174 країн.

Важливим джерелом фінансування капітальних інвестицій в економіці України та її прикордонних регіонів, зокрема, є прямі іноземні інвестиції. Близькість до ринків збуту та взаємоузгодженість просторового розвитку транскордонних регіонів за участі областей України є тими конкурентними перевагами, які дозволяють залучати іноземних інвесторів до здійснення інвестицій в економіку прикордонних регіонів.

Обсяг прямих іноземних інвестицій в Україні станом на 1 січня 2016 року становив 45744,8 млн дол. США і збільшився порівняно з обсягами на 1 січня 2001 року в 11,8 рази. З розрахунку на особу їх обсяг у 2016 році склав 1016,6 дол. США. Частка прикордонних

⁶ BDO INTERNATIONAL BUSINESS COMPASS [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bdo-ibc.com/index/global-comparison/overall-index/>.

областей у загальному обсязі прямих іноземних інвестицій є незначною і протягом 2000-2015 рр. коливалася в межах 8-14 % (при цьому найвищою вона була у 2000 році) (див. рис. 1.9).

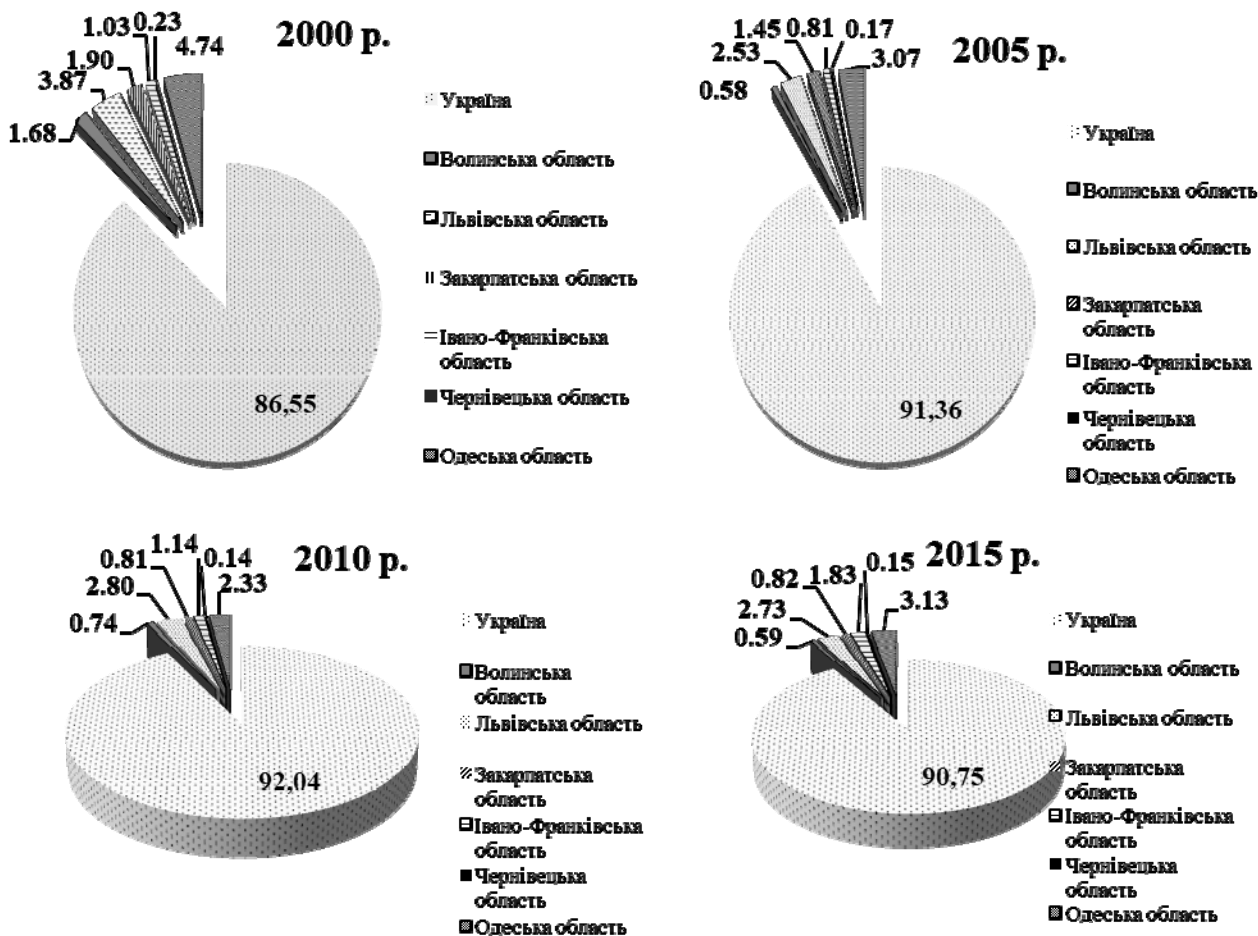

Рис. 1.9. Частка прикордонних областей України, що межують з країнами – членами ЄС, у загальному обсязі прямих іноземних інвестицій України, %

Станом на 1 січня 2001 року в економіку України інвестували близько 95 країн, а на початку 2016 року – 133 країни. До десятки основних країн-інвесторів, на які припадає 83,0% загального обсягу прямих інвестицій, увійшли Кіпр, Нідерланди, Німеччина, Росія, Австрія, Велика Британія, Віргінські острови, Франція, Швейцарія, Італія.

У 2015 році 93,9% обсягу залучених прямих іноземних інвестицій надійшло до десяти регіонів, у тому числі Львівської, Одеської та Івано-Франківської областей. Львівська та Одеська області за обсягом залучених прямих іноземних інвестицій значно випереджають інші прикордонні регіони протягом всіх років (див. рис. 1.10).

Динаміку іноземного інвестування у Львівській області в період з 2007 року визначали значні надходження іноземного капіталу у фінансову діяльність. Починаючи з 2012 року переважна частка надходжень іноземних інвестицій спрямовується у промислові підприємства регіону. Загалом у 2015 році більше третини іноземного капіталу сконцентровано в промисловості та у фінансовій і страховій сферах.

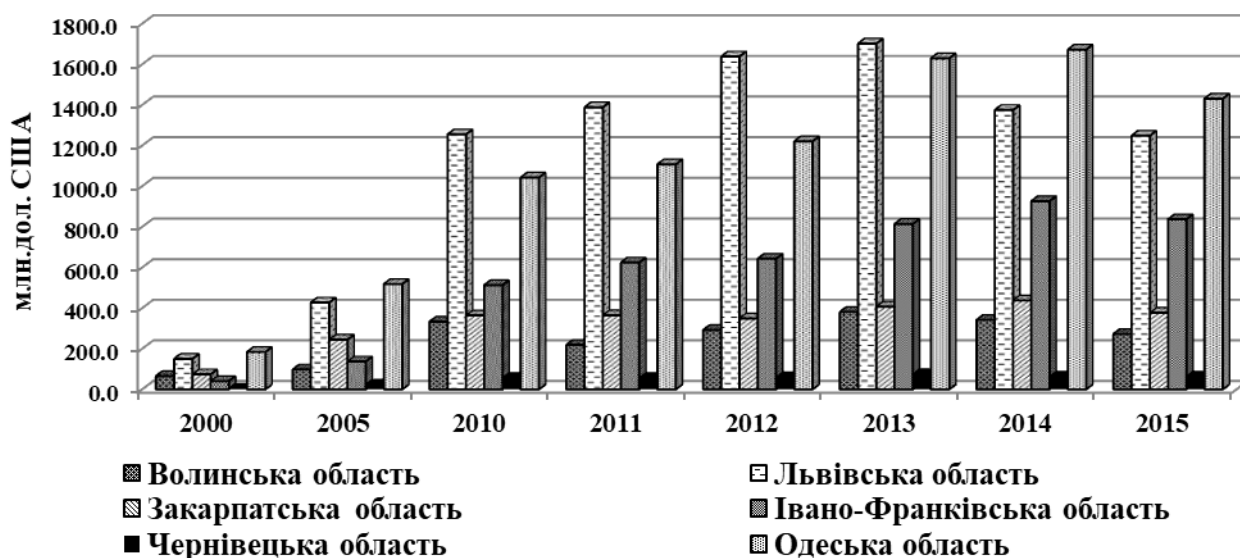

Рис. 1.10. Обсяг прямих іноземних інвестицій у прикордонних областях України, що межують з країнами-членами ЄС

Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій на початок 2016 року, вкладених в економіку Львівської області, становив 1248,1 млн дол. США, що є на 10% більше порівняно з попереднім роком. 49,1% обсягу прямих іноземних інвестицій спрямовано у промисловість, 28,9% – фінансову та страхову діяльність, 9,1% – транспорт, складське господарство, поштову та кур'єрську діяльність, 4,9% – професійну, наукову та технічну діяльність⁷.

Упродовж 2016 року вкладення в економіку області здійснили інвестори з 33 країн світу. Найбільше інвестицій надійшло від партнерів з Польщі – 20,5 млн дол., а також Німеччини – 8,7 млн дол., Австрії – 5,9 млн дол., Кіпру – 5,4 млн дол., Туреччини – 5,1 млн дол., Іспанії – 4,0 млн дол. та Данії – 3,6 млн дол. На ці країни припало 90,6% загального обсягу надходжень в область. З країн-членів ЄС в економіку області вкладено 85,3% загального обсягу вкладень (у 2015 році – 93,1%).

В економіку Волинської області у 2016 році іноземними інвесторами з 13 країн світу вкладено 8655,8 тис. дол. США прямих інвестицій (акціонерного капіталу). Основними країнами – інвесторами, на які припадало 92,8% загального обсягу надходжень інвестицій, є Кіпр, Польща, Віргінські острови, Нідерланди і Велика Британія. З країн-членів ЄС в економіку області інвестовано 7915,6 тис. дол., або 91,4% загального обсягу вкладень.

Основний обсяг прямих інвестицій був спрямований у промисловість, установи, організації, що здійснюють операції з нерухомим майном, підприємства сільського лісового і рибного господарства та транспорту, складського господарства, поштової і кур'єрської діяльності⁸.

Країни-члени ЄС є не надто активними у здійсненні інвестицій на території прикордонних областей України. Винятком є Республіка Польща, частка інвестицій якої є вагомою в економіці Львівської та Волинської областей (див. рис. 1.11).

⁷ Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності у Львівській області у 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/express/2017/v0404_48.pdf

⁸ Зовнішньоекономічна діяльність. Соціально-економічне становище області у січні 2017 року. Офіційний сайт Волинської обласної ради. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://volynrada.gov.ua/news/sotsialno-ekonomichne-stanovishche-oblasti-u-sichni-2017-roku>

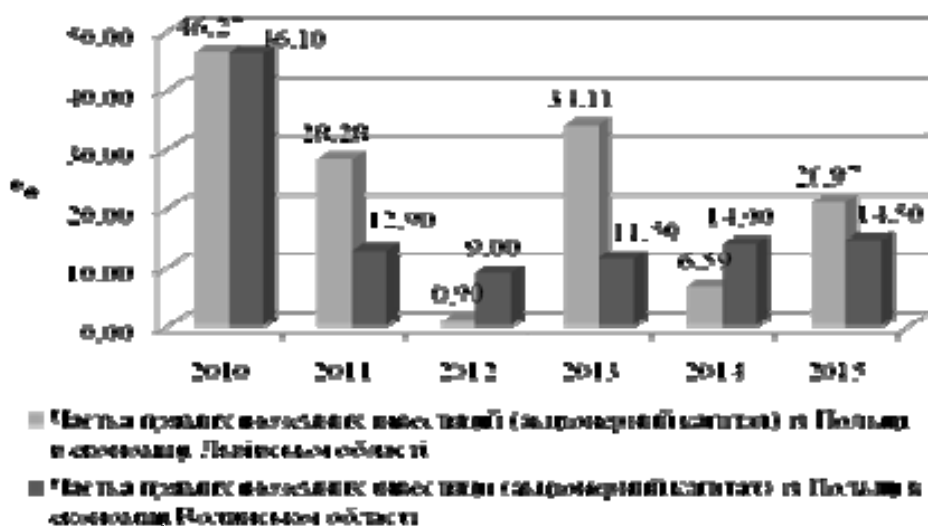

Рис. 1.11. Частка прямих іноземних інвестицій із Польщі в економіці Львівської та Волинської областей

У 2016 році в економіку Закарпатської області іноземними інвесторами вкладено 23,9 млн дол США прямих інвестицій проти 16,1 млн дол. США у 2015 році (за показником кількості залучених інвестицій у 2015 році область посіла 13-тє місце серед решти регіонів України⁹). Станом на 31 грудня 2015 року в Закарпатській області обсяг прямих іноземних інвестицій становив 376,6 млн дол. США, що на 60,9 млн дол. менше за тогорічний показник.

Якщо у 2014 році у Закарпатську область інвестиції надійшли із 48 країн світу, то у 2016 році – лише з 14 країн світу. До основних країн-інвесторів, на які припадало 93,9% загального обсягу надходжень інвестицій, належать Нідерланди, Німеччина та Італія. Весь обсяг вкладень в економіку області інвестували країни-члени ЄС. Причому країни-сусіди Словаччина та Румунія не стали основними донорами інвестицій у Закарпатську область (див. рис. 1.12). У 2016 році значно знизився інтерес до області і у польських інвесторів.

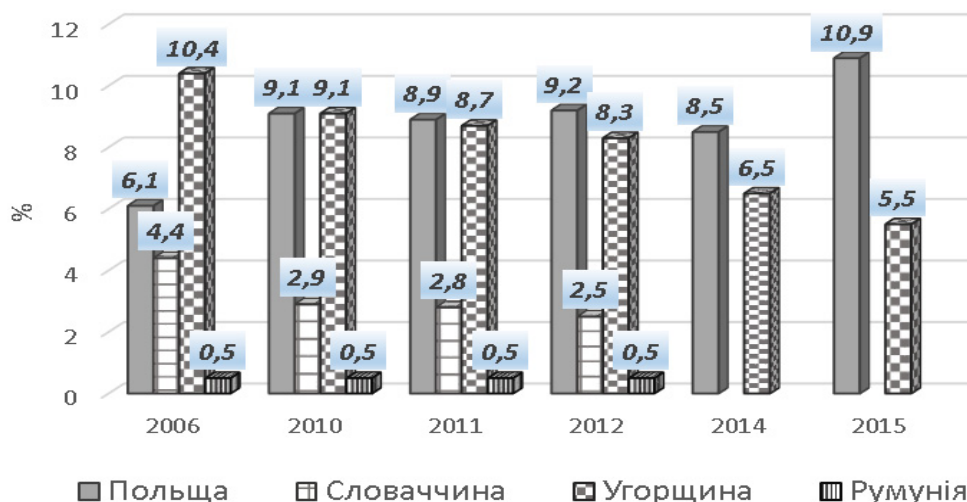

Рис. 1.12. Частка прямих іноземних інвестицій із країн-членів ЄС, суміжних зі Закарпатською областю, у її економіці

⁹ Рейтинґ регіонів України за рівнем прямих іноземних інвестицій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.businessz.com.ua/news/27/387>.

Основні обсяги прямих іноземних інвестицій у 2016 році спрямовувались у підприємства промисловості (94,9% від загального обсягу інвестицій).

У 2016 році в економіку Івано-Франківської області іноземними інвесторами вкладено 25,2 млн дол. США прямих інвестицій (акціонерного капіталу) проти 10,9 млн дол. у 2015 році. Прямі інвестиції здійснили інвестори з 19 країн світу. До основних країн-інвесторів, на які припадає 81,4% загального обсягу надходжень інвестицій, належать Сейшельські Острови, Об'єднані Арабські Емірати і Кіпр. Із країн-членів ЄС в економіку області інвестовано 23,5% загального обсягу вкладень. Румунія не входить до п'ятірки країн-інвесторів, на які припадає 85,1% загального обсягу прямих інвестицій (Кіпр, Нідерланди, Польща, Сербія, Данія). Найбільш привабливими для іноземних інвесторів залишаються промисловість, виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів, виробництво хімічних речовин і хімічної продукції. У підприємства оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів вкладено 11,7% загального обсягу прямих інвестицій області¹⁰.

Обсяг прямих іноземних інвестицій у 2016 році в економіці Чернівецької області зменшився на 13,6% у відношенні до 2015 року. Інвестиції надійшли з 44 країн світу. До найбільших країн-інвесторів входили Нідерланди, Велика Британія, Кіпр, Туреччина, Румунія, Італія та Ізраїль.

Близько половини всіх прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) зосереджено на підприємствах промисловості (виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів та виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність).

У 2016 році в економіку Одеської області іноземними інвесторами вкладено 56,4 млн дол. США прямих інвестицій (акціонерного капіталу), проти 27,6 млн дол. США у 2015 році. Інвестиції надійшли з 35 країн світу. До основних країн-інвесторів, на які припадає майже 86% загального обсягу надходжень інвестицій, входять: Кіпр, Монако, США, Нідерланди, Об'єднані Арабські Емірати та Бельгія. З країн ЄС надійшло майже 52% загального обсягу вкладень.

Найвагоміші обсяги надходжень прямих інвестицій були спрямовані до підприємств транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності, організацій, що здійснюють операції з нерухомим майном, підприємств промисловості та установ і організацій, які займаються тимчасовим розміщенням й організацією харчування¹¹.

Попри територіальну близькість, Румунія не розглядає прикордонні території України як привабливі з точки зору здійснення інвестицій. Відповідно частка румунських інвестицій в економіці Івано-Франківської області протягом останніх років коливається в межах 0,2-0,3%, Чернівецької області – 0,1%, Одеської – 4-6%.

Динаміка прямих іноземних інвестицій на особу в розрізі прикордонних регіонів та України загалом представлена на рис. 1.13. Падіння обсягів прямих іноземних інвестицій у 2015 році частково пояснюється курсовою різницею та відтоком вже здійснених інвестицій.

¹⁰ Прямі інвестиції в Івано-Франківській області у 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ifstat.gov.ua/NEW_PAGE/NEW_2017/NEW_ex_32.pdf.

¹¹ Прямі інвестиції в Одеській області у 2016 року. Головне управління статистики в Одеській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: - www.odessa.ukrstat.gov.ua.

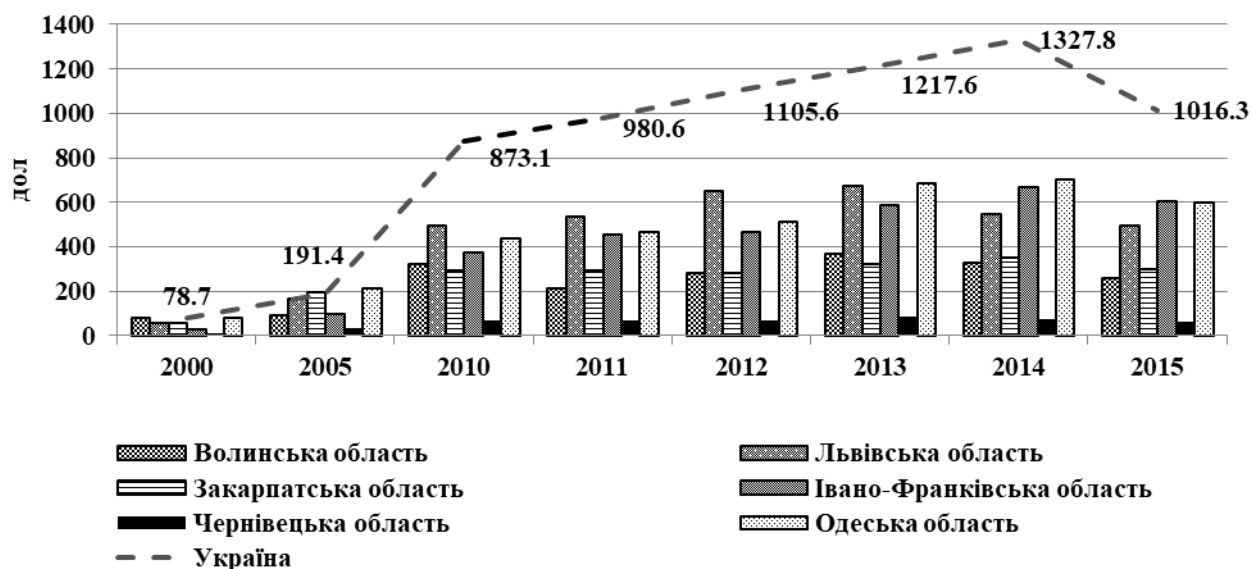

Рис. 1.13. Динаміка прямих іноземних інвестицій на одну особу прикордонних областей України та України загалом, дол.

Обсяги прямих іноземних інвестицій з розрахунку на одну особу у прикордонних регіонах значно відстають від їх середнього значення загалом по Україні (розрив коливається від 2 до 10 разів).

Індекси прямих іноземних інвестицій в Україні та прикордонних областях України, що межують з країнами-членами ЄС, за період 2000 – 2015 рр. у порівнянні до попереднього року наведені на рис. 1.14.

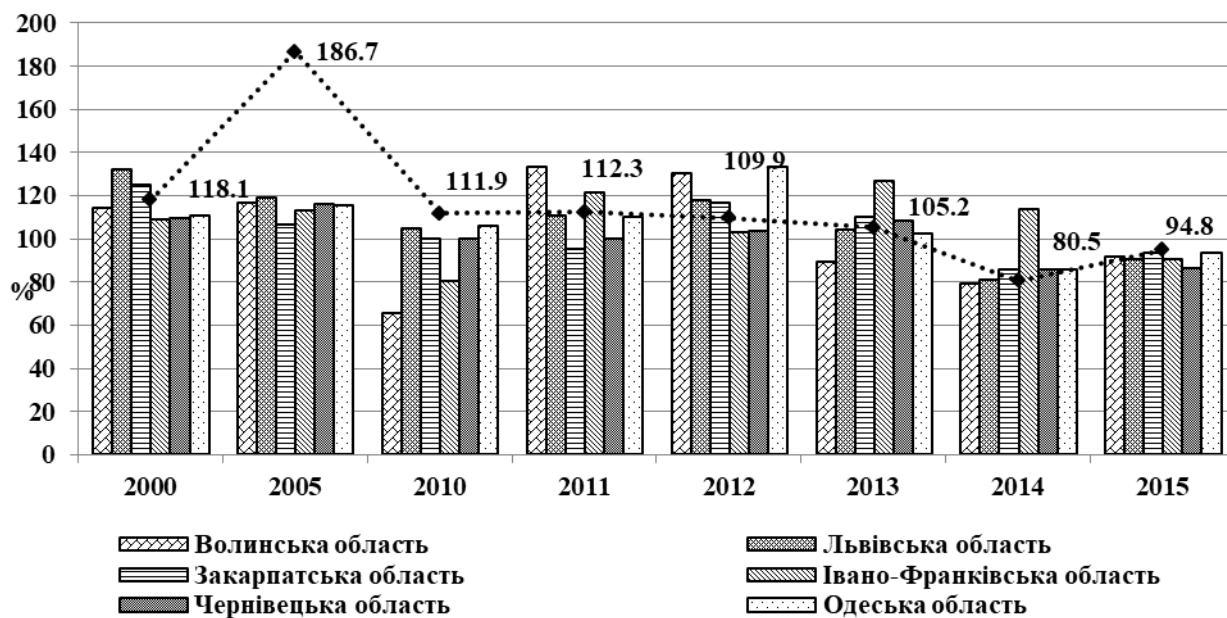

Рис. 1.14. Індекси прямих іноземних інвестицій в Україні та прикордонних областей України, що межують з країнами-членами ЄС, у порівнянні до попереднього року, %

Вигідне географічне розташування, наявність кваліфікованої і дешевої робочої сили, задовільна екологічна ситуація, розвиненість мережі науково-освітніх закладів та,

відповідно, велика кількість студентської молоді, високий рівень логістичного потенціалу є тими чинниками, які покликані підвищувати інвестиційну привабливість прикордонних регіонів. Водночас, нерозвиненість фінансової інфраструктури, критичний стан дорожньої та інженерної інфраструктури, слабкість місцевої економіки, обмеженість повноважень на місцях стосовно надання пільг чи преференцій потенційним інвесторам, відсутність можливостей та механізму з планування інвестицій, просування регіону та залучення інвесторів негативно впливає на здійснення зовнішньоекономічної діяльності у регіонах.

Незацікавленість інвесторів із суміжних з Україною країн-членів ЄС (у першу чергу Румунії, Словаччини та Угорщини) у нарощенні обсягів інвестицій на території прикордонних областей країни зумовлює необхідність активізації роботи місцевих органів влади, торгово-промислових палат тощо у налагодженні тісніших контактів, розробки спільних інвестиційних проектів, в організації бізнес-місій, пошуку нових форм розвитку підприємництва у спільному транскордонному просторі, узгодження дій щодо просторової організації економіки суміжних територій.

1.2. Особливості розвитку зовнішньоекономічної діяльності прикордонних областей України. Формування конкурентоспроможної економіки регіонів та використання можливостей транскордонного співробітництва є передумовами ефективної реалізації експортного потенціалу прикордонних регіонів України.

Другий рік поспіль обсяги експорту товарів та послуг прикордонних областей України скорочуються: у 2015 році – на 11,2 %, у 2016 році – на 0,3% (в Україні загалом 26,8% та 4,1% відповідно). Проте у 2015 році вперше за останнє десятиліття обсяги експорту перевищили обсяги імпорту. Позитивне сальдо торгового балансу загалом в Україні було досягнуто у 2014 році, проте з 2013 року зберігається спадна тенденція щодо обсягів експорту товарів та послуг. У 2016 році він зрівнявся практично з рівнем 2005 року (40363,1 млн дол. США) і становив 45994,2 млн дол. США. У прикордонних регіонах цей показник опустився до рівня 2010 року (6332,1 млн дол. США) і склав у 2016 році 6675,6 млн дол. США (див. рис. 1.15).

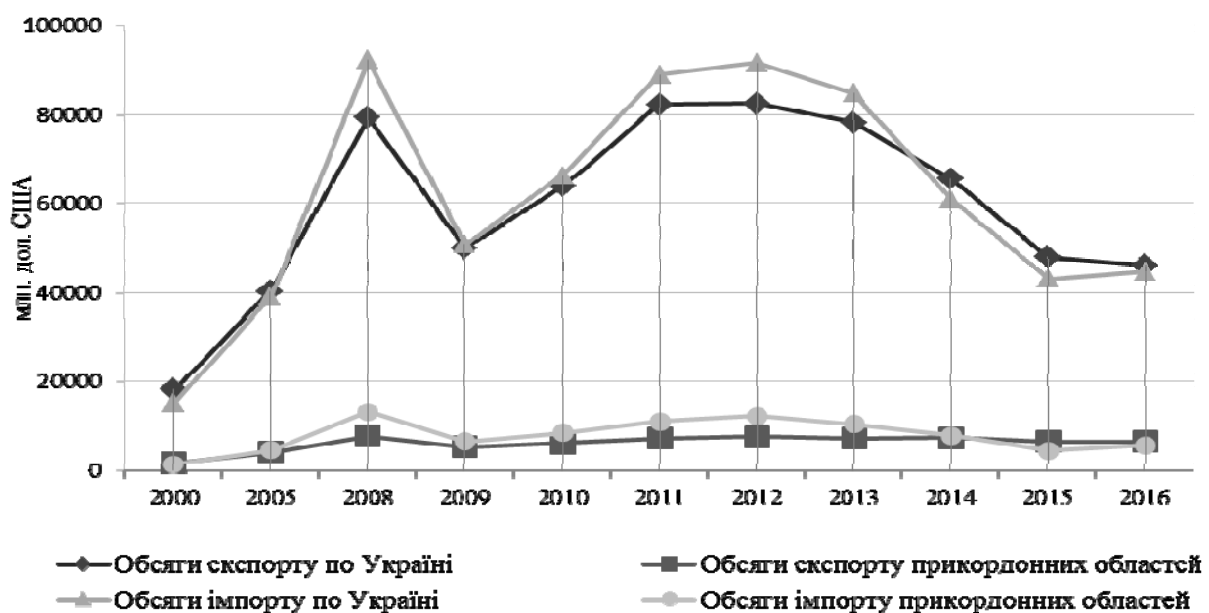

Рис. 1.15. Обсяги експорту-імпорту товарів та послуг в Україні та прикордонних регіонах, суміжних з країнами-членами ЄС

Значне падіння експортно-імпортних операцій у 2009 році було пов'язане зі світовою економічною кризою та різким зниженням цін на сировинну продукцію¹². В той час обсяг експорту товарів і послуг знизився на 37,1 % і лише у 2011 році досяг рівня 2008 року. У прикордонних областях падіння експорту було значно меншим – на 29,9%.

Починаючи з 2000 року останнє місце поміж регіонів України за показником експорту товарів і послуг посідає Чернівецька область. Зокрема, у 2016 році цей показник у Чернівецькій області становив 126 млн дол. США, тоді коли в Івано-Франківській – 598,8 млн дол. США, Волинській – 652,3 млн дол. США, Закарпатській – 1347,7 млн дол. США, Львівській – 1656,2 млн дол. США та Одеській – 2294,6 млн дол. США.

У 2016 році Львівська, Закарпатська та Івано-Франківська області наростили обсяги експорту товарів та послуг відповідно на 5,08%, 5,02% та 43,11%. У той же період у Волинській, Одеській та Чернівецькій вони впали на 4,6%, 11,9% та 2,2%, відповідно.

Причиною скорочення експортно-імпортних операцій протягом останніх чотирьох років стала політична і економічна криза в Україні, обмеження у зовнішньоторговельній співпраці з РФ, на яку до 2014 року в основному був зорієнтований український ринок, та повільна переорієнтація на європейські ринки. Західні прикордонні області України були менш залежними від російських ринків на відміну від східних областей України, відповідно, вони менше відчули ці зміни (див. рис. 1.16).

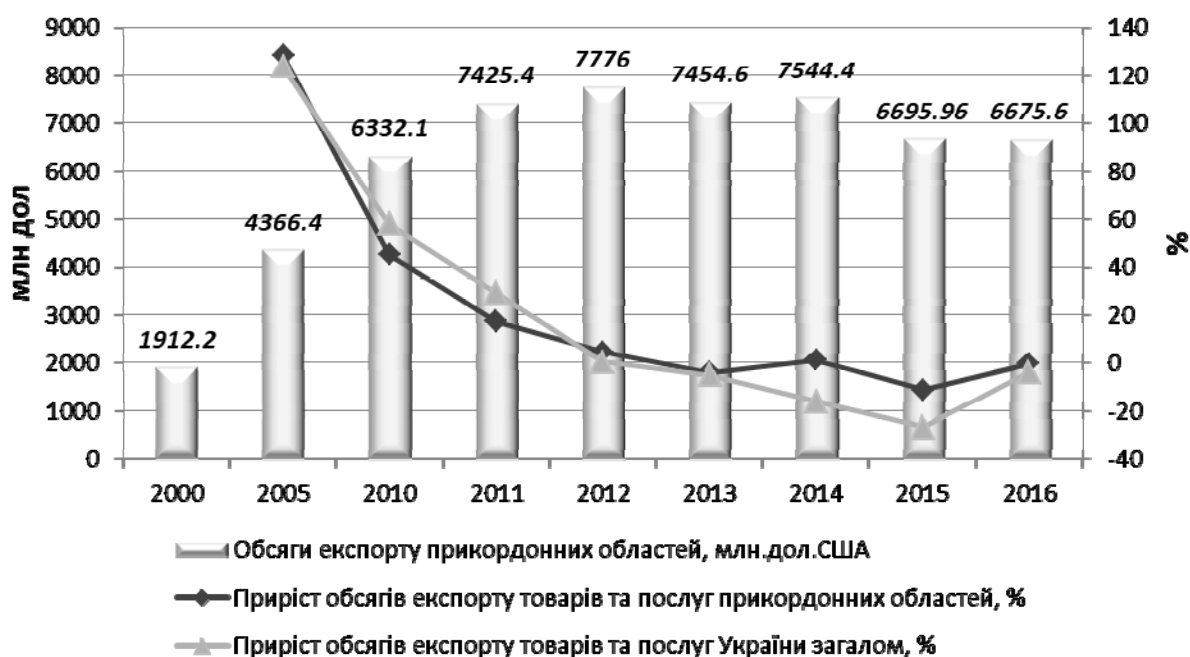

Рис. 1.16. Тенденції розвитку експорту товарів і послуг України та прикордонних регіонів, суміжних з країнами-членами ЄС

Найвищі темпи приросту обсягу експорту товарів і послуг як в Україні, так і в аналізованих нами прикордонних регіонах спостерігались у 2000-2005 роках і були зумовлені покращенням умов зовнішньої торгівлі, зокрема, зростанням цін на сталь і товари

¹² Стратегічний вибір щодо прискорення та підтримки зростання в Україні. Меморандум з економічного розвитку. Документ Світового банку. Звіт № 55895 – UA, 31 серпня 2010 р. – 120 с. с.18. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://documents.worldbank.org/curated/en/334881468314068225/pdf/558950UKRAINIA00UA0CEM0UKR0complete.pdf>.

хімічної промисловості¹³. З 2005 року спостерігається спадна тенденція у темпах приросту обсягів експорту товарів і послуг всіх областей України. Найбільше падіння темпів приросту серед аналізованих регіонів було в Івано-Франківській області між 2005 і 2010 роками, в якій обсяг експортованої продукції зменшився на половину і становив 584 млн дол. США.

Зауважимо, що в усіх прикордонних регіонах обсяг експорту товарів перевищує обсяг експорту послуг, як і в країні загалом, що відповідає й світовим тенденціям, де частка послуг в експорті коливається в межах 20-22%¹⁴.

Частка експорту товарів і послуг прикордонних регіонів у загальному обсязі експорту України в останні роки почала зростати (див. рис. 1.17). Протягом 2015-2014 років частка регіонів у загальному експорті країни зросла на 3,5% і коливалася в межах 10-15 % від загального обсягу експорту по Україні.

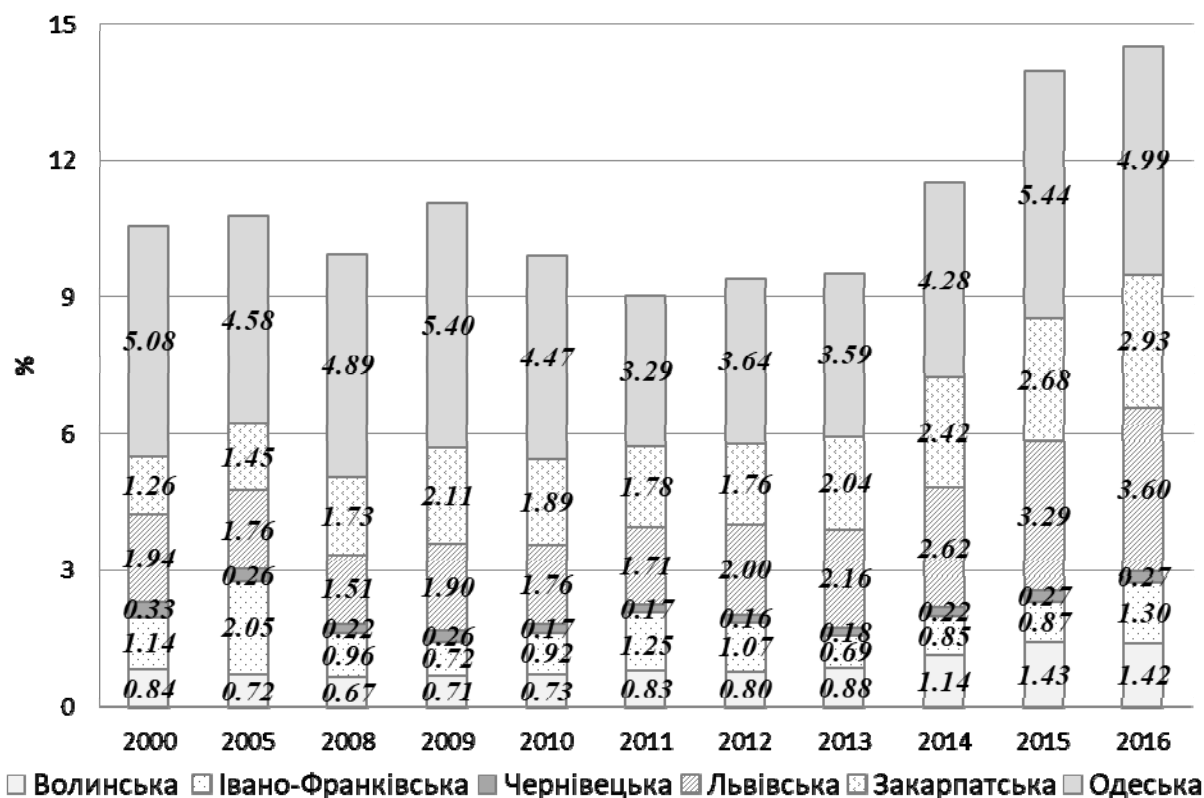

Рис. 1.17. Частка експорту товарів та послуг прикордонних областей у експорті товарів та послуг України загалом

Динаміка зміни обсягів імпорту товарів та послуг як по Україні загалом, так і по областях, суміжних з ЄС, демонструє поступове зростання включно до 2012 року, далі різке падіння та постійне подальше зниження до 2015 року. При цьому падіння обсягів імпорту в областях, суміжних з країнами-членами ЄС, було набагато різкішим. У 2016 році відновилось зростання імпорту товарів та послуг у всіх досліджуваних областях та Україні загалом (рис. 1.18).

¹³. Там само.

¹⁴. Біла книга. Як реалізувати експортний потенціал України за умов глобалізації: Пропозиції щодо політики сприяння розвитку українського експорту [Електронний ресурс]. / Авторський колектив: Інститут економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД). – К. : 2016. – 50 с. – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/publications/Books/2016/White_book_export_UKR_2016.pdf

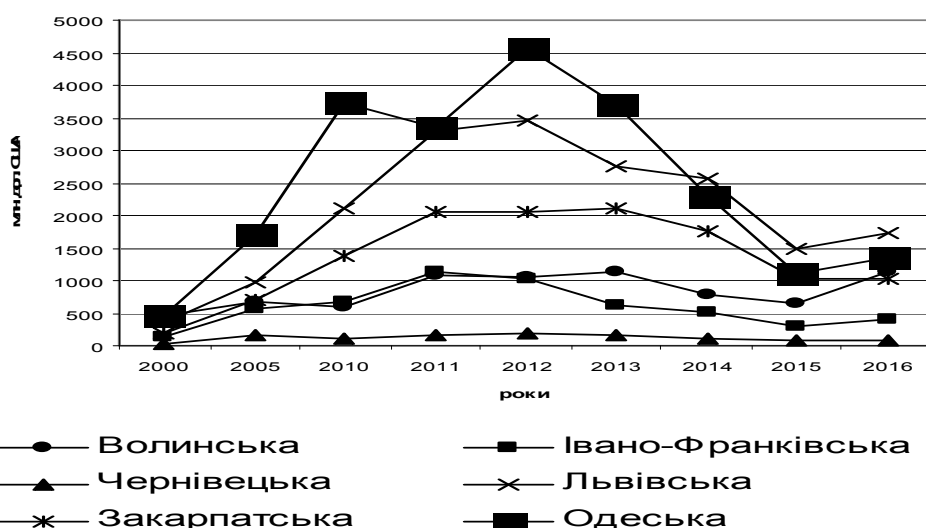

Рис 1.18. Динаміка обсягів імпорту товарів та послуг областей, суміжних з країнами-членами ЄС, млн дол. США

Різке скорочення імпорту товарів та послуг, починаючи з 2013 року, було спровоковане економічною кризою, зниженням товарообігу з Росією, згортанням виробництва, девальвацією гривні, зниженням купівельної спроможності населення, скороченням попиту на споживчі та інвестиційні товари. У результаті девальвації гривні імпорتنі товари подорожчали в середньому на 80%, і населення не готове було купувати їх за новими цінами в обсягах попередніх років. Також істотним фактором скорочення експортно-імпортних операцій стало зниження доступу усіх економічних агентів до валюти внаслідок обмежувальної політики Національного банку України.

Високі темпи приросту імпорту товарів та послуг прикордонних областей включно до 2012 року (див. рис. 1.19) забезпечувались територіальною близькістю до європейських ринків, активним розвитком прикордонної торгівлі та ширшим доступом до якісніших та дешевших товарів сусідніх країн, порівняно з іншими областями України.

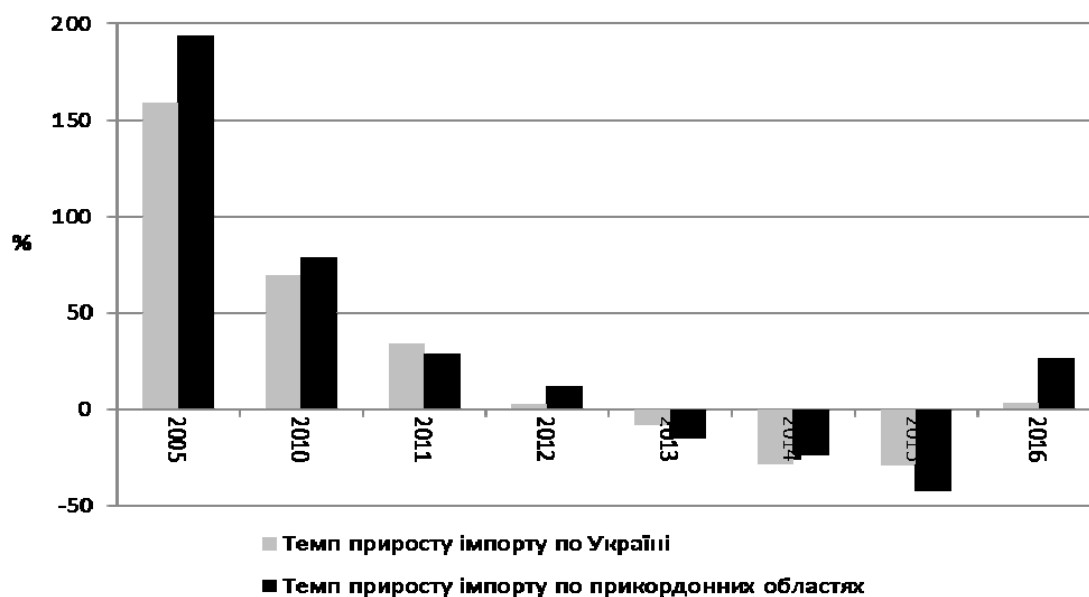

Рис 1.19. Темпи приросту обсягів імпорту по Україні та областях, суміжних з країнами-членами ЄС, %

У 2016 році внаслідок зниження ввізних мит України на товари з ЄС темпи приросту імпорту товарів та послуг стали позитивними (як в Україні, так і в прикордонних областях). Протягом цього року середнє мито зменшилось з 4,5% до 1,7%, що забезпечило зростання імпорту з ЄС на 395,3 млн дол. США. Крім того, на зростання обсягів імпорту вплинуло скасування з 1 січня 2016 року додаткового імпортного збору, який становив 5-10% і стосувався майже всіх імпортних товарів незалежно від країни їх походження та наявності угод про вільну торгівлю.

Незважаючи на прикордонне розташування та наявні можливості щодо активізації зовнішньоекономічної діяльності, економіка прикордонних областей (за винятком Закарпатської області) є менш відкритою порівняно з іншими регіонами України (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Відкритість економіки регіонів України за часткою обсягу експорту товарів і послуг у ВРП відповідного регіону, %

Назва регіону	2000*	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Україна загалом	57.77	46.86	46.86	50.37	46.89	42.64	49	52,58
6 прикордонних регіонів	47.94	34.39	40.5	23.47	23.69	26.73	37.14	45,79
Волинська область	37.6	22.79	27.12	30.71	26.33	26.6	36.64	47,12
Івано-Франківська область	36.04	44.02	22.67	30.61	21.78	13.01	17.47	19,93
Чернівецька область	24.9	12.55	8.9	9.76	8.16	8.27	11.41	15,2
Львівська область	32.5	21.19	21.34	21.5	21.3	21.29	27.98	36,36
Закарпатська область	57.54	44.67	62.53	64.68	54.16	59.48	78.05	96,83
Одеська область	70.54	45.66	41.94	35.02	37.02	32.16	44.43	57,06

*У 2000 році розраховано частку обсягу експорту товарів і послуг у валовій доданій вартості регіонів

Частка імпорту товарів та послуг у ВРП серед досліджуваних областей найбільшою є у Закарпатській області (близько 80% в останні роки, 90% у 2011). Вона значно перевищує показники як по інших областях, так і середній по Україні, і з кожним роком зростає. Найменш імпортозалежними серед досліджуваних областей є Івано-Франківська та Чернівецька області (близько 20% і 10%, відповідно) (див. табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Відкритість економіки регіонів України за часткою обсягу імпорту товарів і послуг у ВРП відповідного регіону, %

Назва регіону	2000*	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Україна загалом	59,50	45,40	48,50	54,30	50,10	44,40	55,50	47,28
6 прикордонних регіонів	41,1	37,9	44,1	46,9	46,2	37,8	38,3	31,82
Волинська область	111,3	53,5	35	48,9	41,7	43,9	38,6	44,04
Івано-Франківська область	23,4	30,9	26,1	33,8	25,7	14,8	15,9	14,66
Чернівецька область	24,9	12,6	8,9	9,8	8,2	8,3	11,4	9,47
Львівська область	33,8	28,9	40	50,2	44,7	35	41,7	34,56
Закарпатська область	47,8	54,6	72	90,2	76,5	78,8	87,1	77,89
Одеська область	36	42	54,8	43,3	56,2	42,5	9,5	24

*У 2000 році розраховано частку обсягу імпорту товарів і послуг у валовій доданій вартості регіонів

Слід відзначити також те, що частка імпорту Одеської області у ВРП впродовж 2000-2013 років була значною, і в окремі роки навіть перевищувала середнє значення по Україні. Зате у 2014 році цей показник кардинально зменшився і є найнижчим серед областей, суміжних з країнами-членами ЄС (9%). Приблизно на одному і тому ж рівні впродовж досліджуваних років залишався показник частки імпорту у ВРП області у Львівській та Волинській областях (близько 40%), будучи на 10-17% нижчим показника, середнього по Україні.

У 2015-2016 рр. до п'ятірки товарних груп експорту прикордонних регіонів, частка яких у загальній структурі експорту була найвищою, увійшли «XVI. Машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання»; «II. Продукти рослинного походження»; «XI. Текстиль та вироби з текстилю»; «IX. Деревина і вироби з деревини» та «III. Жири та олії тваринного або рослинного походження» (див. рис. 1.20). Найбільше зростання продемонструвала товарна група II (у 2015 році експорт товарів цієї товарної групи зріс на 71,4%, зайнявши друге місце за обсягом експортованої продукції). У 2016 році порівняно з попереднім роком зріс експорт продукції аграрного сектору. Зокрема, продукція товарної групи «жири та олії» зросла на 52,5%; «продукти рослинного походження» - на 20,7%. Водночас обсяг експорту продукції товарної групи XI скоротився на 3,6%¹⁵.

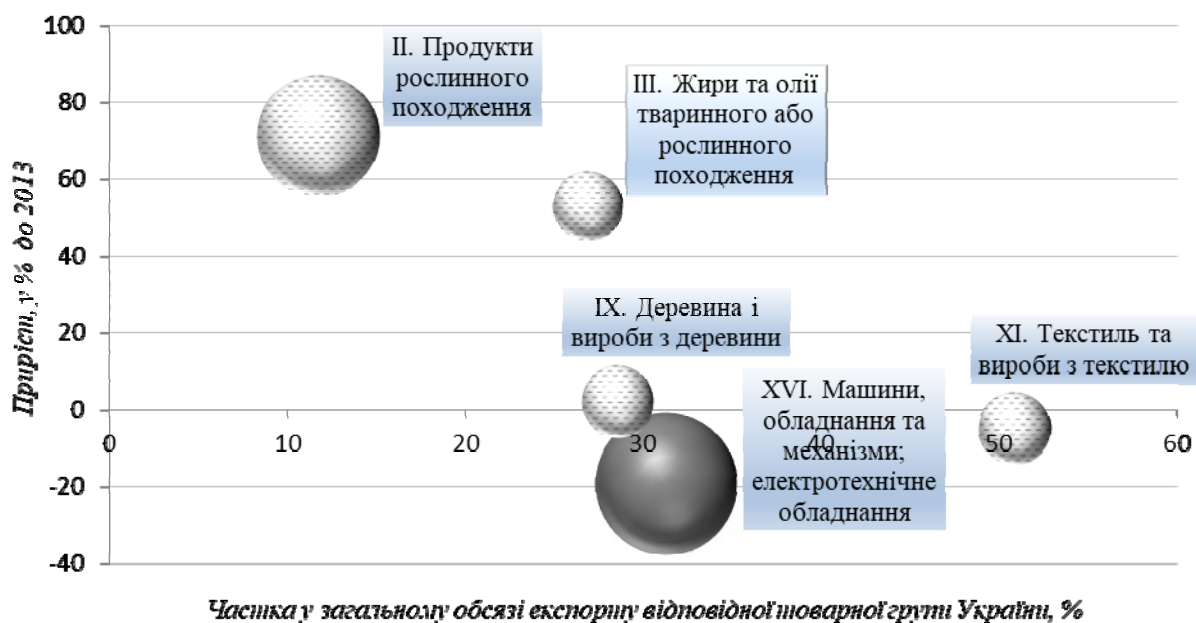

Рис. 1.20. Рейтинг найбільш експортованих товарних груп шістьма прикордонними регіонами, суміжних з країнами-членами ЄС у 2015 році.

Водночас у 2013 році до п'ятірки найбільших за часткою експорту входили товарні групи XVI, II та «IV. Готові харчові продукти» (у 2016 році обсяг експорту зменшився на 23,3%), «V. Мінеральні продукти» (у 2016 році обсяг експорту зменшився на 98,1,2%), «VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості» (у 2016 році обсяг експорту зменшився на 65,2%).

¹⁵ У порівнянні з 2013 роком у 2016 році експорт продукції товарної групи III зріс на 133,4%, товарної групи II – на 107%, а товарної групи XI – скоротився на 8,3%.

Зміни у товарній структурі експорту прикордонних областей у 2008-2009 та 2010-2011 роках були пов'язані насамперед із зміною цін на світовому ринку, а також світовою фінансово-економічною кризою у першому випадку та стабілізацією фінансових ринків України – у другому. Починаючи з 2014 року визначаючим зовнішнім фактором формування товарної структури експорту областей стало підписання Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС.

Згідно з Угодою ПВЗТВ має сформуватися не пізніше як через десять років із поступовою асиметричною тарифною лібералізацією зі сторони ЄС і України. Перехідний період для України складається від трьох до семи років залежно від виду груп товарів, а на автомобілі до десяти років, тоді коли для ЄС тарифна лібералізація відбувається практично в повному обсязі і негайно. З однієї сторони, це можливість для українських експортерів розширити ринок свого збуту на території ЄС та адаптуватися українським виробникам до майбутньої конкуренції, з іншої сторони, хоч ЄС скасував на 94,7% тарифні мита для промислових товарів ¹⁶, проте для решти товарних груп тарифні мита залишив майже до кінця перехідного періоду. Зокрема, на такі товарні групи як мінеральні продукти та продукти хімічної промисловості, що в 2013 році входили в п'ятірку найбільш експортованих товарних груп прикордонними регіонами, тарифні мита залишилися ще на три і п'ять років відповідно. Що стосується сільськогосподарської продукції, то ЄС, за умовами Угоди, на відміну від України, у перехідний період має можливість застосовувати більше тарифних квот на певні види зернових і м'ясних продуктів, що теж має вплив на обсяг експорту продукції українськими експортерами.

У зв'язку з цим зміни товарної структури експорту відбулися й у розрізі прикордонних регіонів. Зокрема, такими стали:

- до 2013 року Волинська область була лідером серед прикордонних областей за обсягом експорту живих тварин і продуктів тваринного походження, у 2014-2016 роках цю позицію перейняла Івано-Франківська область;

- полімерні матеріали, пластмаси та каучук у 2014-2015 роках перестали входити до п'ятірки найбільш експортованих груп товарів Івано-Франківської області. Водночас у 2015 році через скорочення обсягів експорту продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості на 62,7%, вони знову увійшли до п'ятірки товарних груп, обсяг експорту яких був найвищим;

- у 2016 році відбулося зменшення обсягів експорту товарів групи «транспортні засоби та шляхове обладнання» у Закарпатській області на 56,7% порівняно з 2013 роком;

- у 2015 році Львівська і Одеська області переорієнтувалися з готових харчових продуктів на продукти рослинного походження;

- Чернівецька область, у структурі експорту якої у 2012-2013 рр. превалювали «шкіряна і хутряна продукція та вироби з неї» у 2014-2016 рр. переорієнтувалась на експорт деревини і виробів з неї.

Лідерами за обсягом експорту за більшістю товарних груп залишається Одеська та Львівська області.

В Україні загалом включно з 2016 роком найвища частка експортованої продукції припадала на товарні групи «XV. Недорогоцінні метали та вироби з них», «II. Продукти рослинного походження», «XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне

¹⁶ Вільний доступ для українських товарів на ринок ЄС [Електронний ресурс] Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. – Режим доступу: www.kmu.gov.ua/document/247344474/Europe.pdf.

обладнання», «ІІІ. Жири та олії тваринного або рослинного походження», «V. Мінеральні продукти». У 2016 році на фоні загального падіння обсягів експорту серед п'яти вищенаведених товарних груп спостерігалось нарощення обсягів експорту продукції товарної групи ІІІ і склало 20,1% порівняно з 2015 роком.

Упродовж 2000-2015 років найбільші частки в структурі імпорту прикордонних областей займали мінеральні продукти, машини, обладнання та механізми, текстильні матеріали (див. рис. 1.21). Найменш імпортованими були жири та олії рослинного або тваринного походження, шкури необроблені, шкіра вичищена, деревина і вироби з неї, недорогоцінні метали та вироби з них, прилади та апарати оптичні, фотографічні та товари, придбані в портах. Структура імпорту досліджуваних областей здебільшого збігається зі структурою імпорту України впродовж 2000-2015 років. Винятки становлять мінеральні продукти, продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, які займають порівняно більшу частку у структурі імпорту України, та текстильні матеріали та текстильні вироби і продукти рослинного походження, які займають порівняно більшу частку у структурі імпорту досліджуваних областей.

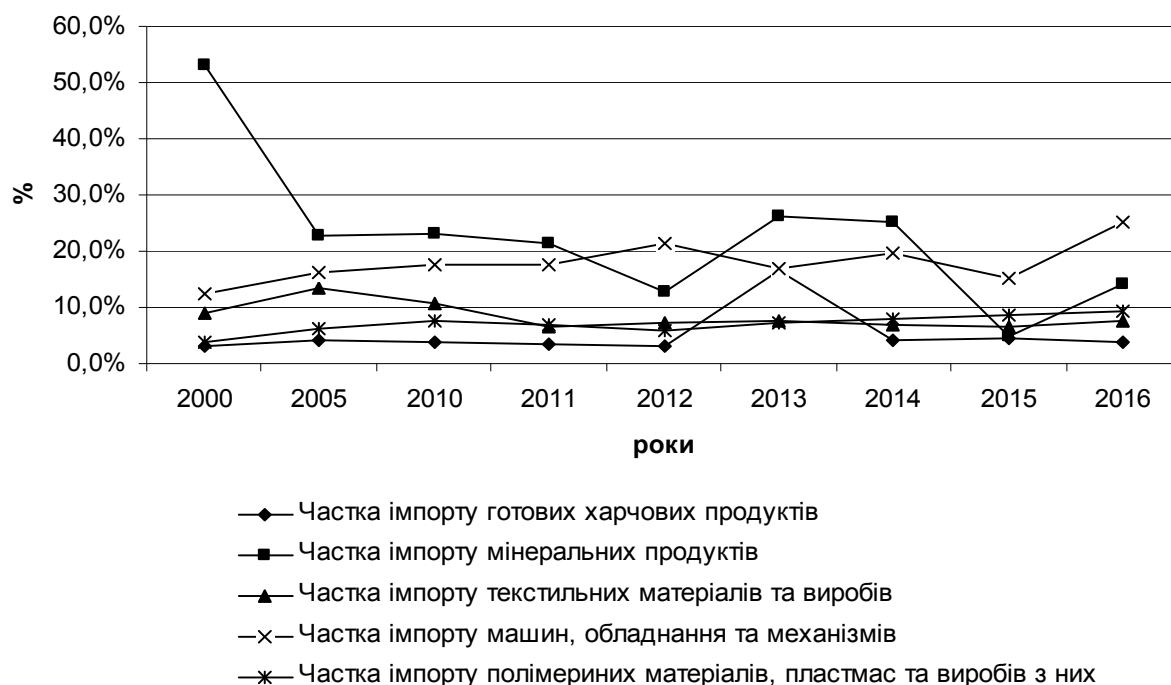

Рис 1.21. Частка імпорту окремих груп товарів в загальному імпорті областей, що межують з країнами-членами ЄС, %

У 2016 році спостерігається тенденція до зростання обсягів імпорту за всіма товарними групами як в Україні загалом, так і у прикордонних областях. При цьому темпи зростання у прикордонних областях є значно вищими практично за всіма товарними групами. Зменшились обсяги імпорту товарів, придбаних в портах (зменшення на 10% по Україні та 26% по областях), та перлів (6% та 64% відповідно). Зменшились також обсяги імпорту мінеральних ресурсів по Україні на 28%. Зате в розрізі областей цей показник зріс більше ніж в три рази у порівнянні з 2015 роком з 226251,3 до 828150,3 млн дол. (переважно за рахунок Волинської області).

У 2016 році як і у 2015 році, частка імпорту машин, обладнання та механізмів і електротехнічного обладнання та полімерних матеріалів областей значно більша, ніж по

Україні. Також в цьому році частка текстильних матеріалів та виробів з них була вищою, ніж по Україні.

У 2016 році знову зросла частка мінеральних ресурсів в загальному імпорті областей (порівняно з 2015 роком) з 5% до 14%. Значно зросла також і частка імпорту машин, обладнання та механізмів і електротехнічного обладнання з 15-19% впродовж 2000-2015 років до 25% у 2016 році. У порівнянні з 2015 дещо знизилась частки імпорту продуктів рослинного походження, готових харчових продуктів, продукції хімічної та пов'язаних галузей промисловості.

В окремі роки (2010, 2013) частка імпорту взуття, головних уборів та парасольок в імпорті областей була більшою, порівняно з Україною, а в 2012, 2014 та 2015 роках – частка імпорту машин, обладнання та механізмів і електротехнічного обладнання. У 2013 році також частка імпорту готових харчових продуктів областей була більшою, ніж по Україні, а в 2015 – частка імпорту полімерних матеріалів, пластмас та виробів з них (див. рис. 1.22).

Рис 1.22. Частки товарних груп у загальному імпорті областей, суміжних з країнами-членами ЄС, у 2015 році, %

У 2013 році різко зросла частка готових харчових продуктів в загальному імпорті 6 областей (з 3-4% до 16,7%), а наступного року знову повернулась до показника 4% (див. рис. 1.23). У 2015 році різко впав показник імпорту мінеральних продуктів з приблизно 20% впродовж останніх років до 4,9%.

Рис 1.23. Частки товарних груп у загальному імпорті областей, суміжних з країнами-членами ЄС, у 2013 році, %

З огляду на поступове зниження імпортного митного тарифу в рамках дії ПВЗВТ та нарощення власних виробничих потужностей товарна структура імпорту як прикордонних регіонів, так і України загалом продовжуватиме змінюватись.

Географічна структура зовнішньої торгівлі областей України. З огляду на прикордонне розташування регіонів частка експорту до країн Європи була превалюючою у всіх досліджуваних роках. Варто, однак, звернути увагу, що за абсолютним показником максимальний обсяг експорту до країн-членів ЄС був у 2014 році, становлячи майже 3,350 млрд. дол. США, а мінімальний – у 2000 році (858,2 млн дол. США). Російська збройна агресія проти України призвела до звуження торговельних відносин з Російською Федерацією, відповідно частка країн СНД у загальній структурі експорту поступово знижується і порівняно з 2012 роком зменшилась у 2,5 рази (див. табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Географічна структура експорту прикордонних областей України, які межують з країнами-членами ЄС, у % до загального обсягу експорту

Назва регіону	Роки								
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Країни СНД	17,78	19,05	21,67	23,94	27,51	24,74	17,06	11,45	7,71
Європа	59,64	61,13	58,09	54,42	48,16	53,21	58,55	59,60	63,92
Азія	12,73	13,80	11,75	12,74	15,47	13,07	16,14	21,03	22,67
Африка	1,47	1,99	2,93	3,08	3,23	4,00	4,25	4,90	5,50
Америка	8,36	4,02	4,86	5,19	5,04	4,87	3,95	2,37	0,93
Австралія і Океанія	0,01	0,01	0,02	0,04	0,10	0,10	0,04	0,02	0,03
Інші	0,00	0,00	0,68	0,60	0,48	0,00	0,00	0,64	0,03

Часткове відкриття ринків країн-членів ЄС, починаючи з 2014 року, не дозволило регіонам України суттєво наростити обсяги експорту до цих країн: у 2015 році падіння обсягів експорту до ЄС прикордонних регіонів становило 11%, а загалом по Україні – 23%. Динаміка обсягів експорту товарів до країн-членів ЄС наведена на рис. 1.24.

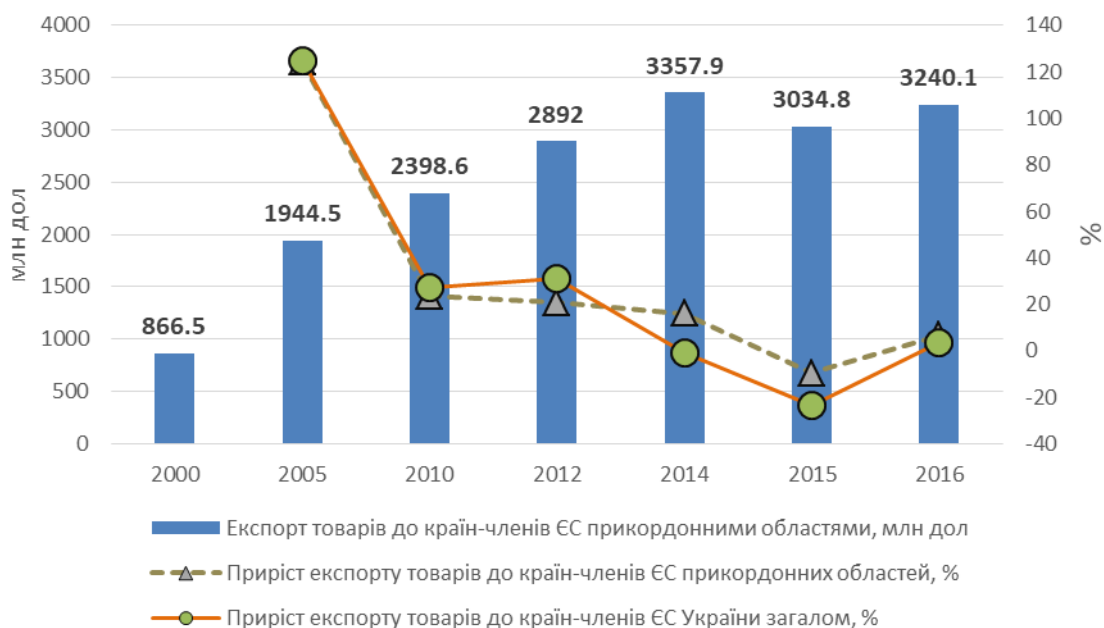

Рис. 1.24. Динаміка експорту товарів прикордонних областей та України загалом до країн-членів ЄС

Незначно нарощуються обсяги і збільшується частка країн Азії та Африки у загальному експорті продукції прикордонних регіонів. За пріоритетністю регіонів у здійсненні експорту географічні структури експорту прикордонних регіонів та України загалом є ідентичними, проте вони різняться за величинами часток експорту у відповідні регіони світу (див. табл. 1.4). Експорт України в більшій мірі орієнтується на ринки Азії, країн СНД та Африки, порівняно з прикордонними областями. Натомість частка експорту досліджуваних регіонів до Америки у 2,5 рази перевищує частку експорту України.

Таблиця 1.4

Географічна структура експорту України, у % до загального обсягу експорту

Назва регіону	Роки								
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
<i>Країни СНД</i>	30,61	30,77	36,51	38,34	36,84	34,90	27,64	20,52	16,58
<i>Європа</i>	32,12	31,79	26,94	27,01	25,35	26,98	31,80	34,83	38,04
<i>Азія</i>	23,85	25,06	26,72	25,98	25,73	26,58	28,51	32,55	32,75
<i>Африка</i>	5,02	6,99	5,88	4,90	8,20	8,05	9,47	10,00	10,31
<i>Америка</i>	8,36	5,35	3,90	3,74	3,79	3,42	2,55	2,07	2,32
<i>Австралія і Океанія</i>	0,05	0,04	0,06	0,04	0,07	0,06	0,04	0,04	-

Існуючі відмінності у географічній структурі експорту прикордонних з ЄС областей України та країни у цілому можна пояснити географічним розміщенням регіонів, а також їх виробничою спеціалізацією та рівнем конкурентоспроможності на зовнішніх ринках. У

подальшому варто очікувати нарощення обсягів експорту до країн-членів ЄС, зокрема продукції з нових підприємств, які розмістяться на території прикордонних з ЄС областей з метою безмитного експорту виробленої продукції до країн-членів ЄС. Теж можна очікувати, що значна кількість цієї продукції надходитиме на ринки інших регіонів світу.

Аналіз зовнішньоекономічної діяльності прикордонних регіонів дозволив виявити різні тенденції щодо використання можливостей транскордонного співробітництва у світлі поглиблення євроінтеграційних процесів. Зокрема, частка експорту України в загальному імпорті Польщі сягає трохи більше 1 %, з яких близько 23 % у 2016 році займав експорт із Львівської та Волинської областей. У 2016 році експорт Львівської області практично у 3 рази перевищував експорт Волинської області до Польщі, проте до 2014 року перевага була у більше ніж 5 разів. **Протягом останніх трьох років спостерігається збільшення (у 3,5 рази) обсягів експорту до Польщі Волинської області, а також на збільшення частки Львівської і Волинської областей у загальному імпорті Польщі, в чому, насамперед, проявляється транскордонний ефект співробітництва прикордонних регіонів** (див. рис. 1.25).

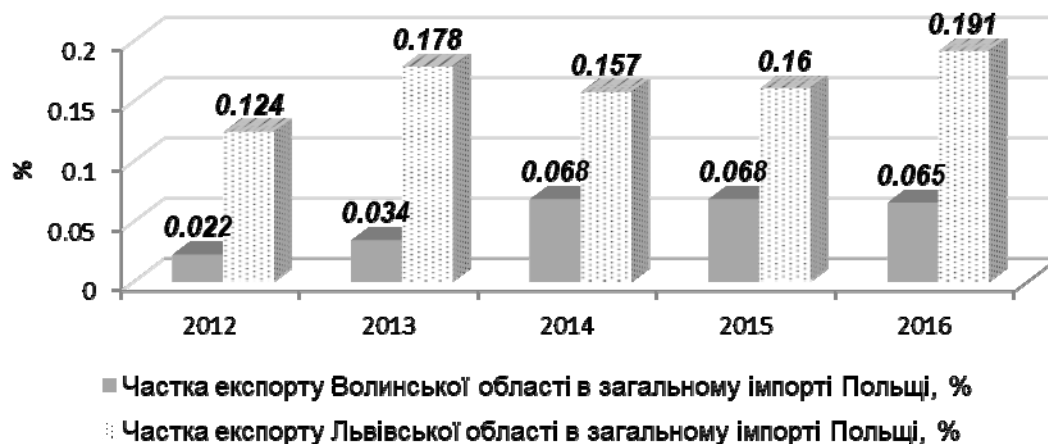

Рис. 1.25. Частка експорту Волинської і Львівської областей у загальному імпорті Польщі, %

Унікальне розташування Закарпатської області дозволяє налагоджувати транскордонну співпрацю з прикордонними регіонами чотирьох країн-сусідів. Найбільш ефективною є зовнішньоекономічна співпраця з Угорщиною, куди область експортує у 10 разів більше продукції ніж до Польщі, у 8,5 разів більше ніж до Словаччини та майже у 18 разів більше ніж до Румунії. Відповідно й частка експорту Закарпатської області в імпорті Угорщини є найвищою (див. рис. 1.26).

Щодо Івано-Франківської, Чернівецької та Одеської областей, то найбільше експортує продукції в Румунію Івано-Франківська область, яка немає жодного пункту пропуску з цією країною. Крім того, у 2016 році частка експорту Івано-Франківської області відчутно зросла у імпорті Румунії (див. рис. 1.27).

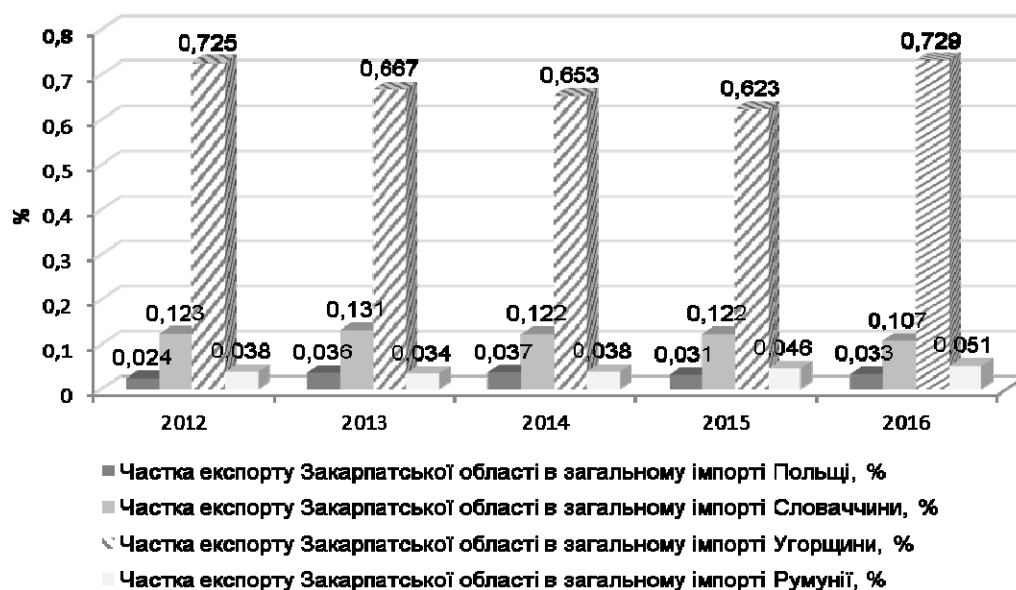

Рис. 1.26. Частка експорту Закарпатської області у загальному імпорті Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії, %

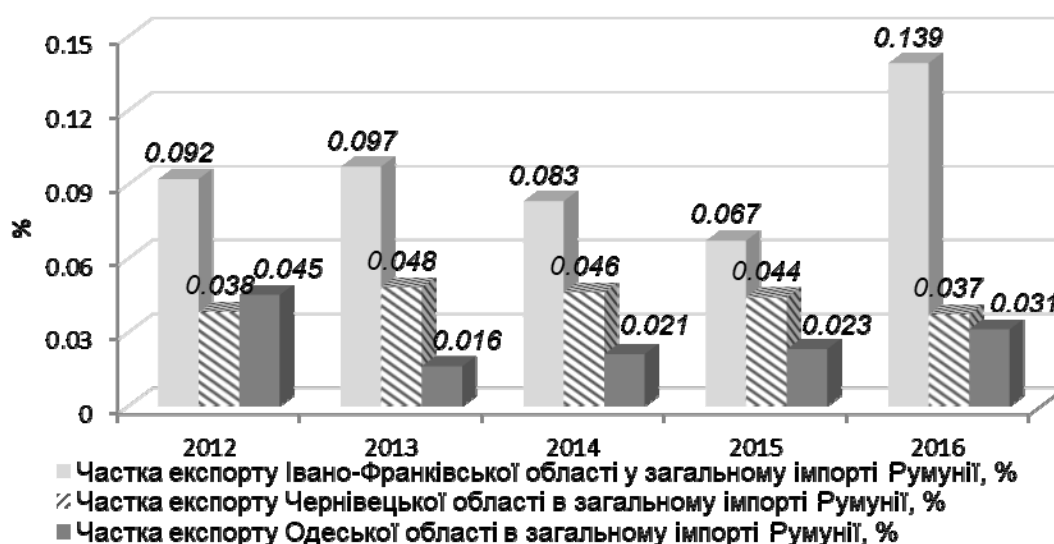

Рис. 1.27. Частка експорту Івано-Франківської, Чернівецької та Одеської областей у загальному імпорті Румунії

Частка країн Європи в імпорті прикордонних з ЄС областей України досягла у 2015 році рекордних 70%, хоча варто підкреслити, що ця частка ніколи, за період аналізу, не була меншою ніж 55% (див. табл. 1.5). У грошовому вираженні імпорт склав 2,5 млрд. дол. США, що на третину менше експорту до Європи.

Таблиця 1.5

Географічна структура імпорту прикордонних областей України, які межують з країнами-членами ЄС, у % до загального обсягу імпорту

Назва регіону	Роки								
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Країни СНД	39,50	30,48	21,27	30,38	21,95	22,11	18,99	9,45	12,98
Європа	46,79	42,50	41,23	42,26	42,61	45,72	52,53	61,13	58,63
Азія	6,77	24,51	32,39	23,43	30,97	26,27	23,18	23,13	23,61
Африка	0,45	0,48	0,98	0,70	0,80	0,91	0,76	1,13	0,74
Америка	6,39	2,01	4,07	3,19	3,48	4,48	4,07	4,54	4,02
Австралія і Океанія	0,09	0,02	0,06	0,04	0,10	0,08	0,07	0,16	0,02
Інші	-	-	-	-	0,09	0,42	0,40	0,46	-

Частка ж країн Європи у імпорті України у 2015 році також є найбільшою, склавши 45% (див. табл. 1.6). Імпорт з Європи у 2015 році дорівнював 16,665 млрд. дол., значно перевищивши експорт України до цього регіону (13,248 млрд. дол.). Звернемо увагу, що рекордний обсяг імпорту з Європи був у 2013 році, коли він досяг понад 28,5 млрд. дол., перевищивши обсяг експорту на 17 млрд. дол. Варто очікувати, що у майбутньому імпорт з Європи зростатиме, але значно меншими темпами, ніж експорт з України до Європи.

Таблиця 1.6

Географічна структура імпорту України, у % до загального обсягу імпорту

Назва регіону	Роки								
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Країни СНД	57,54	47,01	43,95	45,05	42,75	36,32	31,76	27,97	21,82
Європа	30,89	35,05	32,93	32,76	34,16	37,13	41,15	44,45	47,62
Азія	6,04	12,97	16,50	16,07	21,24	19,81	19,94	19,30	22,65
Африка	0,98	1,18	1,44	1,14	1,05	0,97	1,25	1,60	1,40
Америка	4,17	3,50	4,74	4,74	0,55	5,64	5,56	6,23	6,13
Австралія і Океанія	0,39	0,29	0,43	0,23	0,24	0,12	0,33	0,45	

Динаміка імпорту товарів прикордонних областей та України загалом до країн-членів ЄС наведена на рис. 1.28.

Другим за значенням регіоном для імпорту прикордонних з ЄС областей України стали країни Азії, частка яких у 2015 році зросла до рекордних 17%. У грошовому вираженні імпорт склав 610 млн. дол. США, що на чверть перевищує експорт до країн цього регіону (508, 4 млн. дол. США).

На рівні країн Азія посідає третє місце за часткою імпорту України у загальному обсязі імпорту, склавши 19% у 2015 році (у 2000 році цей показник складав лише 6%). У подальшому варто очікувати на інтенсивний ріст торгівлі прикордонних з ЄС областей України та України у цілому з країнами Азії у зв'язку із створенням та налагодженням функціонування Нового «шовкового шляху» (Транскаспійського транспортного маршруту) від промислових центрів Китаю до Європи.

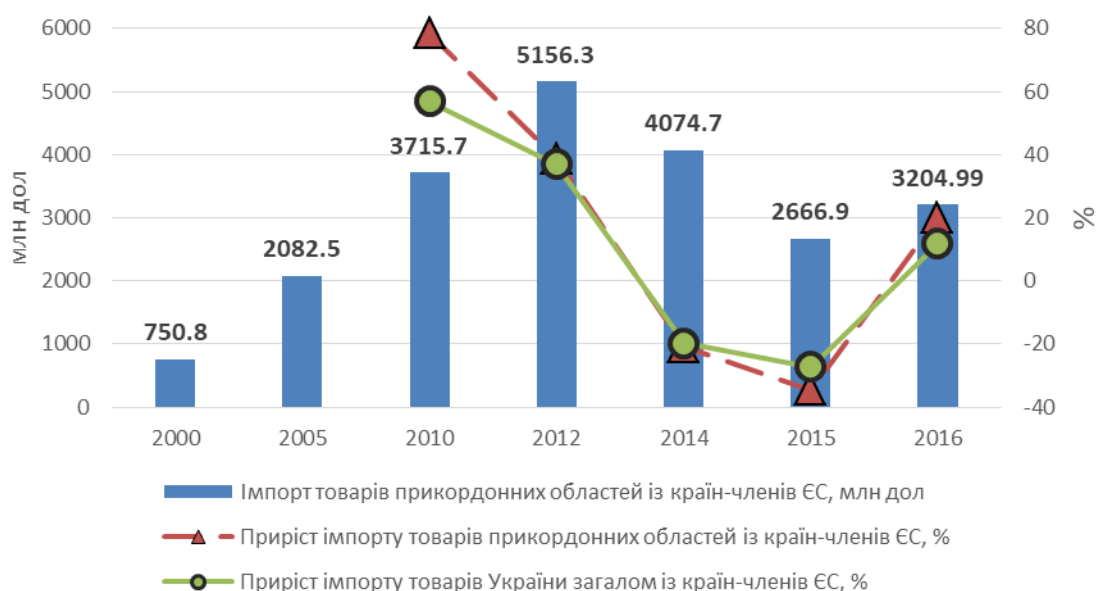

Рис. 1.28. Динаміка імпорту товарів прикордонних областей та України загалом з країн-членів ЄС

Третім за значенням регіоном для імпорту прикордонних з ЄС областей України стали країни СНД. У структурі імпорту прикордонних областей частка країн СНД скоротилася у 2015 році до незначних 8%, хоча ще у 2011 році вона була вагомою (31%). У грошовому вираженні імпорт з СНД прикордонних з ЄС областей України у 2015 році склав 300,7 млн дол. США, що на третину менше експорту в країни СНД (469,3 млн дол. США). На рівні ж країни частка СНД в імпорті України у 2015 році є суттєво більшою, досягаючи 28% (у 2000 році цей показник складав аж 58%). Імпорт з країн СНД у 2015 році склав 10,485 млрд. дол., що значно перевищує експорт України до цього регіону (понад 7,806 млрд. дол.). Максимальним імпорт з країн СНД був у 2011 році, коли він перевищував 37,221 млрд. дол., при цьому експорт України тоді теж був, хоч і максимальним, але суттєво меншим, досягаючи 26,177 млрд. дол. У подальшому варто очікувати подальшого зниження торгівлі прикордонних з ЄС областей України та України у цілому з країнами СНД як з політичних причин, так і з причин економічних.

Імпорт областей України, суміжних з країнами-членами ЄС, з інших регіонів світу є незначним. У структурі імпорту прикордонних областей частка країн Америки становила у 2015 році всього 3%, а частка країн Африки – лише 1%. У грошовому вимірі прикордонні області України у 2015 році імпортували товарів на 125,5 млн дол. з Америки (експорт – 219,9 млн дол.) і на 34,6 млн дол. з Африки (експорт – 77,8 млн дол.). Варто звернути увагу, що для України у цілому значення в імпорті цих двох регіонів є значно важливішим (6% - Америка, 2% - Африка). У грошовому вимірі Україна у 2015 році імпортувала товарів на 2,336 млрд. з Америки (експорт – 785,6 млн дол.) і на 601,7 млн дол. з Африки (експорт – 3,803 млрд. дол.). Враховуючи географічний чинник (віддаленість ринків), очікувати суттєвого зростання торгівлі з країнами Америки не варто, за винятком сфер програмного забезпечення та послуг, які можуть надаватися за допомогою Інтернету. З Африкою якраз варто очікувати зростання торгівлі, оскільки ринки є порівняно близько, а спеціалізація економік України та Африки суттєво відрізняються.

Основними тенденціями розвитку зовнішньої торгівлі прикордонних з ЄС областей України стали:

- найбільшими експортерами серед прикордонних з ЄС областей України у 2015 році були Львівська (1206,3 млн дол.), Закарпатська (1094,4 млн дол.) та Одеська (896,9 млн дол.) області. При цьому Закарпатська область є найбільшим експортером у Європу серед прикордонних з ЄС областей України у 2015 році – 989,2 млн дол.;

- найбільшими імпортерами серед прикордонних з ЄС областей України у 2015 році були Львівська (1447,9 млн дол.), Закарпатська (1011,5 млн дол.) та Волинська (622,1 млн дол.) області. При цьому Львівська область є найбільшим імпортером з Європи серед прикордонних з ЄС областей України у 2015 році – 1009,4 млн дол.;

- Чернівецька та Івано-Франківська області серед прикордонних з ЄС областей України мають дуже незначні показники міжнародної торгівлі, що можна пояснити слабкістю відповідної інфраструктури.

Підбиваючи підсумок аналізу географічної структури зовнішньої торгівлі прикордонних з ЄС областей України, підкреслимо зростаюче значення країн Європи, яке буде і далі збільшуватися у світлі дії Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС. При цьому варто очікувати, що з часом у прикордонних з ЄС областях України розміщуватиметься щораз більше нових підприємств, які відкриватимуться для виробництва продукції, зорієнтованих на експорт до країн-членів ЄС. Зрештою, вони експортуватимуть не лише до країн-членів ЄС, але й на ринки країн Азії та Африки.

1.3. Сучасні тенденції соціального розвитку прикордонних областей України. Прикордонні регіони характеризуються нижчими показниками соціального розвитку порівняно з решта регіонами країни. При цьому, якщо аналізувати показник середньомісячної номінальної заробітної плати, то розрив між його значенням у досліджуваних регіонах та його середнім значенням в країні загалом продовжує зростати (у 2010 році розрив становив 368 грн., а вже у 2016 році – 893 грн.). У процентному відношенні цей показник є на 18-20% нижчим від середнього по країні (див. рис. 1.29).

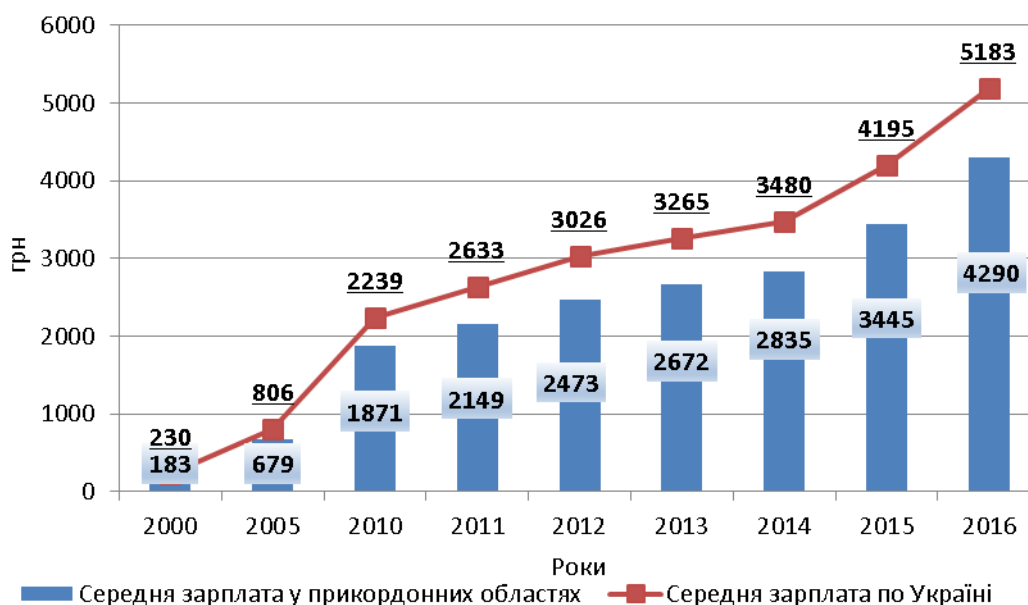

Рис. 1.29. Динаміка розміру середньомісячної номінальної заробітної плати у прикордонних регіонах та Україні загалом, грн.

Найвищими рівнями заробітної плати характеризуються Одеська та Львівська області. Аутсайдерами за рівнем цього показника у 2000, 2005, 2010 і 2015 рр. була Волинська область, а у 2011-2014, 2016 рр. – Чернівецька область.

Наявний дохід у розрахунку на 1 особу найвищим є в Одеській області, за нею слідує Львівська область (див. рис.1.30). Низьким рівнем наявного доходу на 1 особу характеризується Закарпатська область. У більшості років прикордонні регіони поступаються за значенням цього показника від його середнього значення по Україні (у 2015 році в Одеській області цей показник був вищим його середнього значення по країні).

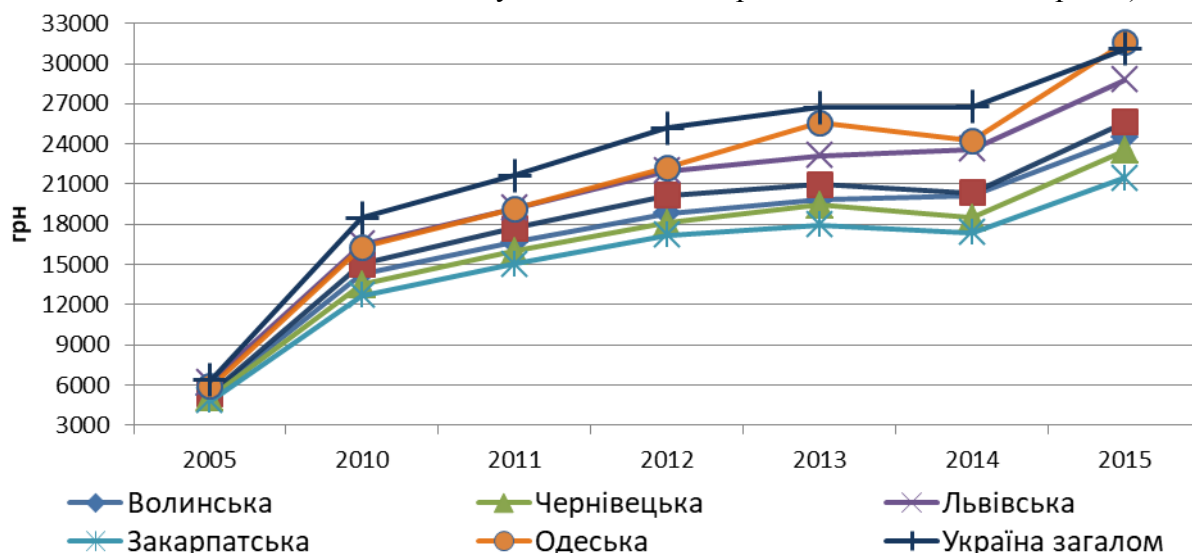

Рис. 1.30. Наявний дохід у розрахунку на 1 особу у прикордонних областях України, грн.

Щодо частки населення із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму, то якщо в 2000 році найвищий показник був у Волинській області (96,2%), а найнижчий у Одеській області (84,7%), в 2010 році він становив відповідно 31,5 і 17% (див. рис. 1.31).

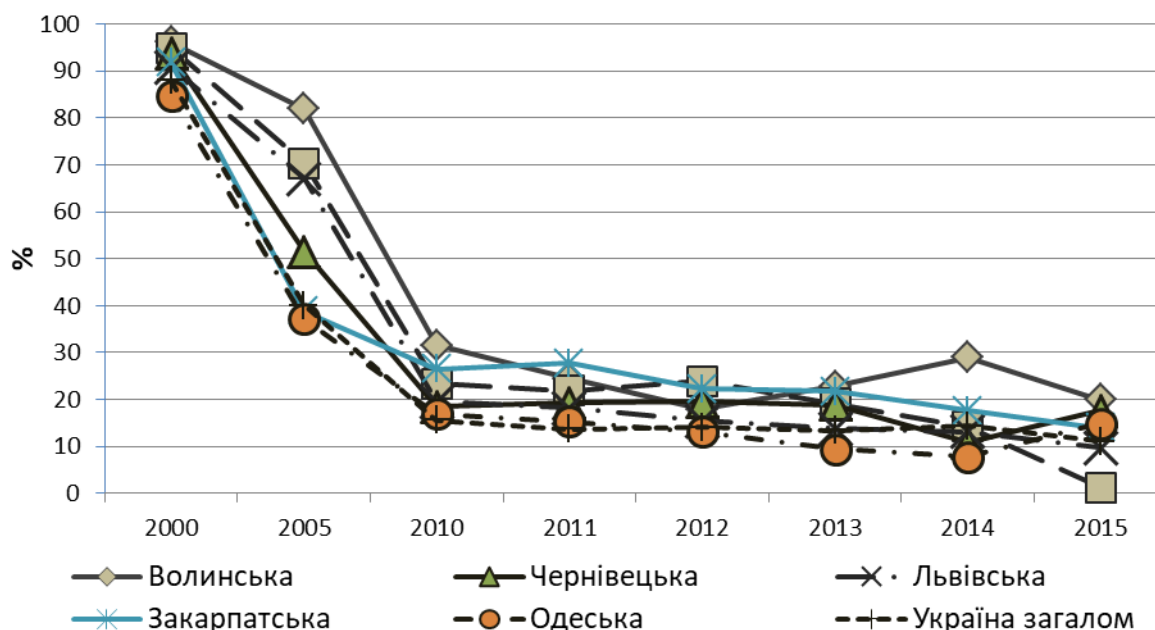

Рис. 1.31. Частка населення із середніми еквівалентними грошовими доходами на особу на місяць нижче прожиткового мінімуму у прикордонних областях України, %

Загалом, найвищі значення показника населення із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму спостерігалися в 2000 і 2005 рр. (в межах 96-37%), тоді як в 2010-2015 рр. показники коливалися в межах 31-1,2%.

Обсяг сукупних ресурсів домогосподарств (у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство у прикордонних регіонах у 2015 році коливався в межах 5399,8 – 7279,8 грн. (Волинська та Закарпатська області відповідно). За значенням цього показника прикордонні області дещо випереджають решта регіонів України, середнє значення якого загалом по країні склало 5231,7 грн. У структурі сукупних ресурсів домогосподарств грошові доходи складають в середньому 83,6%. Найвищою є частка грошових доходів у структурі сукупних ресурсів домогосподарств Одеської області (93,9%), а найнижчою у – Чернівецькій області (82,8%).

Домінуючі позиції в структурі грошових доходів посідають оплата праці та соціальні виплати (пенсії, стипендії, допомоги та субсидії, надані готівкою). Частка оплати праці у структурі грошових доходів у 2015 році коливалася від 31,1% (у Закарпатській області) до 58,1% (у Львівській області). Протягом 2013-2015 років частка оплати праці у структурі грошових доходів домогосподарств в середньому по країні знизилась з 50% до 47%. Зменшення частки оплати праці також спостерігається і в Чернівецькій області.

Відносно нижчі рівні економічного розвитку Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей та відповідно звужені можливості для працевлаштування їх мешканців зумовлюють формування відносно вищих часток доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості (у 2015 році відповідно, 7,6, 13,6 та 23%) у структурі грошових доходів домогосподарств. Високою є активність мешканців цих регіонів у розвитку сфери туризму (зелений, сільський туризм) та народних промислів (лозоплетіння, текстиль).

Волинська і Чернівецька області лідирують серед прикордонних областей за часткою доходів від продажу сільськогосподарської продукції у структурі грошових доходів за період 2000-2015 рр. У 2015 році вони склали відповідно, 5 і 4,3%. Частка ж пенсій, стипендій, допомоги та субсидій у структурі грошових доходів домогосподарств прикордонних регіонів коливається в межах 20-28% (Закарпатська та Волинська області, відповідно).

Найменшою є частка грошової допомоги від родичів у 2000, 2005, 2010 рр. у грошових доходах мешканців Волинської області, а у 2011-2014 рр. – Львівської області. Лідерами в різні роки є Чернівецька, Закарпатська та Івано-Франківська області.

Тенденція до зменшення частки вартості спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель, починаючи з 2000 змінилася у 2013 році, коли вона знову почала незначно зростати. Зниження рівня життя населення на фоні економічної кризи в країні спонукає домогосподарства до вирощування продукції для особистого споживання. За винятком Одеської області у 2015 році цей показник коливався в межах 8-11%.

Загальний рівень та структура доходів домогосподарств визначають рівень та структуру витрат домогосподарств відповідних регіонів. Щороку сукупні витрати домогосподарств в Україні та її прикордонних регіонах зростають (див. рис. 1.32). Так, у порівнянні з 2000 роком сума витрат зросла у 10,1 раз та збільшилася на 4965,78 грн.

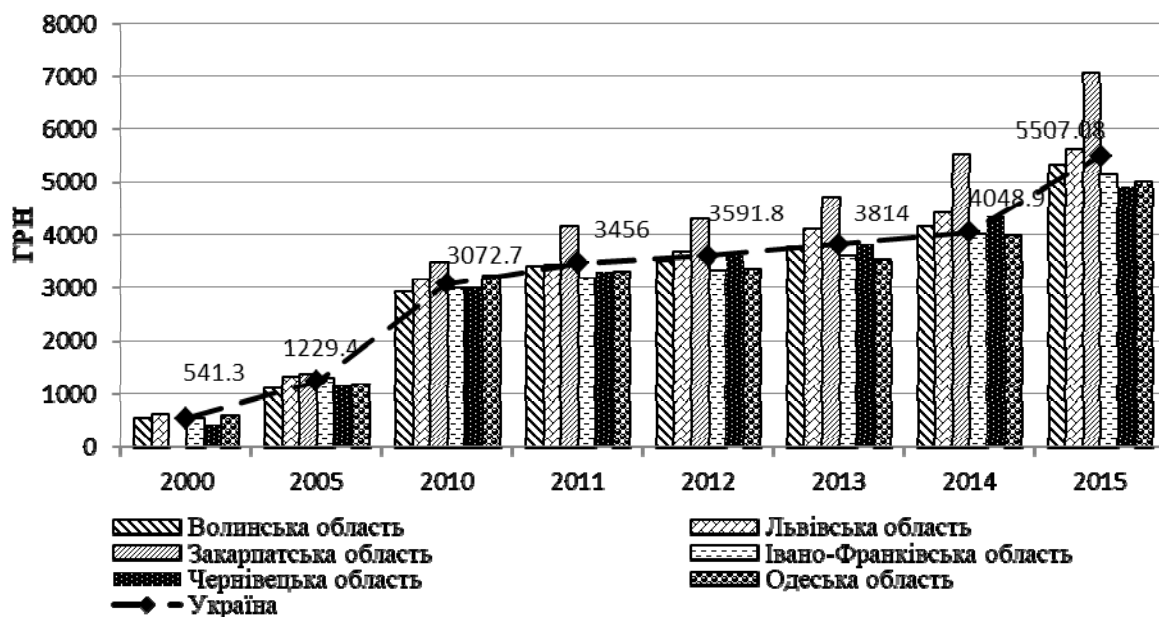

Рис. 1.32. Сукупні витрати домогосподарств України та прикордонних областей України, що межують з країнами-членами ЄС, за період 2000-2015 рр.

У порівнянні до 2014 року темпи росту сукупних витрат домогосподарств склали 36,01%. Найменший ріст сукупних витрат у 2015 році спостерігався у Чернівецькій області (13,27%). При цьому обсяг сукупних витрат склав 4905,37 грн, що на 601,71 грн менше від середнього значення по Україні.

У 2015 році найвищий обсяг сукупних витрат домогосподарств серед прикордонних областей України був у Закарпатській області. Він перевищив його середнє значення загалом по Україні на 1544,93 грн.

Частка грошових витрат у структурі сукупних витрат практично в усіх областях є вищою 90% за винятком Чернівецької області, в якій частка цих витрат склала у 2015 році 86,6%.

Найбільшу частку у сукупних витратах вітчизняних домогосподарств складають витрати на продовольчі товари (54,8% у 2015 році). У прикордонних регіонах частка витрат на продовольчі товари коливалася у 2015 році в межах 46,1% - 61,4% (Закарпатська та Одеська області, відповідно). Згідно з класифікацією ООН, якщо частка витрат сімейного бюджету на харчування перевищує 60 %, то це свідчить про рівень злиденності на території.

Характерною особливістю для багатьох країн з розвинутими ринковими економіками є позитивна тенденція до зменшення питомої ваги витрат на продовольчі товари. Україна займає найвищі позиції в рейтингу серед країн Європи в показнику, що визначає питому вагу витрат на харчування у сукупних споживчих витратах (рис. 1.33).

Структура зайнятості тісно корелює з структурою виробництва у прикордонних областях країни. Протягом 2000-2015 років зберігається тенденція до поступового зменшення часток первинного та вторинного секторів у загальній структурі зайнятості (див. рис. 1.34). При цьому частка зайнятих у первинному секторі вдвічі перевищує частку зайнятих у вторинному секторі.

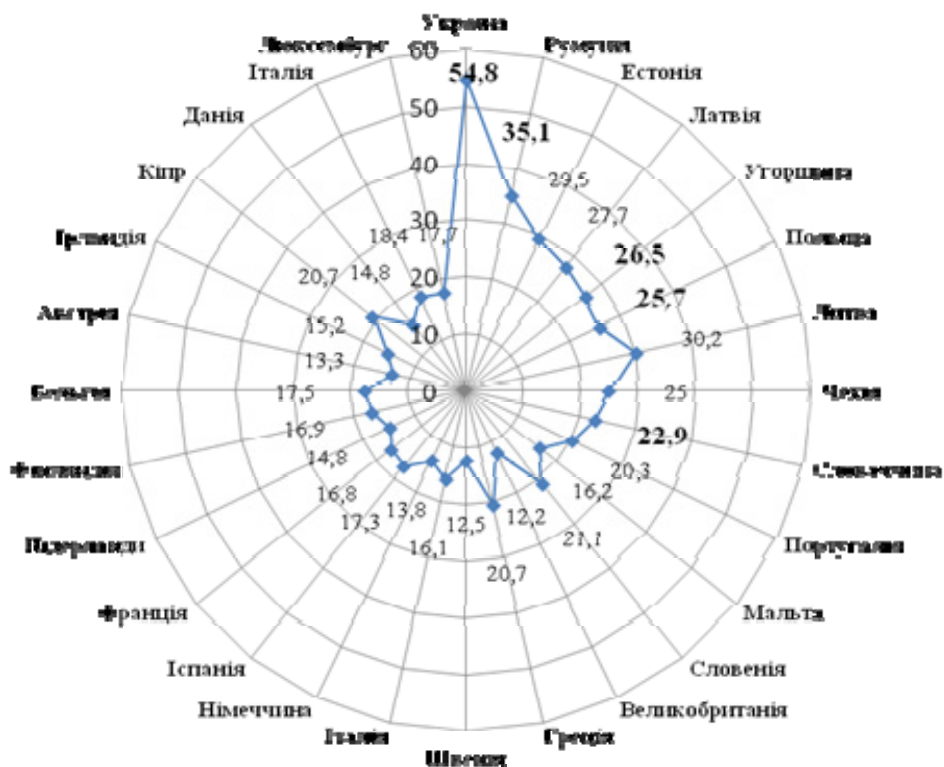

Рис. 1.33. Питома вага витрат на харчування у сукупних споживчих витратах в Україні та окремих країнах-членах ЄС у 2015 році, %

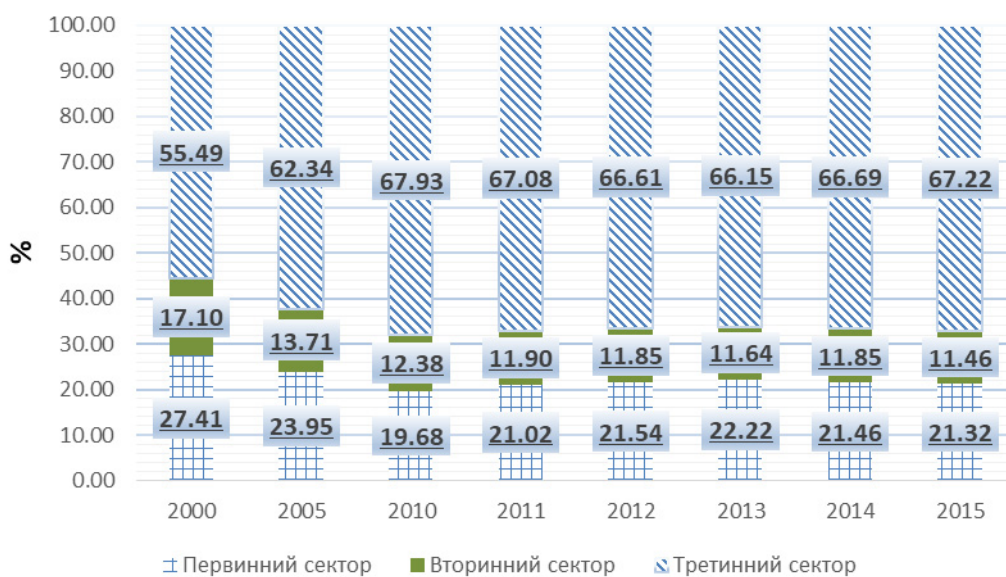

Рис. 1.34. Секторальна структура зайнятості у прикордонних областях, %

Водночас, в Україні секторальна структура зайнятості вирізняється нижчою часткою зайнятих у первинному секторі та вищою часткою зайнятих у вторинному секторі (див. рис. 1.35). Частка зайнятих у третинному секторі у прикордонних регіонах є незначно вищою, порівняно з Україною загалом.

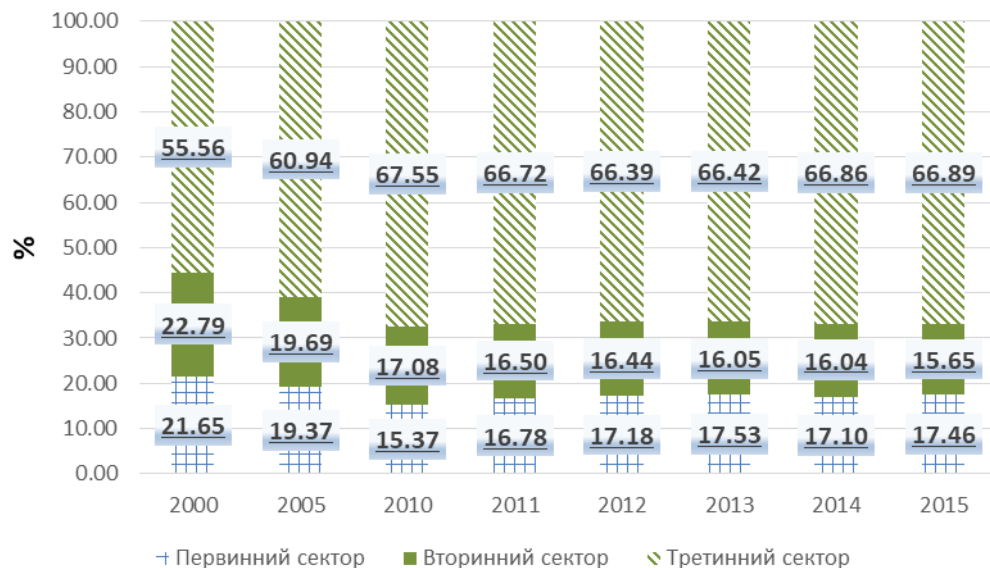

Рис. 1.35. Секторальна структура зайнятості в Україні, %

У прикордонних областях варто очікувати зростання частки зайнятих у сфері «транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність», яка у 2015 році становила лише 6,62%. Враховуючи активний розвиток логістичних процесів в умовах дії Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, пов'язаних з імпортно-експортними операціями та очікуваним нарощенням виробництва у прикордонні, відбуватиметься значне зростання попиту на трудові ресурси різної кваліфікації у цій сфері. Крім того, освітні заклади цих регіонів покликані налагодити підготовку фахівців з урахуванням майбутніх змін на регіональних ринках праці.

Згідно з даними Державної служби статистики, рівень безробіття в Україні у 2015 році становив 9,5% (див. рис. 1.36), що на 0,2 % вищий за аналогічний показник попереднього року.

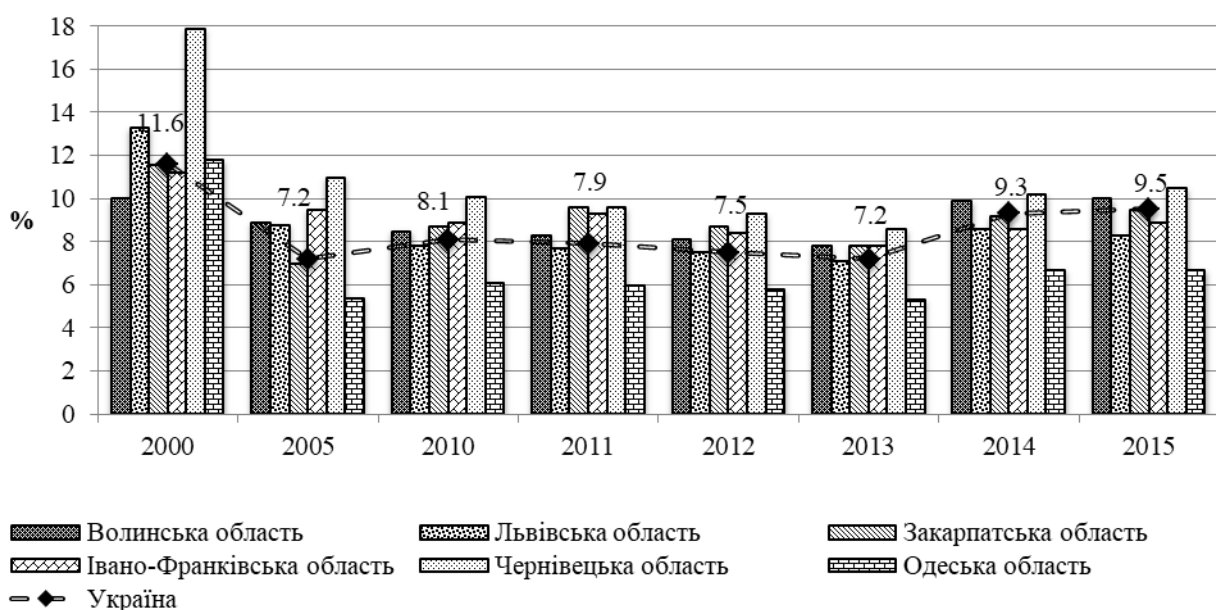

Рис. 1.36. Рівень безробіття в прикордонних областях України, що межують з країнами-членами ЄС, та України загалом за період 2000-2015 рр.

У 2015 році рівень безробіття у відношенні до 2014 року зріс у Волинській, Закарпатській, Івано-Франківській та Закарпатській областях. На тому ж рівні з показником 6,7% він залишився у Одеській області та зменшився на 0,3% у Львівській області, склавши 8,3%.

Зростання рівнів безробіття, починаючи з 2014 року, супроводжується посиленням негативних тенденцій відтоку робочої сили за межі країни. За даними громадської організації «Європа без бар'єрів»¹⁷ в 2015 році українці отримали понад 450 тисяч польських шенгенських віз, а це 38,5% від сумарної кількості віз, виданих країнами Шенгенської зони, тобто більше, ніж кожна третя. З них понад 72% склали мультівізи, що дорівнює майже половині від усіх отриманих українцями шенгенських мультівіз (49%).

Загалом, у 2015 році українці отримали 1188357 шенгенських віз (див. рис. 1.37).

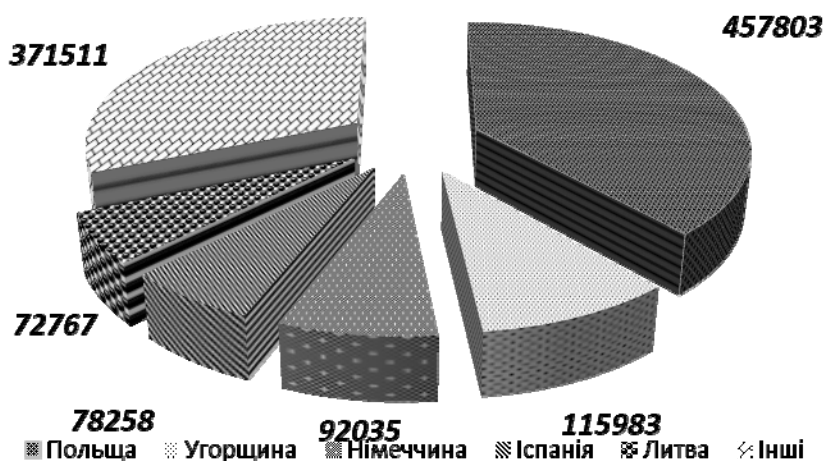

Рис. 1.37. Кількість виданих шенгенських віз для українців у 2015 році¹⁸

Більша половина виданих віз українцям слугує для працевлаштування за кордоном. Так, лише генеральне консульство Республіки Польща у Львові видало майже 170 тисяч робочих віз, а це у півтора рази більше, ніж у 2015 році¹⁹. Протягом першої половини 2016 року польські консульські установи у Харкові, Києві, Львові, Луцьку, Одесі та Вінниці видали громадянам України 250,5 тисяч шенгенських віз типу "С" та 314,5 тисяч національних віз типу "D". Це на 20 і 26 % більше, ніж за аналогічний період у 2015 році. Найбільше віз видавали польські дипломатичні відомства у Львові та Луцьку. Зокрема, за перше півріччя 2016 року Генеральне Консульство Польщі у Львові видало 243,7 тисяч віз, що становить понад 43% від загальної кількості виданих дозволів.

Після отримання польських віз і переїзду до Польщі, громадяни України одразу ж стараються отримати так звану посвідку на тимчасове перебування у Польщі (karta tymczasowego pobytu). За словами речника Управління у справах іноземців у Варшаві Якуба Дудзяка, до кінця 2016 року українці мали отримати близько 100 тисяч документів (kart

¹⁷ Візові проблеми: як та чому Польща опинилася у "суперечливій групі" консульств [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/04/15/7047867/>

¹⁸ Візові проблеми: як та чому Польща опинилася у "суперечливій групі" консульств. Офіційний сайт Європейської правди. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/04/15/7047867/>.

¹⁹ Кількість виданих за півроку у Львові польських робочих віз зросла на 50%. http://zaxid.net/news/showNews.do?za_pivroku_genkonsulstvo_polshhi_u_lvovi_vidalo_mayzhe_170_tis_robochih_viz&objectId=1403585.

tymczasowego pobytu), які дозволяють проживати і працювати у Польщі від одного до трьох років.

Також українські студенти становлять більше половини всіх іноземних студентів у Польщі. Їх загальна кількість сягає 30 000.

Велика кількість власників карток місцевого прикордонного руху щодня перетинають кордони з Польщею, Угорщиною та Румунією з метою додаткових заробітків, офіційно перебуваючи на обліку у центрах зайнятості. А це в свою чергу призводить до зростання ризику соціального напруження через додаткові витрати на підтримку безробітних, відтоку кваліфікованих кадрів, загострення демографічної ситуації на території тощо.

Загалом, моніторинг розвитку прикордонних областей, суміжних з країнами-членами ЄС, засвідчив про значне відставання їх соціально-економічного розвитку порівняно з рештою регіонів країни. Підвищення транспарентності кордонів, привабливість закордонних ринків праці та освітніх послуг є тими факторами, які активізують процеси відтоку кваліфікованої робочої сили та молоді у прикордонні регіони суміжних країн. Водночас вони володіють додатковими конкурентними перевагами, пов'язаними з можливостями, які відкриваються у рамках здійснення транскордонного співробітництва, яке покликане стати важливим інструментом реалізації державної регіональної політики саме на прикордонних територіях.

Близькість до ринків збуту та взаємоузгодженість просторового розвитку транскордонних регіонів за участі областей України є тими конкурентними перевагами, які дозволяють залучати іноземних інвесторів до здійснення інвестицій в економіку прикордонних регіонів. Проте країни-члени ЄС є не надто активними у здійсненні інвестицій на території прикордонних областей України. Винятком є Республіка Польща, частка інвестицій якої є вагомою в економіці Львівської, Волинської та Закарпатської областей. Попри територіальну близькість, Румунія не розглядає прикордонні території України як привабливі з точки зору здійснення інвестицій. Відповідно частка румунських інвестицій в економіці Івано-Франківської області протягом останніх років коливається в межах 0,2-0,3%, Чернівецької області – 0,1%, Одеської – 4-6%.

Низька інвестиційна активність інвесторів із суміжних з Україною країн-членів ЄС (у першу чергу Румунії, Словаччини та Угорщини) у нарощенні обсягів інвестицій на території прикордонних областей країни зумовлює необхідність активізації роботи місцевих органів влади, торгово-промислових палат тощо у налагодженні тісніших контактів, розробки спільних інвестиційних проектів, в організації бізнес-місій, пошуку нових форм розвитку підприємництва у спільному транскордонному просторі, узгодження дій щодо просторової організації економіки суміжних територій.

Незважаючи на прикордонне розташування та наявні можливості щодо активізації зовнішньоекономічної діяльності, економіка прикордонних областей (за винятком Закарпатської області) є менш відкритою порівняно з іншими регіонами України. Аналіз зовнішньоекономічної діяльності прикордонних регіонів дозволив виявити змінні тенденції щодо використання можливостей транскордонного співробітництва у світлі поглиблення євроінтеграційних процесів.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ДІЇ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

В умовах динамічного розвитку світової економіки, активізації інтеграційних процесів у загальносвітовому економічному просторі, зростання ролі регіонів та поглиблення міжрегіонального співробітництва на порядок денний постають питання просторової організації відповідних територій. Саме взаємоузгоджені дії у формуванні просторової організації прикордонних територій суміжних країн сприятимуть підвищенню мобільності людей, товарів і послуг у транскордонному просторі; налагодженню ланцюгів доданої вартості і відповідно розвитку підприємницького середовища і в кінцевому результаті зростанню якості життя мешканців.

Активізація інтеграційних процесів, пов'язана із підписанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і «тимчасовим» застосуванням Поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) з 1 січня 2016 року, прискорює входження прикордонних регіонів у європейський економічний простір. Ці процеси, відповідно, впливають і на просторову організацію економіки прикордонних регіонів: на місткість та наповненість внутрішніх регіональних ринків товарів та послуг, сегментацію прикордонних ринків товарів, послуг, праці тощо, локалізацію та спеціалізацію суб'єктів господарювання на прикордонних територіях тощо.

Просторова диференціація витрат виробництва продукції є необхідною умовою виникнення проблеми розміщення, але не достатньою, оскільки при значному «терті відстані»²⁰ (основними характеристиками якого є технічна можливість, вартість, надійність і швидкість переміщення) це не зможе призвести до виникнення проблеми розміщення – виробництво продукції здійснюватиметься у населених пунктах, де існуватиме попит на неї. Зазначимо, що до «тертя відстані» відносяться й мита, пов'язані з експортом благ (товарів та послуг), але їх можна трактувати як чинник, що збільшує вартість переміщення.

Задача вибору оптимального місця виробництва продукції розв'язується, на перший погляд, порівняно легко: для кожного оцінюваного місця достатньо розрахувати сумарні витрати на виробництво продукції та витрати, пов'язані з переміщенням продукції до споживачів і за критерієм мінімуму цих витрат вибрати оптимальний варіант. При обґрунтуванні розміщення слід дотримуватися підходу, який полягає у врахуванні як існуючих, так і потенційних виробників аналогічної продукції у межах аналізованого простору. Це зумовлює необхідність одночасного аналізу всіх місць існуючого та потенційного розміщення виробників аналогічного блага у межах досліджуваного простору. При такому підході критерій вибору оптимальних місць виробництва продукції, який одночасно буде й критерієм оптимального розміщення для окремих підприємств, - мінімальні сумарні витрати на виробництво продукції у кожному можливому місці розміщення та витрати, пов'язані з переміщенням продукції від кожного місця можливого розміщення до споживачів. Можливість безпосереднього впливу держави на прибуток від виробництва продукції (шляхом установлення підвищеної ціни для продукції, виробленої в певному регіоні, зниження податків та реалізації інших заходів, які зумовлять підвищення прибутковості не впливаючи на вартість виробництва), є причиною того, що критерій

²⁰ «Тертя відстані» пов'язане із витратами часу та ресурсів, які покликані нівелювати дію фактору «відстань» у процесі налагодження виробництва.

мінімуму сумарних витрат на виробництво продукції та її транспортування до споживачів не завжди співпадає із критерієм максимуму прибутковості. З урахуванням зазначеного критерій оптимального розміщення – максимум показника сумарного прибутку всіх потенційних виробників у межах досліджуваного простору.

Згідно положень щодо ПВЗВТ торгівля товарами між Україною та ЄС супроводжуватиметься тарифною лібералізацією, яка зобов'язує Україну протягом найближчих трьох-семи років знизити до нуля митні тарифи для більшості товарів. За даними Європейської Комісії, Україна і ЄС скасують 99,1% і 98,1% їхніх мит. Українські експортери заощаджуватимуть 487 млн євро на рік завдяки зниженню імпорتنих мит ЄС, у той час як Україна скасує мита на імпорт товарів з ЄС на суму близько 391 млн євро²¹. Одним з важливих винятків у повній тарифній лібералізації з боку ЄС буде сільське господарство, де експортна продукція за окремими товарними групами ввозитиметься без справляння ввізних мит, але тільки у межах встановлених квот.

ПВЗВТ передбачає також часткову імплементацію Україною законодавства ЄС, зорієнтованого на ліквідацію більшості «нетарифних бар'єрів». Зокрема, правила внутрішнього ринку ЄС (технічні стандарти, санітарні та фітосанітарні правила, державні закупівлі, конкуренція, інтелектуальна власність тощо) з часом почнуть діяти і в Україні. Ухвалення норм і стандартів ЄС у поєднанні з безмитною торгівлею сприятиме залученню інвесторів та передачі технологій із західноєвропейських та інших провідних світових економік. Це сприятиме переорієнтації української економіки з експортера сировинних матеріалів та сільськогосподарської продукції на гравця, який повністю інтегрувався у ринки ЄС і глобальні ланцюги формування цінностей: істотний стрибок у плані формування доданої вартості її виробництва.

Економічна частина Угоди тією чи іншою мірою охоплює основні сфери та галузі економіки²². У процесі взаємної лібералізації руху товарів (понад 90% остаточних ставок ввізного мита на товари дорівнюватимуть нулю), капіталів та послуг, гармонізації підходів та принципів, на яких будуються галузеві політики та системи регулювання виробничо-комерційної діяльності відбуватиметься зближення економічних систем України та ЄС. Водночас, для найбільш чутливих товарних позицій передбачене або збереження ввізного мита, або запровадження тарифних квот із нульовою ставкою в межах квоти та ненульовою ставкою за межами квоти. Україна передбачила застосування тарифних квот для м'яса свинини, м'яса птиці та цукру. Перелік тарифних квот ЄС налічує 36 позицій і переважно містить продукти сільського господарства та харчової промисловості.

Зниження тарифних обмежень з боку ЄС у таких галузях, як легка промисловість, хімічна промисловість, машинобудування та харчова промисловість створюють сприятливі умови для українських виробників, полегшуючи доступ товарів та послуг українського виробництва на відповідні ринки. Зниження ввізних мит відбуватиметься асиметрично, оскільки ЄС буде знижувати (або скасовувати) імпорتنі мита практично одразу, тоді як в Україні цей процес буде порівняно тривалим. Це створює певні додаткові можливості для

²¹ Поглиблення відносин між ЄС та Україною: що?, чому? І як? / Центр європейських політичних досліджень (CEPS), Брюссель, Інститут економічних досліджень та політичних консультацій (IED); під редакцією М. Емерсона і В. Мовчан. – Київ: ІЕД, 2016. – 255 с.

²² Економічна складова Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління; під редакцією І. Бураковського та В. Мовчан. – Київ: Альфа-Пік, 2014. – 140 с.

українського бізнесу посилити свою присутність на ринку ЄС, тоді як на внутрішньому ринку зберігатиметься певний рівень тарифного захисту від іноземної конкуренції.

Відповідно до зобов'язань України та країн-членів ЄС не запроваджувати або зберігати в силі будь-які мита, податки та інші еквівалентні заходи, що накладаються на вивезення товарів, експортні мита, що діють в Україні, повинні поступово знижуватись до нуля відповідно до узгодженого графіка протягом 10 років, починаючи з дати набуття чинності Угодою. Зокрема, для живої худоби, шкіряної сировини, насіння деяких видів олійних культур та брухту легованих чорних металів, брухту кольорових металів та напівфабрикатів з їх застосуванням – період зниження становить 10 років, для брухту чорних металів цей період триватиме вісім років. Поступове скасування експортного мита за інших рівних умов стимулюватиме експорт цих товарів, що водночас приведе до підвищення внутрішньої ціни на них. За рахунок тривалого перехідного періоду виробники мають можливість адаптуватись до змін. Очікується, що скасування експортних мит може мати негативні наслідки для металургії, меншою мірою для виробництва олії з насіння олійних культур та виробництва шкіри.

Зобов'язання не зберігати в силі, не запроваджувати або відновлювати експортні субсидії або інші еквівалентні заходи регулювання торгівлі сільськогосподарськими товарами, які призначені для продажу на території іншої Сторони не змінить статус-кво України у сфері торгівлі сільськогосподарськими товарами, оскільки вона не застосовує експортні субсидії. Водночас, скасування експортних субсидій ЄС виробникам сільськогосподарських товарів, експортованих в Україну, вирівняє умови конкуренції між українськими та європейськими виробниками, що дозволить частково компенсувати вплив зниження ввізних мит.

Угода сприятиме кращому доступу на ринок ЄС (500 млн. споживачів, обсяг ринку – 14 трлн. дол. США), посиленню конкуренції на внутрішньому ринку, формуванню привабливого для інвесторів прозорого і передбачуваного внутрішнього регуляторного середовища, підвищення захисту прав інтелектуальної власності, що стимулюватиме інновації.

Митна політика держави є одним із найбільш дієвих важелів впливу на просторову організацію економіки. Основним інструментом митної політики держави є митний тариф (імпортний та експортний), який може виконувати фіскальну (щодо державного бюджету), захисну та стимулюючу (щодо вітчизняних виробників продукції) функції. Імпортний та експортний митний тариф виконуватиме фіскальну функцію у випадку, коли його величина не зумовлюватиме припинення відповідного імпорту та експорту. Захисна функція щодо вітчизняних виробників продукції у разі імпортного митного тарифу на аналогічну продукцію виконуватиметься за умови, коли його величина зменшуватиме конкурентоспроможність імпортової продукції на вітчизняному ринку. Стимулююча функція щодо вітчизняних виробників продукції у випадку імпортного митного тарифу на потрібні ресурси виконуватиметься тоді, коли його величина не зменшуватиме конкурентоспроможність імпортних ресурсів на вітчизняному ринку. У випадку експортного митного тарифу (передусім на сировину, як це є, наприклад, при виробництві соняшникової олії) щодо одних вітчизняних виробників (тих, що використовують товари, на які запроваджено експортний митний тариф) захисна та стимулююча функція може проявлятися тоді, коли величина експортного митного тарифу зменшуватиме конкурентоспроможність на зовнішніх ринках товарів, на які запроваджено експортний митний тариф, однак щодо інших

вітчизняних виробників (тих, що виробляють товари, на які запроваджено експортний митний тариф) така політика буде стримуючою.

Якщо функції імпортних митних тарифів аналізувати з погляду впливу на вибір місця виробництва продукції, то справедливим буде твердження, що всі три функції (фіскальна, захисна та стимулююча) можуть на це впливати. Можливість впливу фіскальної функції імпортних митних тарифів на вибір місця виробництва базується на тому, що обкладання митом увезених в країну товарів зумовлює збільшення витрат на виготовлення вітчизняної продукції для виробництва якого використовується імпортний товар. Відповідно:

- фіскальна функція митного тарифу може негативно впливати як на вже існуючі на території держави виробників, які для випуску своїх товарів потребують імпортні товари, що обкладаються митом, так і на прийняття позитивного рішення про вибір території відповідної держави для виробництва таких товарів потенційними виробниками;

- захисна функція митних тарифів може позитивно впливати як на вже функціонуючі на території держави підприємства-виробників продукції, яка обкладається імпортним митом, так і на прийняття позитивного рішення про вибір території відповідної держави для налагодження виробництва такої продукції потенційними виробниками. Одночасно захисна функція імпортних митних тарифів негативно впливає як на вже існуючих на території держави виробників продукції, у виробничому циклі яких задіяні імпортні товари, що обкладаються митом, так і на прийняття позитивного рішення про вибір території відповідної держави для виробництва таких товарів потенційними виробниками;

- стимулююча функція імпортних митних тарифів позитивно впливає як на вже існуючих на території держави виробників, які зацікавлені у здешевленні імпортних товарів для забезпечення безперебійності виробничого циклу, так і на прийняття позитивного рішення про вибір території відповідної держави для виробництва таких товарів потенційними виробниками.

З огляду на поступове обнуління усіх (за невеликим винятком) митних тарифів з ЄС, митні тарифи не виконуватимуть фіскальної та захисної функції, а лише стимулюючу. При цьому варто очікувати появу у прикордонних регіонах багатьох нових підприємств, які орієнтуватимуться у збуті або винятково на ринок ЄС, або одночасно на ринок ЄС та України, або й на інші ринки.

Таким чином, митні тарифи є доволі дієвим важелем впливу держави на вибір місця виробництва товарів та послуг. Митна політика держави може стати цілеспрямованим методом впливу держави на вибір місця виробництва продукції, якщо її здійснювати з урахуванням регіональних аспектів розвитку. Можливість такої ситуації зумовлена тим, що виробництво у межах держави одночасно є й рішенням, яке стосується конкретного регіону й конкретного місця. Тому обґрунтування параметрів митної політики держави має відбуватися з урахуванням її впливу на вибір місця виробництва.

Характеризуючи конкретні напрямки впливу нової митної політики за напрямком Україна - ЄС, спочатку охарактеризуємо її вплив на сільське господарство та харчову промисловість України загалом та прикордонних регіонів зокрема. Вплив на розвиток сільського господарства буде істотнішим, оскільки передбачено великі квоти безмитного експорту в країни ЄС сільськогосподарської продукції. Суттєво меншим буде вплив на харчову промисловість, оскільки квоти безмитного експорту в країни ЄС цієї продукції є незначні. У прикордонних регіонах, у цьому зв'язку, варто очікувати переорієнтацію сільського господарства на виробництво сировини, яку буде легко безпосередньо продавати

у країнах ЄС або продавати там продукти її переробки (ріпак, соняшник, ягоди, кукурудза, кормова пшениця, ячмінь, шкіра тварин тощо). Однак у подальшому варто очікувати створення потужностей для перероблення цієї сировини в Україні і експорт продуктів харчової промисловості в інші країни поза ЄС, оскільки квоти безмитного експорту в країни ЄС цієї продукції є незначні, а розміщення підприємств з переробки названих видів сільськогосподарської сировини тяжіє до її джерел, тобто до регіонів України, що межують з країнами-членами ЄС. Відповідно, для перероблення цієї сировини у прикордонних регіонах України слід очікувати спорудження сучасних підприємств іноземними інвесторами, які розміщуватимуться у невеликих населених пунктах поблизу місць вирощування сировини. Очікувані тенденції розвитку ситуації у сфері виробництва та експорту сільськогосподарської сировини і продуктів її переробки у прикордонних регіонах України наведені на рис. 2.1.

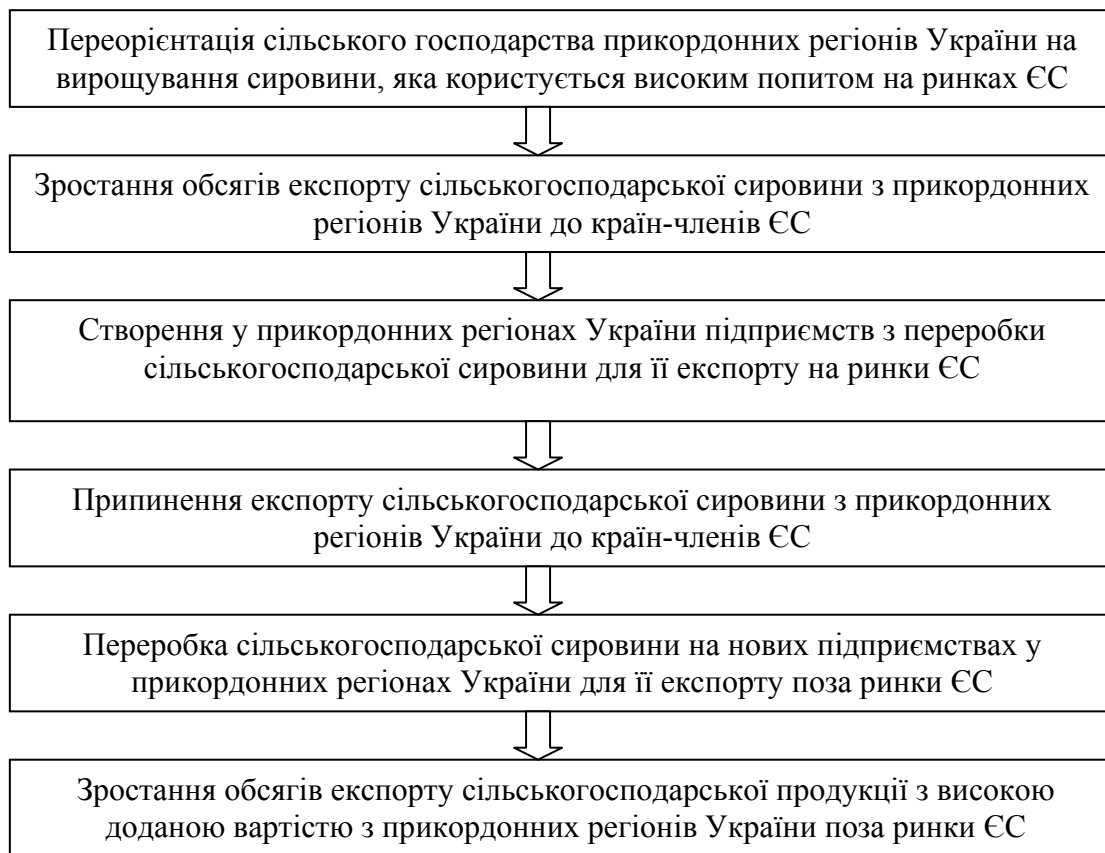

Рис. 2.1. Очікувані тенденції розвитку ситуації у сфері виробництва та експорту сільськогосподарської сировини і продуктів її переробки у прикордонних регіонах України

Створення ПВЗВТ матиме істотний вплив на формування сприятливого інвестиційного середовища саме на прикордонних територіях, які покликані стати тим майданчиком, на якому інвестиції вкладатимуться у створення та налагодження функціонування виробництв, орієнтованих на ринки країн-членів ЄС. Цьому сприятиме активний розвиток прикордонної транспортно-логістичної інфраструктури. Водночас, країни-члени ЄС зацікавлені у виробництві багатьох видів трудомісткої продукції недалеко від своїх кордонів, а не в Китаї та інших країнах Азії, звідки час транспортування становить від 2 до 4 тижнів.

В Україні варто очікувати інвестиційний бум у створення високотехнологічних підприємств від закордонних корпорацій унаслідок дії Угоди передусім тому, що в умовах сучасної глобалізації новітні технології розповсюджуються не згідно класичних теорій дифузії інновацій з «центру» на «периферію», а «хаотично» з'являються у нових місцях. Відкриття нового високотехнологічного підприємства зазвичай є вигіднішим, аніж модернізація існуючої технології на діючому підприємстві. Відігравши свою позитивну роль, інвестиції можуть стати силою, що стримує розвиток, та стати стимулом для збереження застарілої технології виробництва. Ці тенденції притаманні для високорозвинених країн, де новим технологіям важко знайти місце на ринку, оскільки добре функціонують вже існуючі технології. А в таких країнах як Україна, де сектор високих технологій є слаборозвиненим, вони є конкурентоспроможними.

Таким чином, в умовах сучасної глобалізації, яка різко знижує так званий опір відстані, дифузія технологічних інновацій може відбуватися не від «центру» до «периферії», а «хаотично» - залежно від конкретної економічної ситуації у відповідному місці простору (регіоні). При цьому характерною може бути ситуація, коли здійснення інновацій у високорозвинених регіонах є менш доцільним, ніж у малорозвинених регіонах. Тому в Україні варто очікувати появи підприємств транснаціональних корпорацій з технологіями, що будуть сучаснішими від технологій, які використовуються для отримання аналогічної продукції у країнах-членах ЄС.

Близькість до ринків збуту включно з наявністю кваліфікованої робочої сили та порівняно невисокою оплатою праці, низький рівень логістичних витрат, можливість швидкого реагування на зміну кон'юнктури ринку, а також легкість безпосередніх контактів європейських контрагентів з менеджментом підприємств стануть тими чинниками, які сприятимуть створенню нових підприємств, орієнтованих на експорт продукції у країни-члени ЄС. При цьому, до виробничих ланцюгів створення доданої вартості будуть долучені як країни-члени ЄС, так і решта регіонів України.

ПВЗВТ сприятиме не лише розвитку торгівлі між Україною та ЄС через скасування чи зменшення мит на імпорт, але й прискореному розвитку промислового виробництва у прикордонних регіонах та Україні загалом. Можна виділити такі етапи впливу ПВЗВТ на розвиток економіки України та її прикордонних регіонів: розвиток торгівлі-1 (традиційними товарами, але у більших обсягах); зростання обсягів прямих іноземних інвестицій у створення нових підприємств в Україні загалом і прикордонних регіонах зокрема (включно з тими, виробництво яких стане привабливим при фактично безмитному імпорті засобів та комплектуючих); розвиток торгівлі-2 (додатковий експорт з України продукції з новостворених підприємств, додатковий імпорт в Україну засобів та комплектуючих для цієї продукції, а також додатковий імпорт в Україну дорогої високоякісної продукції з ЄС для задоволення потреб населення із доходами вище середнього) (рис. 2.2).

Перспективним напрямом розвитку промисловості України є налагодження виробництва найсучаснішої електроніки. Розташування України поряд із великими ринками ЄС, Росії та Африки робить економічно привабливим повномасштабне виробництво й експорт електронної продукції у ці регіони. Перенесення частини виробництва в Україну дає можливість міжнародним компаніям, які зосереджені в Китаї, зменшити час поставки продукції на європейський ринок на 20 днів. В умовах жорсткої конкурентної боротьби за ринки з виробниками Китаю та Південно-Східної Азії це є суттєвою перевагою. Реалізація зазначених перспектив дозволить Україні створити близько 50 тисяч високооплачуваних

робочих місць в електронній промисловості, інвестиції провідних фірм у сфері електроніки приваблять в Україну компанії-постачальники.

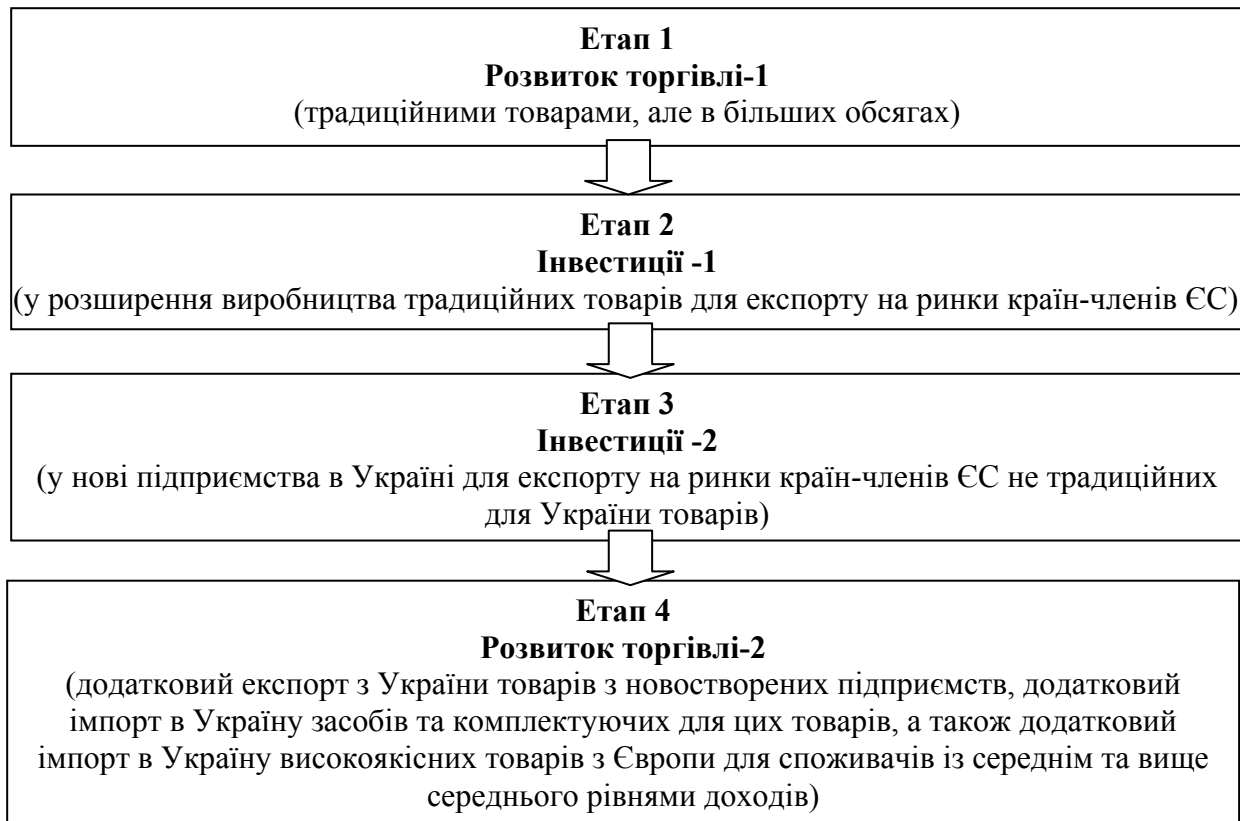

Рис. 2.2. Очікувані етапи розвитку економіки в Україні та торгівлі між Україною та ЄС унаслідок функціонування ПВЗВТ

Тривалість життєвого циклу багатьох благ постійно знижується, іноді до кількох місяців. Тому велику партію «довгограючого» товару для ринку ЄС, наприклад, у легкій промисловості варто виробляти в Азії, а «гостромодні» (теж у певному розумінні «швидкопсувні») товари – у близькій до європейських споживачів Польщі та Прибалтиці. І мешканці країн-членів ЄС за такі товари готові платити більше, ніж за китайські вироби. Про це свідчить той факт, що до розширення ЄС на частку східноєвропейських країн припадало майже 20% імпортованого ЄС одягу.

Очевидно, що наведена ситуація може виникати не лише на ринку одягу. Компанія Daikin Europe, яка є виробником кондиціонерів, пропонує широкий вибір устаткування. Але попит на кондиціонери змінюється, і важко робити точні прогнози, тому гнучка своєчасна доставка кондиціонерів споживачу необхідна, щоб відповідати вимогам сучасного ринку. Ринок побутових кондиціонерів завдяки спекотній погоді швидко зростає, особливо у Франції, Італії і Іспанії. Проте велика кількість кондиціонерів проданих у Європі була вироблена на Азіатських заводах Daikin. Оскільки термін виконання замовлення (поставки кондиціонерів з Азії) складав до трьох тижнів, було ухвалено рішення побудувати другий завод Daikin у Європі – у місті Пльзень, що у Чехії. Місце для нового заводу було вибрано не випадково. Завод знаходиться всього в 40 км від кордону з Німеччиною, забезпечуючи, таким чином, швидкий доступ до мережі автомагістралей, яка обслуговує південну Європу. Ці приклади демонструють гарні перспективи для України та її прикордонних регіонів щодо залучення інвестицій у розвиток промислового виробництва.

Відміна експортних мит на сировинну продукцію може спровокувати тимчасовий її дефіцит на внутрішньому ринку та незначне подорожчання. Проте з часом варто очікувати не стільки збільшення експорту цієї продукції, скільки збільшення обсягів її переробки на українській території новоствореними підприємствами з подальшим експортом виробленої продукції у країни-члени ЄС. Це стосуватиметься в першу чергу як виробництва олії з зерна соняшника та ріпаку (яке є матеріаломістким і його розміщення тяжіє до джерел сировини), так і переробки шкір великої рогатої худоби та використання металобрухту.

Вплив Угоди на просторову організацію економіки прикордонних регіонів матиме короткотермінові та довготермінові наслідки. Короткотермінові - полягатимуть в активізації виробництва та експорту в країни ЄС сільськогосподарської сировини з одночасним припиненням функціонування виробництв із застарілими технологіями під впливом імпорту з країн-членів ЄС продукції переробних галузей. Довготермінові наслідки Угоди полягатимуть у створенні нових (передусім, транснаціональними корпораціями) підприємств різноманітних галузей, націлених на виробництво продукції та її подальше експортування до країн-членів ЄС.

Формування сприятливого інвестиційного середовища та створення відповідної технічної та соціальної інфраструктури повинні стати основними завданнями державних і місцевих органів влади. Технічну інфраструктуру слід націлювати («загострювати») на пріоритетні експортні види виробництва продукції, а соціальну інфраструктуру – на підготовку працівників для них.

Варто звернути увагу на ту обставину, що задля значної економії коштів на створення технічної та соціальної інфраструктури та підвищення ефективності їхнього використання, слід провадити політику її концентрації у вибраних точках росту, а не рівномірного розподілу в регіоні. З цієї точки зору доцільно говорити про кластерний тип просторової організації економіки у прикордонних з ЄС регіонах України, який характеризуватиметься функціонуванням спеціалізованих кластерів з виробництва продукції на експорт, що відрізнятимуться інфраструктурним комплексом і кваліфікованими кадрами. При цьому слід наголосити, що і підготовку персоналу слід провадити за кластерним принципом, зосередивши її у 5-6 навчальних центрах Західного регіону України.

З огляду на те, що економіка прикордонних регіонів є складовою транскордонного економічного простору вздовж західного кордону України, необхідно враховувати важливість формування спільних організаційно-правових форм розвитку підприємництва, зокрема:

- створення та налагодження функціонування партнерств (змішаних торгово-промислових палат, ділових рад, торгових домів, бізнес-клубів тощо), які сприяють налагодженню контактів, зв'язків, інформаційному забезпеченню зацікавлених суб'єктів підприємницької діяльності та інших учасників транскордонного співробітництва;
- налагодження технологічних ланцюжків (експортоорієнтовані підприємства, спільні підприємства (СП) та інші структури міжсекторних мережових взаємодій);
- функціонування нових форм транскордонного співробітництва (кластерів, парків, центрів (комплексів) прикордонної торгівлі тощо).

Протягом останніх 10 років за участі України було створено близько 18 об'єктів інноваційної інфраструктури, які можуть називатися транскордонними, з яких 15 кластерів, 2 технопарки та 1 індустріальний парк. Можна виділити кілька основних механізмів їх формування та налагодження функціонування:

- створення на платформі функціонуючих єврорегіонів. Зокрема, це стосується транскордонного будівельного кластеру Харківської та Белгородської областей, який був створений в рамках єврорегіону «Слобожанщина» у березні 2008 року; технопарку «Інноваційні технології 3000» («Ремзавод») (бізнес-містечко, розташоване на території колишнього РМЗ «Жовтневий молот» в 2 км від центру міста на міжнародній магістралі, покликане створити умови для розвитку в ньому бізнесу різних напрямків нематеріаломісткого інноваційного виробництва та діяльності офісних центрів) в рамках єврорегіону «Дніпро»; транскордонний транспортний кластер в Одесі у рамках єврорегіону «Нижній Дунай».

- у рамках реалізації транскордонних проектів, за кошти ЄС. У рамках ПТС «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна» 2007-2013 українською та угорською сторонами реалізовано проект «Розробка документів для створення транскордонного індустріального парку з елементами логістики «Берег-Карпати» (Закарпатська область); «Люблінський Екоенергетичний Кластер», який має статус транскордонного за рахунок українських учасників; на офіційному сайті Програми транскордонного співробітництва «Польща-Білорусь-Україна 2007-2013» міститься інформація про підписання 31 жовтня 2014 року Угоди про створення Польсько-білорусько-українського транскордонного кластеру, метою якого є створення спільного транскордонного туристичного бренду «Полісся», який об'єднає схожі за природним потенціалом, культурою та історією регіони Люблінського воєводства, Волинської та Брестської областей; Вінницький переробно-харчовий кластер; Авіаційний кластер «Авіа Долина», що був створений у 2003 році в Підкарпатському воєводстві, - перший кластер, до участі якого в 2007 році було залучено Львівську область, де партнером в реалізації проекту «Розвиток та промоція транскордонного польсько-українського авіаційного кластеру» з української сторони виступила Львівська Політехніка. Сьогодні його учасниками є 90 підприємств південно-східної Польщі та спостерігається активне налагодження партнерства з підприємствами і організаціями Словаччини (при цьому активності з української сторони не спостерігається). Проте на сьогодні реалізація більшості проектів зупинилась на етапі розробки документації.

- як підрозділи крупних корпорацій: агроіндустріальний кластер «Bunge» та локальна кластерна система «Миколаїв-1» (2013 р.).

Останнім з поміж кластерів створений 19 лютого 2015 року шляхом підписання угоди між Хелмською господарською палатою Спілка з обмеженою відповідальністю та Східноєвропейським національним університетом імені Лесі Українки «Транскордонний кластер інновацій».

З огляду на військову агресію зі сторони Росії та відповідно послаблення українсько-російських транскордонних взаємодій, транскордонні інноваційні структури, утворені за участі російської сторони, на сьогодні не демонструють ознак розвитку.

Важливим інструментом управління розвитку прикордонних територій та формування просторової організації їх економіки в сучасних умовах є територіальний маркетинг, зокрема маркетинг місць. Аналогічно до того, як маркетинг продукту доводить до споживача унікальні властивості товару, так і маркетинг місць повинен інформувати потенційних інвесторів про унікальні властивості регіону і представляти його як товар, що має свою корисність і цінність. Перше завдання регіонального маркетингу - позиціонування перед потенційними інвесторами сильних сторін регіону, оскільки такі є навіть у слабких і депресивних регіонів. При цьому, сильні сторони фактично кожного регіону можуть бути

представлені як традиційними, так і нетрадиційними можливостями. Наприклад, в Українських Карпатах, де завжди існували проблеми соціально-економічного розвитку, до традиційних сильних сторін можна віднести сприятливі умови для туризму, лісового господарства, тваринництва, а до нетрадиційних - сприятливі умови для промислових виробництв з високими вимогами до якості довкілля.

Друге завдання регіонального маркетингу - позиціонування регіону перед потенційними інвесторами для виробництва продукції, яке тяжіє до місць її споживання. Таке тяжіння відбувається передусім тоді, коли готовий продукт утруднено перевозити на великі відстані. Групу виробництв, які тяжіють до пунктів споживання, доповнюють галузі, вага (об'єм) готової продукції яких значно перевищує вагу (об'єм) основної сировини. Так є у тому випадку, коли для отримання готової продукції до основної сировини додають компоненти, що вільно доступні в будь-якому місці території – воду та повітря. Тому лікеро-горілчана промисловість, пивоваріння, виробництво деяких охолоджувальних напоїв із концентратів тощо, відчутною компонентою яких є вода, мають яскраво виражену споживчу орієнтацію. Подібно є з теплоізоляційними будівельними матеріалами, які виробляються шляхом обробки гарячим повітрям основної сировини (як правило, глини).

Очевидно, що різко виражену споживчу орієнтацію мають підприємства з випуску продукції, територіальна диференціація витрат на виробництво якої є незначною. Ця ситуація пояснюється тим, що критерієм розміщення підприємств є мінімум сумарних витрат на виробництво продукції у заданому обсязі і на її транспортування до споживачів в обсязі їх попиту. Тому, хоча інвестор не може заощадити на виробничих витратах (оскільки специфіка планованої ним до випуску продукції полягає у несуттєвості територіальної диференціації витрат на її виробництво), він може заощадити на транспортних витратах, розміщуючи підприємства з випуску такої продукції поблизу споживачів.

Таким чином, фактично кожен регіон може позиціонуватися перед потенційними інвесторами, як регіон, привабливий для розміщення підприємств із випуску продукції:

1. Яку складно перевозити на великі відстані;
2. Вага (об'єм) якої значно перевищує вагу (об'єм) основної сировини;
3. Просторова диференціація витрат на виробництво якої є незначною.

Необхідність позиціонування перед потенційними інвесторами місць регіону для виробництва такої продукції зумовлена тим, що часто підприємствами унаслідок браку інформації та знань здійснюються її закупки в інших місцях замість економічно ефективнішого виробництва у місці попиту.

Важливою складовою маркетингу місць, на нашу думку, повинен бути й маркетинг продукції, яку виробляють у регіоні. Слушність такого підходу полягає у тому, що просування на ринку продукції, яка виробляється у регіоні, сприятиме вирішенню двох важливих задач маркетингу місць. По-перше, маркетинг товарів та послуг підвищуватиме попит на них, а, відповідно, і прибутковість підприємств, що їх виробляють. У свою чергу, висока прибутковість вже функціонуючих у регіоні підприємств виступатиме прикладом і своєрідним магнітом для розміщення там нових підприємств. По-друге, просування на ринку товарів та послуг автоматично, подекуди і на підсвідомому рівні, просуває серед потенційних інвесторів регіон, у якому вони були вироблені. Очевидно, однак, що такий маркетинг продукції матиме регіональну специфіку і суттєво відрізнятиметься від маркетингу з погляду індивідуального виробника.

Таким чином, маркетинг місць повинен розробити комплекс заходів та інструментів, що забезпечують інформування потенційних інвесторів про привабливість регіону для розміщення підприємств і формування позитивного іміджу території, її престижу. Маркетинг місць може і повинен зайняти вагоме місце в стратегії соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів України.

Особливостями просторової організації економіки прикордонних регіонів України в умовах дії Угоди на сьогодні є:

- у прикордонних регіонах варто очікувати переорієнтацію виробництва продукції сільськогосподарства на виробництво сировинної продукції (або продукти її переробки), умови торгівлею якою будуть сприятливіші та попит на яку буде високим у країнах-членах ЄС;

- у подальшому варто очікувати створення потужностей для перероблення цієї сировини в Україні і експорт продуктів харчової промисловості в інші країни поза ЄС, оскільки квоти безмитного експорту в країни-члени ЄС цієї продукції є незначні, а розміщення підприємств з переробки названих видів сільськогосподарської сировини тяжіє до її джерел, тобто до регіонів України, що межують з країнами-членами ЄС;

- реалізація положень Угоди стане своєрідним поштовхом до розвитку промислового виробництва у країні. Іноземні інвестори будуть зацікавлені у відкритті в Україні (та її прикордонних регіонах) підприємств для виробництва та подальшого експорту продукції до країн-членів ЄС;

- варто очікувати, що переважна більшість нових підприємств, орієнтованих на експорт продукції до країн-членів ЄС, створюватиметься саме у прикордонних регіонах України, оскільки тут значну роль відіграватимуть такі чинники як близькість до ринку збуту, наявність кваліфікованої робочої сили з порівняно невисокою оплатою праці, низький рівень логістичних витрат, можливість швидкого реагування на зміну кон'юнктури ринку, а також легкість безпосередніх контактів європейських контрагентів з менеджментом підприємств. При цьому комплектуючі на ці підприємства надходитимуть як з країн-членів ЄС, так і з підприємств, розміщених в інших регіонах України;

- вплив Угоди на просторову організацію економіки прикордонних регіонів матиме короткотермінові (активізація виробництва та експорту до країн-членів ЄС сільськогосподарської сировини з одночасним припиненням функціонування виробництв із застарілими технологіями під впливом імпорту з країн-членів ЄС продукції переробних галузей) та довготермінові (відкриття нових підприємств у різних сферах економіки, зорієнтованих на виробництво продукції та її подальший експорт до країн-членів ЄС) наслідки;

- важливу роль у просторовій організації економіки прикордонних регіонів України повинен відігравати територіальний маркетинг.

РОЗДІЛ 3. ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ В ЗАХІДНОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ

Запровадження зони вільної торгівлі між Україною і Європейським Союзом, наслідком чого стало часткове зниження (або повне скасування) торгових мит мало позитивний вплив на розвиток зовнішньої торгівлі, а з іншого – посилило конкуренцію між вітчизняною і європейською промисловістю як стрижневою ланкою у формуванні товарного експорту і імпорту. Своєю чергою, динаміка та структура товарного експорту і імпорту є певними індикаторами, по-перше, рівня конкурентоспроможності товарів і, по-друге, тих макроекономічних умов, які здійснюють прямий чи/або опосередкований вплив на промислове виробництво. Важливість проблематики зовнішньої торгівлі товарами для перспективного розвитку національної економіки потребує нових аналітичних оцінок (зокрема на регіональному рівні) та актуальних пропозицій у цьому напрямку.

Про позитивну динаміку зовнішньої торгівлі товарами в Західному регіоні України свідчить тенденційне зростання із 2014 року його частки як в експорті, так і в імпорті товарів (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Частка областей Західного регіону у структурі товарного експорту і імпорту України, %

Області	2011		2012		2013		2014		2015		9 місяців 2016	
	екс.	імп.	екс.	імп.	екс.	імп.	екс.	імп.	екс.	імп.	екс.	імп.
Волинська	0,9	1,3	0,9	1,2	1,0	1,4	1,3	1,4	1,7	1,7	1,7	2,9
Закарпатська	2,0	2,4	2,0	2,4	2,1	2,7	2,6	3,2	2,9	2,7	3,3	3,0
Івано-Франківська	1,4	1,3	1,2	1,2	0,7	0,8	0,9	0,9	1,0	0,8	1,4	1,0
Львівська	1,8	3,9	2,0	4	2,0	3,4	2,4	4,5	3,2	3,9	3,6	4,3
Рівненська	0,8	0,5	0,7	0,5	0,8	0,4	0,9	0,5	1,0	0,5	0,8	0,6
Тернопільська	0,4	0,4	0,3	0,4	0,6	0,5	0,7	0,6	0,8	0,7	0,8	0,7
Чернівецька	0,6	0,7	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,3	0,2
Західний регіон	7,4	9,9	7,3	9,8	7,4	9,4	9,0	11,3	10,9	10,5	11,9	12,8

*Складено за даними.²³

²³ Зовнішньоекономічна діяльність та платіжний баланс Волинської області / Статистична інформація / Офіційний сайт Головного управління статистики у Волинській області : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua>; Зовнішньоекономічна діяльність та платіжний баланс Закарпатської області / Статистична інформація / Офіційний сайт Головного управління статистики у Закарпатській області : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>; Зовнішньоекономічна діяльність та платіжний баланс Івано-Франківської області / Статистична інформація / Офіційний сайт Головного управління статистики у Івано-Франківській області : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ifstat.gov.ua>; Зовнішньоекономічна діяльність та платіжний баланс Львівської області / Статистична інформація / Офіційний сайт Головного управління статистики у Львівській області : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lv.ukrstat.gov.ua>; Зовнішньоекономічна діяльність та платіжний баланс Рівненської області / Статистична інформація / Офіційний сайт Головного управління статистики у Рівненській області : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rv.ukrstat.gov.ua>; Зовнішньоекономічна діяльність та платіжний баланс Тернопільської області / Статистична інформація / Офіційний сайт Головного управління статистики у Тернопільській області : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.te.ukrstat.gov.ua>; Зовнішньоекономічна діяльність та платіжний баланс Чернівецької області / Статистична інформація /

Серед областей Західного регіону у структурі товарного експорту та імпорту України найвищу частку (із тенденцією до зростання) займають Львівська, Закарпатська і Волинська області. Обсяг експорту із цих трьох областей за 9 місяців 2016 року склав 72% від товарного експорту регіону. Водночас за цей період експорт товарів із Львівської області на 8% перевищив аналогічний показник Закарпатської області і у понад 2 рази – Волинської.

Подібна ситуація і з обсягами імпорту в Західному регіоні. Так, за 9 місяців 2016 року імпорт товарів у Львівській області на 44% перевищував аналогічний показник у Закарпатській області і на 49% – у Волинській.

Темпи *приросту обсягу експорту товарів* у Західному регіоні в аналізованому періоді (табл. 3.2) були значно вищими (а темпи зниження, відповідно, нижчими), аніж в Україні. За 9 місяців 2016 року в Західному регіоні досягнуто приросту експорту 2% (проти зниження в Україні 8%).

Таблиця 3.2

Темпи приросту експорту товарів, %

Регіон	2011	2012	2013	2014	2015	9 місяців 2016
1	2	3	4	5	6	7
Україна	33,20	0,30	-8,10	-13,50	-29,30	-8,00
у країни ЄС	38,30	-5,20	-2,20	2,60	-23,40	5,60
у країни СНД	39,80	-3,60	-13,00	-31,30	-47,50	-26,30
Інші країни світу	23,50	8,50	-7,20	-8,50	-21,40	-9,30
Західний регіон	48,98	-1,80	11,10	1,30	-16,80	2,00
у країни ЄС	44,60	-8,80	21,40	8,50	-13,30	н. д.
у країни СНД	65,90	12,40	-6,20	-34,80	-38,80	н. д.
Інші країни світу	42,30	7,40	1,00	44,50	-9,0	н. д.
Волинська	48,67	-6,28	3,80	9,00	-7,83	-2,60
у країни ЄС	54,52	-13,23	0,97	30,28	-3,94	2,60
у країни СНД	43,96	7,43	7,04	-25,32	-32,51	-43,40
Інші країни світу	-11,97	-14,40	28,04	71,53	110,21	66,80
Закарпатська	20,84	-0,88	-6,16	6,37	-20,86	3,30
у країни ЄС	18,16	-4,99	-8,63	13,96	-15,85	н. д.
у країни СНД	55,33	29,46	19,52	-25,52	-72,4	н. д.
Інші країни світу	27,17	0,72	-49,91	5,34	96,96	н. д.
Івано-Франківська	85,58	-12,79	-42,58	3,41	-23,53	37,0
у країни ЄС	81,89	-30,76	-26,85	18,99	-13,29	н. д.
у країни СНД	141,94	27,75	-62,90	-25,38	-42,03	н. д.
Інші країни світу	27,65	-55,66	22,80	21,44	-25,48	н. д.
Львівська	23,36	11,78	-3,92	1,10	-7,57	7,60
у країни ЄС	23,13	-2,83	15,91	8,69	-8,07	-14,90

Продовження таблиці 3.2.

1	2	3	4	5	6	7
у країни СНД	28,46	18,20	-2,04	-20,56	-39,05	-66,70
Інші країни світу	16,45	71,69	-60,63	3,54	67,93	-79,90
Рівненська	36,97	-7,29	-4,13	-1,95	-20,07	-27,40
у країни ЄС	55,42	-21,03	-15,12	31,71	1,55	-8,70
у країни СНД	36,04	7,85	-5,00	-28,32	-50,36	-43,20
Інші країни світу	7,21	2,30	17,91	-12,21	-30,87	-64,30
Тернопільська	83,72	-1,89	54,13	-1,67	-18,94	-14,30
у країни ЄС	76,13	-5,27	66,82	0,48	-17,42	-12,60
у країни СНД	80,21	1,83	17,56	-51,01	-20,00	-5,10
Інші країни світу	206,50	13,12	73,44	78,96	-23,80	-24,70
Чернівецька	31,35	-8,57	0,32	3,11	-16,18	-5,10
у країни ЄС	17,86	-15,61	0,00	9,52	-2,79	н. д.
у країни СНД	58,68	-9,38	12,07	-28,55	-42,11	н. д.
Інші країни світу	11,11	30,77	-34,71	137,84	-6,06	н. д.

*Складено за даними: [див. виноску до табл. 3.1]

За 9 місяців 2016 року додатних темпів приросту товарного експорту було досягнуто в 3-х областях Західного регіону, зокрема: Івано-Франківській (37,0% проти -23,5% у 2015 році), Львівській (7,6% проти -7,6% відповідно) і Закарпатській (3,3% проти -20,9%). Водночас найбільше зниження темпів приросту товарного експорту відбулось у Рівненській (-27,4%) і Тернопільській (-14,3%) областях.

Основними причинами зниження експорту (а відтак – надходження валютної виручки) упродовж аналізованого періоду були:

- 1) зменшення світових цін на товари із низькою доданою вартістю, тобто сировину та матеріали (основні експортні позиції в Україні);
- 2) торговельні війни із Російською Федерацією (обмеження на постачання окремих видів українських продуктів тваринного і рослинного походження);
- 3) антидемпінгові заходи Європейського Союзу (щодо сталевих канатів і тросів, круглих зварних труб та інших позицій українського експорту);
- 4) загалом складна суспільно-політична і соціально-економічна ситуація в Україні, наслідком якої стало зниження обсягів товарного виробництва та збитковість звичайної діяльності до оподаткування промисловості майже усіх регіонів України (23-х у 2014 році і 20-ти у 2015-му).

Наведені обставини знівеливали позитивний вплив зниження ввізних мит на українські товари з боку ЄС (за умовами зони вільної торгівлі) у 2015 році, однак у підсумку стимулювали переорієнтацію потоків товарного експорту із ринку країн СНД на ринок країн ЄС. Як бачимо, у 2016 році експорт товарів у країни ЄС досягнув позитивного приросту (після різкого зниження у 2015-му), а експорт у країни СНД продовжив падіння (-26,3%).

Як наслідок, змінилась географічна структура українського товарного експорту (рис. 3.1): частка країн ЄС стабільно зростала (із 26,3% у 2011 році – до 37,7% у 2016-му), а частка країн СНД, навпаки, зменшувалася (із 38,3% до 16,7% відповідно).

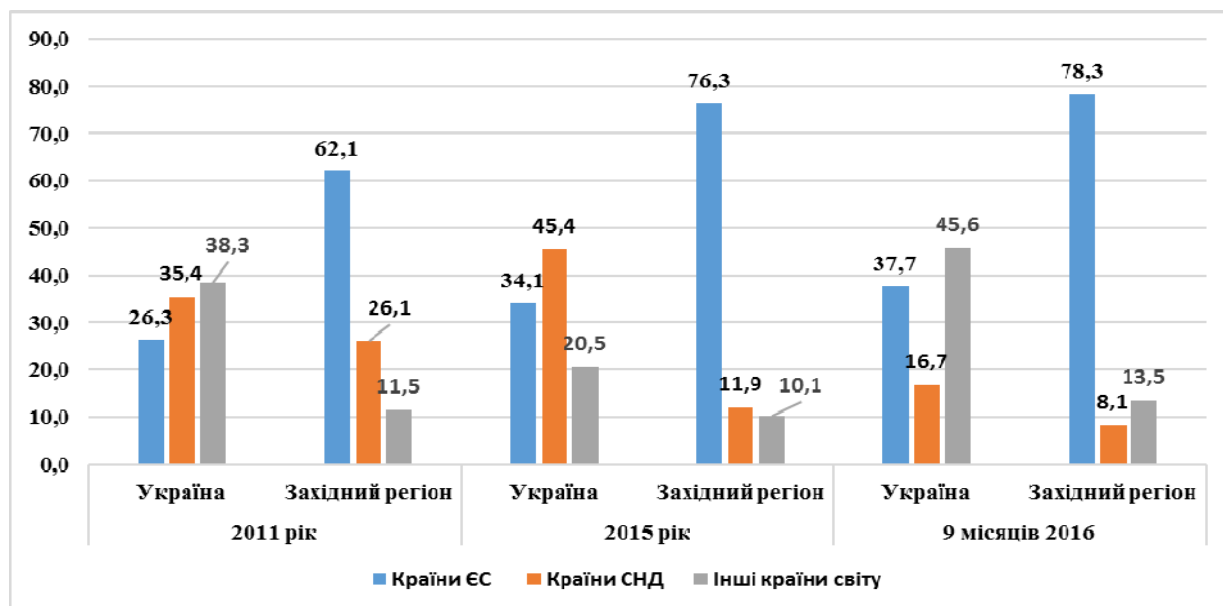

Рис. 3.1. Географічна структура товарного експорту

*Складено за даними: [див. виноску до табл. 3.1]

У Західному регіоні традиційно переважає експорт товарів до країн ЄС. Так, у січні-вересні 2016 року в Закарпатській області цей показник склав 93%, Волинській, Львівській, Рівненській і Тернопільській областях – понад 70%, Івано-Франківській – 61%, а Чернівецькій – понад 58%. Ці дані свідчать про поглиблення економічної співпраці, зокрема у сегменті зовнішньої торгівлі товарами, між областями Західного регіону України і країнами ЄС. Основними торговими партнерами наших областей були Польща, Угорщина, Румунія, Німеччина, Чехія, Данія.

Упродовж 2011-2013 рр. в Україні приріст *імпорту* товарів загалом переважав над приростом експорту. Але у 2014 році ситуація змінилась на протилежну – темп зниження імпорту перевищив аналогічний показник експорту на 12,8 відсоткових пунктів, хоча у 2015 році цей розрив скоротився до 2,7 в.п.

Позитивним наслідком скорочення імпорту стало покращення зовнішньоторговельного балансу України. Так, у 2015 році (вперше із 2004 року) зовнішньоторговельний баланс товарами загалом був позитивним, що ілюструє значення коефіцієнта покриття експортом імпорту (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Коефіцієнт покриття експортом імпорту

Регіон	2011	2012	2013	2014	2015	9 місяців 2016
Україна	0,83	0,82	0,82	0,99	1,02	0,94
Волинська	0,61	0,60	0,58	1,60	1,02	0,56
Закарпатська	0,70	0,69	0,63	0,80	1,08	1,03
Івано-Франківська	0,88	0,84	0,82	1,01	1,26	1,27
Львівська	0,38	0,40	0,49	0,53	0,83	0,77
Рівненська	1,26	1,10	1,47	1,67	1,87	1,31
Тернопільська	0,74	0,70	1,04	1,18	1,12	1,04
Чернівецька	0,84	0,71	0,79	1,16	1,38	1,15
Західний регіон	0,77	0,72	0,83	1,14	1,22	0,87

*Складено за даними: [див. виноску до табл. 3.1]

Однак у січні-вересні 2016 року сальдо зовнішньої торгівлі товарами в Україні знову стало негативним (-1 млрд. 761 млн. дол. США), оскільки темп приросту імпорту став додатним (0,9%), а експорту – залишився від’ємним (-8,0%). Як наслідок – коефіцієнт покриття імпорту експортом склав 0,94.

У 2015 році в усіх областях Західного регіону, окрім Львівської, було досягнуте позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарами. Однак за 9 місяців 2016 року значення коефіцієнта покриття імпорту експортом у регіоні сумарно зменшилось у 1,4 рази, порівняно з 2015 роком. Найбільше зниження коефіцієнта покриття відбулось у Волинській області – у 1,8 рази. Натомість Івано-Франківська область продовжує нарощувати свій експортний потенціал.

Основу структури експорту в Україні стабільно формують 6 товарних груп, частка кожної з яких окремо становить понад 6% (виділено курсивом у табл. 3.4). Упродовж 2013-2016 рр. відбулася позитивна трансформація структури товарного експорту у напрямку поступового скорочення сировинних позицій на користь товарів із вищим ступенем обробки. Так, частка недорогоцінних металів та виробів із них скоротилася на 4,23 відсоткових пунктів, порівняно з 2013 роком, а частка мінеральних продуктів – на 4,0 в.п. відповідно. Натомість частки продуктів рослинного походження і жирів та олій тваринного або рослинного походження зросли, відповідно, на 7,0 і 5,0 відсоткових пунктів.

Таблиця 3.4

Товарна структура експорту, %

Товарні групи	Україна				Західний регіон			
	2013	2014	2015	9 міс. 2016	2013	2014	2015	9 міс. 2016
1	2	3	4	5	6	7	8	9
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	1,74	1,88	2,16	2,10	3,40	2,79	3,22	2,08
II. Продукти рослинного походження	<i>14,20</i>	<i>16,21</i>	<i>20,91</i>	<i>21,30</i>	<i>5,39</i>	<i>7,84</i>	<i>9,32</i>	<i>11,80</i>
III. 15. Жири та олії тваринного або рослинного походження	<i>5,61</i>	<i>7,09</i>	<i>8,65</i>	<i>10,60</i>	1,85	1,49	2,87	2,51
IV. Готові харчові продукти	<i>5,62</i>	<i>5,74</i>	<i>6,47</i>	<i>6,20</i>	5,67	4,62	4,22	3,83
V. Мінеральні продукти	<i>11,54</i>	<i>11,32</i>	<i>8,13</i>	<i>7,50</i>	2,11	1,49	0,95	0,42
VI. Продукція хімічної та пов’язаних з нею галузей промисловості	6,43	5,67	5,59	4,40	5,07	5,33	4,66	2,64
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	1,26	1,09	1,08	1,20	1,88	1,64	1,47	1,27
VIII. Шкури необроблені, шкіра вичищена	0,24	0,29	0,30	0,30	1,72	1,76	1,80	2,06
IX. Деревина і вироби з деревини	1,84	2,34	2,90	3,30	<i>11,54</i>	<i>11,98</i>	<i>12,00</i>	<i>12,29</i>
X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	2,00	1,83	1,62	1,60	2,76	2,32	1,70	1,12

Продовження таблиці 3.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби	1,30	1,46	1,66	2,00	7,49	7,83	7,59	7,90
XII. Взуття, головні убори, парасольки	0,32	0,38	0,40	0,50	1,14	1,21	1,08	1,07
XIII. Вироби з каменю, гіпсу, цементу	0,93	0,89	0,87	0,90	1,44	1,41	1,54	1,24
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	28,13	28,25	24,84	23,90	1,74	1,76	2,11	1,48
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	10,96	10,50	10,34	10,20	37,72	37,87	36,24	39,91
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	5,26	2,73	1,78	1,50	0,98	0,47	0,75	н. д.
XX. Різні промислові товари	1,06	1,37	1,38	1,50	7,41	7,68	7,31	7,49

*Складено за даними: [див. виноску до табл. 3.1]

Структура експорту товарів у Західному регіоні суттєво відрізняється від загальноукраїнської. Основу цієї структури формують 5 товарних груп (із тенденцією до зростання їх часток): машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання (їх частка за 9 місяців 2016 року на 29,7 відсоткових пунктів, була вищою, аніж в Україні); деревина і вироби з деревини (+9,0) в.п.); текстильні матеріали та текстильні вироби (+5,9 в.п.); різні промислові товари (+6,0 в.п.). Натомість частка продуктів рослинного походження у структурі товарного експорту Західного регіону на 9,5 в.п. є меншою, аніж в Україні.

Упродовж аналізованого періоду структура товарного експорту Західного регіону була майже незмінною – щорічні коливання часток окремих товарних груп не перевищували 2-3%. Це свідчить про наявність усталених зовнішньоекономічних зв'язків суб'єктів виробничої діяльності регіону та їх ніші у відповідних сегментах зовнішніх ринків промислової продукції.

Підтвердженням оптимізації товарної структури експорту Західного регіону є подальше посилення позитивної тенденції до збільшення частки у ній машин, обладнання та механізмів, електротехнічного обладнання майже до 40,0%. Найбільші обсяги (близько 525 млн. дол. США або 44,2%) експорту продукції цієї товарної групи у Західному регіоні з переважанням підгрупи *“електричні машини”* у січні-вересні 2016 року забезпечували машинобудівні підприємства Закарпатської області (табл. 3.5).

Промислові підприємства Львівської області були лідерами у Західному регіоні за експортом продукції 5-ти товарних груп: *“Готові харчові продукти”*, *“Текстильні матеріали та текстильні вироби”*, *“Різні промислові товари”*, *“Продукти рослинного походження”*, *“Деревина і вироби з деревини”*. Підприємства харчової промисловості Івано-Франківської області лідирували за експортом продукції, яка входить до товарної групи *“Живі тварини; продукти тваринного походження”*. Основними експортерами продукції хімічної та пов'язаних із нею галузей промисловості були профільні підприємства Рівненської області.

Таблиця 3.5

**Частки областей в експорті товарів Західного регіону
(за найвагомішими товарними групами), %**

Області	Живі тварини; продукти тваринного походження	Продукти рослинного походження	Деревина і вироби з деревини	Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	Текстильні матеріали та текстильні вироби	Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	Різні промислові товари
Волинська	16,9	12,2	18,0	7,3	2,3	18,2	13,3
Закарпатська	2,2	3,5	15,2	23,7	37,0	44,2	27,4
Івано- Франківська	35,2	32,2	13,9	15,3	4,8	7,3	1,9
Львівська	8,2	33,8	25,5	8,9	45,6	20,2	41,0
Рівненська	10,1	6,2	20,2	31,4	3,8	0,8	9,3
Тернопільська	22,8	9,5	1,7	11,8	1,4	8,6	3,6
Чернівецька	4,5	2,6	5,6	1,6	5,1	0,7	3,5

*Складено за даними: [див. виноску до табл. 3.1]

Особливістю формування товарного експорту в Західному регіоні є значна частка у ньому готової продукції, що виготовлена з давальницької сировини. Зокрема, у Львівській області у структурі експорту товарів частка такої продукції у 2015 році досягла майже 44% проти $\approx 40\%$ у 2013-му (табл. 3.6). Відтак значення цього показника в області перевищило загальноукраїнське у понад 5 разів.

Таблиця 3.6

**Частка експорту готової продукції, що виготовлена з давальницької
сировини, у товарному експорті, %**

Товарні групи	Україна			Львівська область		
	2013	2014	2015	2013	2014	2015
1	2	3	4	5	6	7
Усього	8,16	7,87	8,9	39,92	43,93	43,98
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	-	0,06	0,31	-	-	1,84
II. Продукти рослинного походження	-	0,001	0,02	-	-	-
IV. Готові харчові продукти	-	0,02	3,29	-	-	-
V. Мінеральні продукти	2,08	2,52	1,05	-	-	-
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	15,96	14,99	19,86	13,59	12,13	12,57
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	14,64	11,89	19,22	2,71	8,00	16,97
VIII. Шкури необроблені, шкіра вичищена	34,32	36,25	47,94	69,45	73,91	84,75
IX. Деревина і вироби з деревини	2,19	2,27	1,52	0,13	0,23	0,06

Продовження таблиці 3.6

1	2	3	4	5	6	7
X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	29,11	26,96	27,09	6,72	3,72	3,74
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби	74,14	76,28	76,45	95,17	95,67	95,15
XII. Взуття, головні убори, парасольки	72,58	77,84	80,72	81,88	83,17	80,58
XIII. Вироби з каменю, гіпсу, цементу	0,37	1,40	2,00	7,25	44,12	34,70
XIV. 71. Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	6,07	2,02	8,05	0,06	0,01	0,11
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	4,45	1,85	3,22	8,34	6,21	7,40
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	23,61	30,12	35,67	80,06	86,95	87,23
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	13,81	14,79	4,45	0,42	2,33	0,42
XVIII. Прилади та апарати оптичні, фотографічні	2,84	2,73	0,77	0,004	0,03	0,86
XX. Різні промислові товари	20,49	31,65	33,17	48,73	51,11	64,41

*Складено за даними: [див. виноску до табл. 3.1]

Основними експортними позиціями на основі давальницької сировини у Львівській області, як і в Україні загалом, є продукція легкої промисловості і машинобудування. Так, у структурі товарного експорту частка готової продукції, виготовленої з давальницької сировини, традиційно домінує серед таких товарних груп:

XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби (95,15% у Львівській області проти 76,45% в Україні у 2015 році);

XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання (87,23% проти 35,67% відповідно);

VIII. Шкури необроблені, шкіра вичищена (84,75% проти 47,94% відповідно);

XII. Взуття, головні убори, парасольки (80,58% проти 80,72% відповідно);

XX. Різні промислові товари (64,41% проти 33,17% відповідно).

У Львівській області також значною є частка продукції, виготовленої з давальницької сировини, в експорті товарів групи XIII. Вироби з каменю, гіпсу, цементу (34,70% проти 2,0% в Україні у 2015 році). Натомість серед експортних товарів групи X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів частка продукції, виготовленої з давальницької сировини, в області є несуттєвою (3,74% проти 27,09% відповідно).

Підсумовуючи, можна стверджувати, що упродовж 2013-2016 рр. в Україні і, зокрема, Західному регіоні відбулися значні зміни, які стосувались динаміки і структури зовнішньої торгівлі товарами. У Західному регіоні характер цих змін (як у розрізі динаміки, так і структури експортно-імпортних операцій) був більш позитивний, ніж в Україні загалом. Це пояснюється прикордонним розташуванням переважної більшості областей

цього регіону (5 із яких межують із країнами ЄС), а відтак – активнішим протіканням процесів євроінтеграції, що відображається у розширенні зовнішньоекономічних зв'язків як на мезо-, так і на мікро- рівнях.

До *позитивних* змін у зовнішній торгівлі товарами можна віднести:

- покращення стану зовнішньоторгівельного балансу України (за рахунок позитивного сальдо у торгівлі з іншими, окрім ЄС і СНД, країнами);
- переорієнтацію та диверсифікацію (у географічному вимірі) потоків експорту та імпорту товарів із ринку країн СНД на ринок країн ЄС та інших країн (Китаю, Туреччини, Єгипту, Індії та ін.). Значно сильніше ця тенденція проявилась у Західному регіоні, де частка експорту у країни ЄС досягла понад 78% від його обсягу у вартісному виразі;
- оптимізацію товарної структури експорту – зменшення частки сировинних товарних груп (недорогоцінних металів та виробів із них, мінеральних продуктів) на користь продукції із вищим ступенем переробки (продуктів рослинного походження, виробів із деревини та ін.). У Західному регіоні серед експортних товарів домінує продукція машинобудівних, деревообробних, харчових і текстильних виробництв;
- зростання значень коефіцієнта покриття імпорту експортом за товарними групами із вищою часткою доданої вартості.

Водночас *негативами* у зовнішній торгівлі товарами в Україні є:

- тенденційне зниження обсягів товарного експорту;
- від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі із країнами ЄС і СНД;
- недосконала структура експорту (домінування сировинних позицій);
- присутність у товарній структурі експорту значної частки продукції легкої промисловості та машинобудування, виготовленої з давальницької сировини (надто у Західному регіоні);
- збереження найвищої частки Російської Федерації у структурі українського експорту (9,80%) та імпорту (13,08%).

Для подолання негативів у зовнішній торгівлі товарами, а відтак – покращення стану платіжного балансу, в Україні необхідно:

1. *Диверсифікувати товарні структури експорту та імпорту на основі розширення їх складу за рахунок збільшення кількості товарних груп.* Це дозволить мінімізувати ризики, пов'язані як зі скороченням надходжень від експорту, так і збільшенням витрат на імпорт у разі погіршення кон'юнктури на світових ринках продукції.

2. *Сформувати перелік (реєстр) потенційно експортних товарних груп за такою схемою: товарна група $\Rightarrow$ конкретні товари $\Rightarrow$ підприємства-виробники (у розрізі регіонів).* До цього реєстру мають увійти ті промислові підприємства, які володіють вищим рівнем конкурентних переваг (наявністю і високим ступенем ефективності використання потужностей та ресурсів). У подальшому державна підтримка має пріоритетно надаватись тим експортерам, які увійдуть до сформованого реєстру.

3. *Збалансувати структури експорту та імпорту у розрізі країн-торгових партнерів.* У цих структурах не повинні домінувати частки окремих країн задля уникнення політичних і зовнішньоекономічних ризиків. перспектива розширення географії зовнішньої торгівлі товарами має бути зорієнтована на зміцнення позицій на ринках Азії, а також глибше входження в ринки країн Північної і Південної Америки та Австралії. Для цього необхідно проводити постійний моніторинг кон'юнктури на світовому товарному ринку

загалом і ринках окремих макрорегіонів, а також продовжувати політику активного налагодження зовнішньоекономічних зв'язків, зокрема на рівні підприємств.

4. *Спрямувати політику імпортозаміщення на посилення орієнтації певних категорій промислових виробництв (конкурентних передусім за ціновими параметрами) на задоволення потреб внутрішнього ринку як у споживчих товарах для населення, так і продукції промислового призначення (товарів проміжного споживання).*

5. *Здійснити поступову переорієнтацію інвестиційних потоків у розвиток високотехнологічних виробництв повного циклу, зокрема шляхом податкового та митного стимулювання вітчизняних інвесторів і державного гарантування захисту іноземних. Зокрема, дієвим інструментом податкового стимулювання може стати зниження ставки податку на прибуток (або податкові канікули) для виробників високотехнологічних товарів без залучення давальницької сировини при одночасному підвищенні цієї ставки для виробників сировинних товарів. Це дозволить зацікавити, а відтак долучити до процесу інвестування високотехнологічних виробництв повного циклу малий і середній бізнес.*

РОЗДІЛ 4. СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВОГО ПРИКОРДОННОГО РУХУ: УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКЕ ПРИКОРДОННЯ

В основі суспільно-економічних змін як на глобальному, так і на регіональному та локальному рівнях лежать інтеграційні і дезінтеграційні процеси, що виникають між країнами. Відбуваються ці зміни і на транскордонних територіях, які на сьогодні є недостатньо відображені в офіційній статистиці України. Статистичні спостереження у прикордонні охоплюють лише дані щодо кількості перетину кордону товарів і осіб на основі прикордонної реєстрації та руху товарів через митний кордон країни юридичних осіб на основі митних декларацій. Водночас для потреб управління (і не тільки) необхідною є інформація, яка б характеризувала структуру та динаміку прикордонного руху щодо мети подорожі, частоти перетину кордону, характеристику видатків, які здійснюють українці в Польщі, а поляки в Україні, і структуру цих видатків.

Статистичні дослідження щодо руху осіб і моніторинг обороту товарів через польсько-український кордон проводяться польською статистикою з 2008 року на ділянці польсько-українсько-білорусько-російського кордону, а з 2010 року і на усій ділянці внутрішнього кордону Польщі із Європейським Союзом. Відповідно дані публікуються в кварталних статистичних бюлетенях Головного управління Польщі. Основною метою проведення статистичного дослідження є оцінка ситуації, стану і руху осіб у транскордонному українсько-польському регіоні і, в першу чергу 30-50 км зоні (малий рух прикордоння), та визначення його впливу на соціально-економічну ситуацію на транскордонних територіях.

Польща – це стратегічний, економічний і політичний партнер України. Її значення посилюється через наявність спільного кордону з Україною, який водночас є і зовнішнім кордоном ЄС. Динамічний розвиток польсько-українського співробітництва спостерігається у багатьох площинах.

Після вступу Польщі до ЄС та приєднання Польщі до Шенгенської зони для громадян України було введено візовий режим та відбулось посилення бар'єрної функції державного кордону. Безпосереднє сусідство з ЄС, з одного боку, вигідно впливає на економічний розвиток прикордонних регіонів України, а з іншого – стримує людські контакти з обох сторін кордону. З метою полегшення руху в прикордонній зоні 28 березня 2008 року підписана Угода між Урядом Республіки Польща і Кабінетом Міністрів України про правила місцевого прикордонного руху. Угода про місцевий прикордонний рух стала тим інструментом, який частково пом'якшує жорсткі вимоги Шенгенської угоди. Угода вступила в дію 1 липня 2009 року²⁴.

Місцевий прикордонний рух є формою полегшення перетину кордону для громадян двох держав, які живуть у прикордонній зоні. У рамках місцевого прикордонного руху жителі прикордонної зони можуть перетинати спільний кордон регулярно без віз з метою перебування у прикордонній зоні іншої держави. Такі поїздки можуть мати соціальні, культурні, сімейні, а також виправдані економічні причини (які не є прибутковою діяльністю).

²⁴ Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про правила місцевого прикордонного руху. Затверджена Постановою Кабінету Міністрів України 25.02.2009. N 139 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/616_138.

У контексті міжнародної Угоди з 2008 року польська статистика здійснює дослідження циркуляції товарів і послуг у рамках місцевого прикордонного руху. Дослідження проводяться у відповідності до розробленої Методології²⁵. На польсько-українській ділянці зовнішнього кордону Польщі дослідження проводяться починаючи з третього кварталу 2008 року. Методологія обстеження була прийнята методологічною комісією Головного управління статистики Польщі, а Рада статистики рекомендувала його включити до Програми дослідження місцевого прикордонного руху. Для проведення дослідження соціально-економічних процесів, що відбуваються в прикордонних районах, у травні 2008 року Головою Головного управління статистики Польщі створено Центр транскордонної статистики в рамках організаційної структури управління статистики в м. Жешуві.

Методологія передбачає дослідження обороту товарів і послуг у прикордонних транспортних коридорах шляхом опитування осіб, які перетинають польсько-український кордон, тобто для Польщі є іноземцями (які постійно проживають за кордоном), і поляків (які постійно проживають у Польщі) і поверталися в країну з України.

Опитуванню підлягають особи, що перетинають кордон у пунктах пропуску: на машинах, мотоциклах, пішки і на поїзді. До осіб, які перетнули кордон пішки, також включені велосипедисти та особи, які використовують інвалідні коляски.

Статистичне спостереження охоплює витрати, понесені іноземцями у Польщі і поляків за кордоном на купівлю товарів, а також інші витрати, в тому числі, на покриття оплати готельних номерів і гастрономічних послуг. Опитуванню підлягають витрати на купівлю товарів, які не зареєстровані в митних документах.

Здійснюване статистичне обстеження дозволяє також отримувати інформацію щодо:

- відстані від місця проживання і до місця придбання товару за кордоном;
- частоти перетину кордону;
- мети і тривалості перебування,
- країни проживання – у випадку іноземців, країни перебування - у випадку з поляками;
- володіння Картою поляка – для іноземців.

Основним джерелом інформації про оборот товарів і послуг в прикордонному русі є анкети: анкета С (для іноземців) і запитальник PL (для поляків), зібрані реєстраторами офіційної статистики безпосередньо на прикордонних переходах. Результати цього опитування оцінюються на основі даних опитування прикордонного руху та додаткової інформації з прикордонних військ на кордоні, яка було зареєстрована в ті дні, коли було проведено обстеження.

Анкети заповнюються респондентами без сторонньої допомоги, або реєстраторами під час інтерв'ю. Вони розроблені таким чином, щоб анкету заповнювала одна людина або група людей (наприклад, сім'ї, пари) які спільно подорожують, і витрати у них спільні. Анкети для іноземців розроблені на кількох мовах: українській, російській, англійській, французькій та німецькій мовах. Огляд охоплює асортимент товарів і послуг, які найбільше купляють поляки й іноземці, що перетинають кордон. Якщо обсяг витрат іноземців зазначають в іноземній валюті, це переводиться в злоті відповідно до середнього курсу Національного банку Польщі на день обстеження.

²⁵ GUS (2016). Border traffic and expenses made by foreigners in Poland and Poles abroad in 2015, Warszawa-Rzeszów.

Дослідження обороту товарів і послуг у прикордонному русі здійснюється за допомогою репрезентативного методу, який дозволяє здійснити узагальнення отриманих результатів для загального числа осіб, які перетинають польсько-український кордон.

Використовується двоступенева схема вибірки одиниць, відповідно у вибірку відбирають елементи з двох різних ступенів. Спочатку випадковим методом визначаються дні тижня, коли буде проводитись опитування. Потім визначається період дня (чверть із 12 годин, тобто 3 години) що співпадає з робочою зміною прикордонних служб. Дослідження проводиться як для українців, що перетинають кордон, так і поляків, одночасно на всіх пунктах пропуску. У разі відмови людини від участі в дослідженні опитується інша людина. Опитування проводиться на щоквартальній основі, у випадково вибраних днях тижня, щоб нівелювати дані у вихідні та святкові дні.

Дані узагальнюються окремо для поляків та українців. Результати для територій розраховуються на основі результатів усіх шарів вибіркової сукупності.

Український державний кордон з Польщею із загальною протяжністю 535 км (15,2% від загальної протяжності кордону Польщі), є також зовнішнім кордоном Європейського Союзу. На польсько-українському кордоні є 12 пасажирських прикордонних переходів, у тому числі 4 залізничні. З Люблінським воєводством розташовано 5 пунктів пропуску (в тому числі 2 залізничних), у Підкарпатському - 7 (у тому числі 2 залізничних).

На території України до прикордонної зони²⁶ в рамках місцевого прикордонного руху входить 1545 поселень з 28 районів: у Волинській області – 9 районів, у Львівській – 12 районів та у Закарпатській – 7 районів (див. рис. 4.1).

На території Польщі прикордонна зона охоплює 97 гмін (19 повітів). Зокрема²⁷:

- Підкарпатське воєводство – 43 гміни (8 повітів);
- Люблінське воєводство – 54 гміни (11 повітів)

Населення у зоні Малого прикордонного руху:

- Україна – близько 1,2 млн. осіб;
- Польща – близько 0,8 млн. осіб.

Впродовж 2015 року кількість осіб, котрі перетнули українсько-польський кордон становила 21,1 млн. осіб, що на 19,3% більше, ніж за аналогічний період 2014 року (табл. 4.1). Протягом перших трьох кварталів 2016 року приріст становив близько 11%. Левова частка тут належить Львівській області. Для прикладу, через кордон у межах Львівської області у 2013 році було пропущено 14113 тис. громадян, серед них: 10335 тис. – громадяни України, 2610 тис. – іноземці, у тому числі 1168 тис. – громадяни Польщі.

²⁶ прикордонна зона - територія адміністративних одиниць держав Договірних Сторін, наведених у Додатку 1 (Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про правила місцевого прикордонного руху), яка не перевищує 30 кілометрів від спільного кордону; якщо частина такої адміністративної одиниці лежить на відстані між 30 та 50 кілометром від лінії кордону, то вона тим не менш визнається частиною прикордонної зони.

²⁷ Mały Rocznik Statystyczny Polski 2015. – Warszawa: Główny Urząd Statystyczny [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stat.gov.pl>.

Рис. 4.1. Межі малого прикордонного руху²⁸

Таблиця 4.1

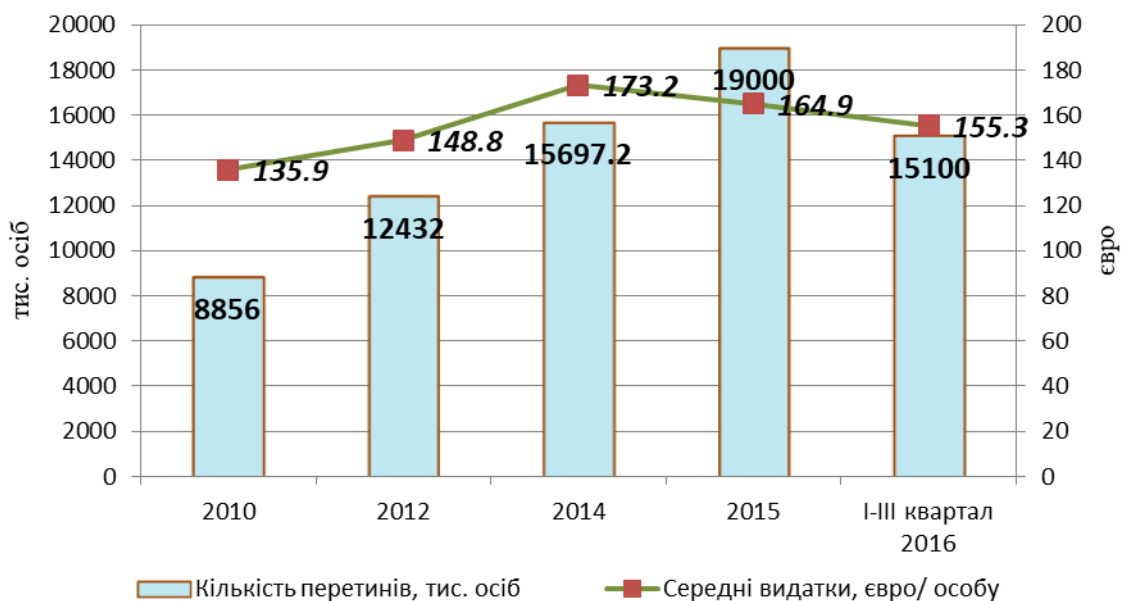
Рух на українсько-польському кордоні

Показники	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016 (I-III кв.)
<i>Кількість осіб, які перейшли кордон Україна – Польща, тис. осіб</i>								
іноземці	6416	8856	10600	12432	14437	15697	18978	15100
поляки	5210	4180	3271	2608	2329	2008	2139	1800
у межах малого прикордонного руху	345	3596	5042	5970	7463	8415	10738	7300
<i>У відсотках до попереднього року</i>								
іноземці	124,9	138,0	119,7	117,3	116,1	108,7	120,9	111*
поляки	47,2	80,2	78,3	79,7	89,3	86,2	106,5	112,5*
у межах малого прикордонного руху	*	1042,4	140,2	118,4	125,0	112,8	127,6	96*

*У відсотках до відповідного періоду попереднього року

²⁸ Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej na obszarach przygranicznych przy zewnętrznej granicy Unii Europejskiej na terenie Polski w 2014 roku. – Warszawa-Rzeszów: Główny Urząd Statystyczny [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://stat.gov.pl>.

Польсько-український кордон є одним з найінтенсивніших відрізків кордону України. Щорічно кількість перетинів мешканцями прикордонних територій України зростає приблизно на 10% (див. рис. 4.2).

Джерело: розраховано за²⁹

Рис. 4.2. Кількість перетинів українцями польсько-українського кордону та середній обсяг їх витатків на особу у 2010, 2012, 2014 і 2015 роках

Кількість перетинів кордону з України в Польщу (рядок «іноземці») з року в рік збільшується, натомість кількість поляків зменшується. Однак, у 2015 році кількість поляків, які перейшли кордон збільшилася порівняно з попереднім роком на 6,5%, а за I-III кв. 2016 року – на 12,5%. Серед кількості осіб «іноземці», що перетинають українсько-польський кордон майже 98% становлять українці. Найбільша кількість осіб, які перетнули українсько-польський кордон у 2015 році були на пункті пропуску Шегині - Медика. Тут перетнули кордон понад 5,1 млн. осіб, що становить 24,0% від усієї кількості осіб, які перетинали українсько-польський кордон. Необхідно відмітити, що частка від усієї кількості осіб, які перетинали українсько-польський кордон, на пункті пропуску Шегині – Медика у 2015 році зменшилася порівняно з попереднім роком на 2,1%.

Українці на території Польщі витрачають в середньому 155,6 євро на особу. При цьому сума їх загальних витатків збільшується в середньому на 15-20%. Зокрема, у 2010 році українцями, які перетнули польсько-український кордон, було витрачено на території Польщі 594,7 млн євро, у 2012 році – 910,3 млн євро, у 2014 році – 1344,9 млн євро, у 2015 – 1552,9 млн євро, у I-III кв. 2016 року – 1136,7 млн євро. Причому на таке суттєве зростання витатків українців на території Польщі (розраховане у євро) не вплинула навіть значна девальвація гривні у 2,6 разів протягом 2013-2016 рр. Водночас поляки на території України витратили у 2010 році – 88,6 млн євро, у 2012 році – 73,4 млн євро, у 2014 році – 48,1 млн

²⁹Дані Głównego Urzędu Statystycznego w Polsce (Urząd Statystyczny w Rzeszowie) [Електронне джерело]. – Режим доступу: stat.gov.pl.

євро, у 2015 році – 51,2 млн євро, у I-III кв. 2016 року – 41 млн євро, що приблизно в 30 разів менше у порівнянні з витратами українських громадян.

Аналізуючи видатки громадян, які перетинають кордон Польщі, у польському прикордонні, найбільша частка у 2015 році припала на ділянку кордону між Україною та Польщею (6470,4 млн. злотих або 67,4% всіх видатків витрачених на зовнішньому кордоні ЄС). Видатки поляків, які перетинають кордон з Україною, становили 203,0 млн. злотих (29,0%) (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Видатки громадян, які перетнули кордон Україна – Польща

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016 (I-III кв.)
<i>Видатки громадян, які перетнули кордон, млн. злотих</i>							
іноземці	2282,7	3114,0	3658,9	4616,1	5679,3	6470,4	4955,9
поляки	340,0	330,5	295,2	241,3	203,3	203,0	275,9
у межах малого прикордонного руху	719,5	1218,5	1491,5	2300,4	2342,9	2893,5	2050,9
<i>Видатки в середньому на одну особу, злотих</i>							
іноземці	522	598	598	648	734	693	677
поляки	161	201	226	207	201	198	199
у межах малого прикордонного руху	400	484	501	617	557	540	577

Близько половини усіх витрат українців здійснюється в рамках місцевого прикордонного руху (МІР): 2010 р. – 31,5%; 2012 р. – 40,8%; 2014 р. – 44,7%; 2015 р. – 47,3%, I-III – кв. 2016 р. – 41,4%³⁰.

Необхідність врахування існуючих тенденцій в українсько-польському прикордонні в умовах «недоінвестованості» регіонів, низької місткості внутрішнього ринку, звуження можливостей для працевлаштування є нагальним питанням при формуванні державної регіональної політики у прикордонних регіонах. Співвідношення показників витрат українців в українсько-польському прикордонні, обсягів капітальних інвестицій, експорту та імпорту товарів та послуг Львівської та Волинської областей загалом наведено на рис. 4.3.

Протягом I-III кв. 2016 року витрати українців в українсько-польському прикордонні у 2,3 рази перевищили обсяги капітальних інвестицій в економіку двох областей і практично зрівнялися за обсягом з величиною експорту товарів та послуг Львівської та Волинської областей. Водночас, вони практично у 3,4 рази перевищують обсяги експорту товарів та послуг двох регіонів до Польщі та імпорту з неї (рис. 4.4).

³⁰ З 4 липня по 2 серпня 2016 року Місцевий прикордонний рух на українсько-польській ділянці кордону був тимчасово призупинений.

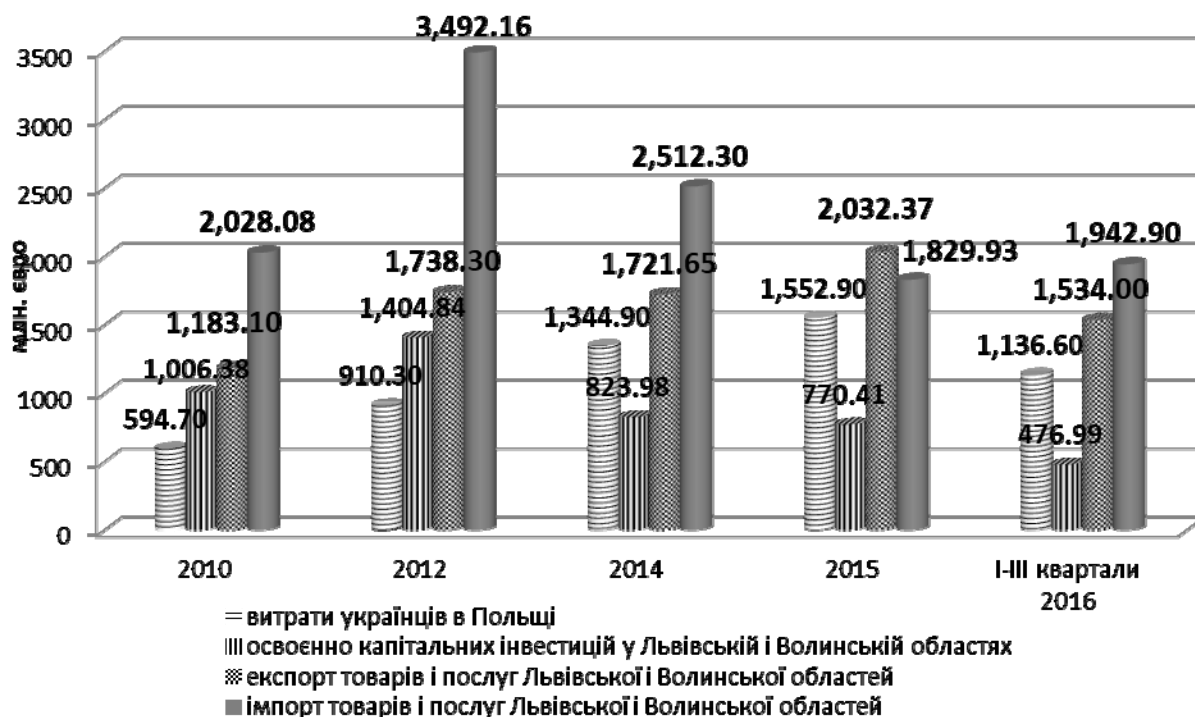

Рис. 4.3. Динаміка показників витрат українців в українсько-польському прикордонні, обсягів капітальних інвестицій, експорту та імпорту товарів та послуг Львівської та Волинської областей

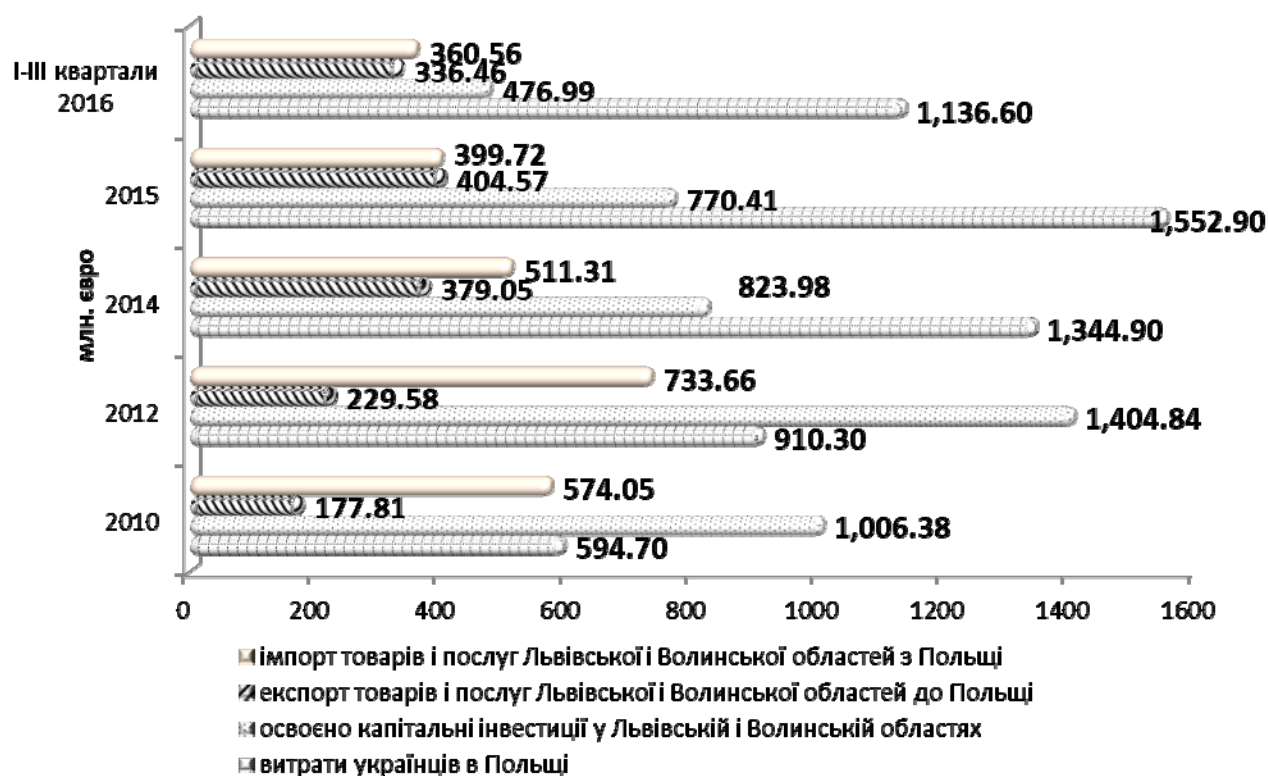

Рис. 4.4. Динаміка показників витрат українців в українсько-польському прикордонні, обсягів капітальних інвестицій, експорту та імпорту товарів та послуг Львівської та Волинської областей до Польщі

Протягом 2010-2015 років надходження прямих іноземних інвестицій з Польщі у Львівську область коливалися в межах 2,21 млн євро – 41,98 млн євро. Вони становили

відповідно 21% загального обсягу прямих іноземних інвестицій в економіку області (2010 – 46,3%, 2012 – 0,9%, 2014 – 6,5%). **Вагомість витрат мешканців прикордонних територій у співвідношенні їх обсягу з обсягами капітальних інвестицій та експорту-імпорту Львівської області, на яку припадає 60% довжини державного кордону України з Польщею, необхідно враховувати у процесі формування та реалізації державної регіональної політики України.**

Дослідження, які здійснює Центр транскордонної статистики, дозволяє отримувати також дані про частоту перетину кордону громадянами України та Польщі. Четверта частина іноземців, які перетинають кордон Польщі та України, повідомили, що перетинають кордон кілька разів у місяць, а дві третини іноземців – кілька разів в тиждень. Значно менший відсоток іноземців, які перетинають кордон щодня (4%), декілька разів у квартал (3,2%) і кілька разів на рік, або рідше (2,1%) (рис. 4.5).

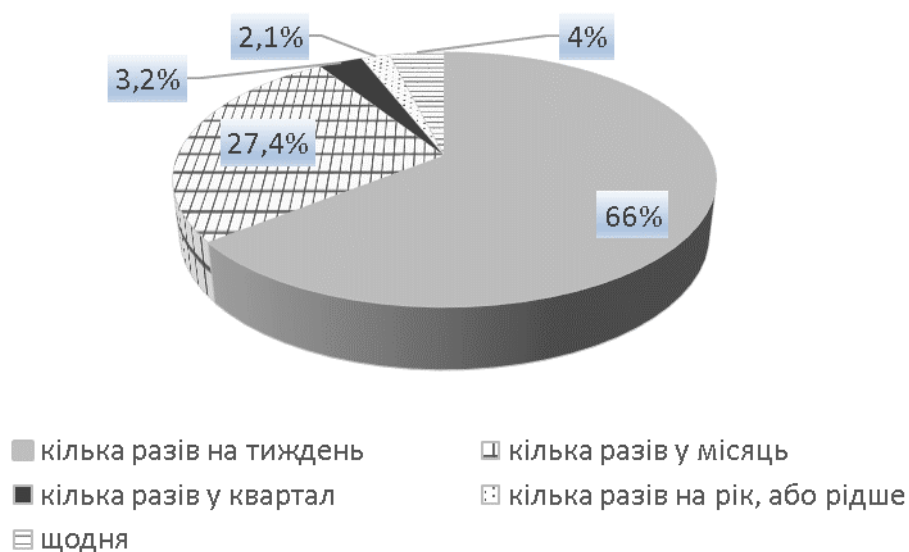

Рис. 4.5. Частота перетину іноземцями польсько-українського кордону у 2015 році, %

Основною метою перетину іноземцями польсько-українського кордону було здійснення покупок (89,6%). При цьому варто зауважити, що сума видатків іноземців у Польщі і поляків за кордоном відрізняється в залежності від відстані до кордону, місця покупок і тривалості побуту. Більша половина мешканців, які здійснюють регулярний перетин спільного українсько-польського державного кордону, проживає на території, віддаленій від кордону на відстань до 30 км (рис. 4.6).

У 2015 році на купівлю товарів і послуг витратили найбільше ті іноземці, які проживають на відстані до 50 км від кордону (77,6% видатків витрачених громадянами, які подорожують через кордон), натомість поляки – у випадку більше 100 км (одна третя), а в межах до 50 км вони становлять майже 38%. Проте серед іноземців, як і поляків, найменша частка витрат припадає на тих, що проживають в межах від 50 до 100 км.

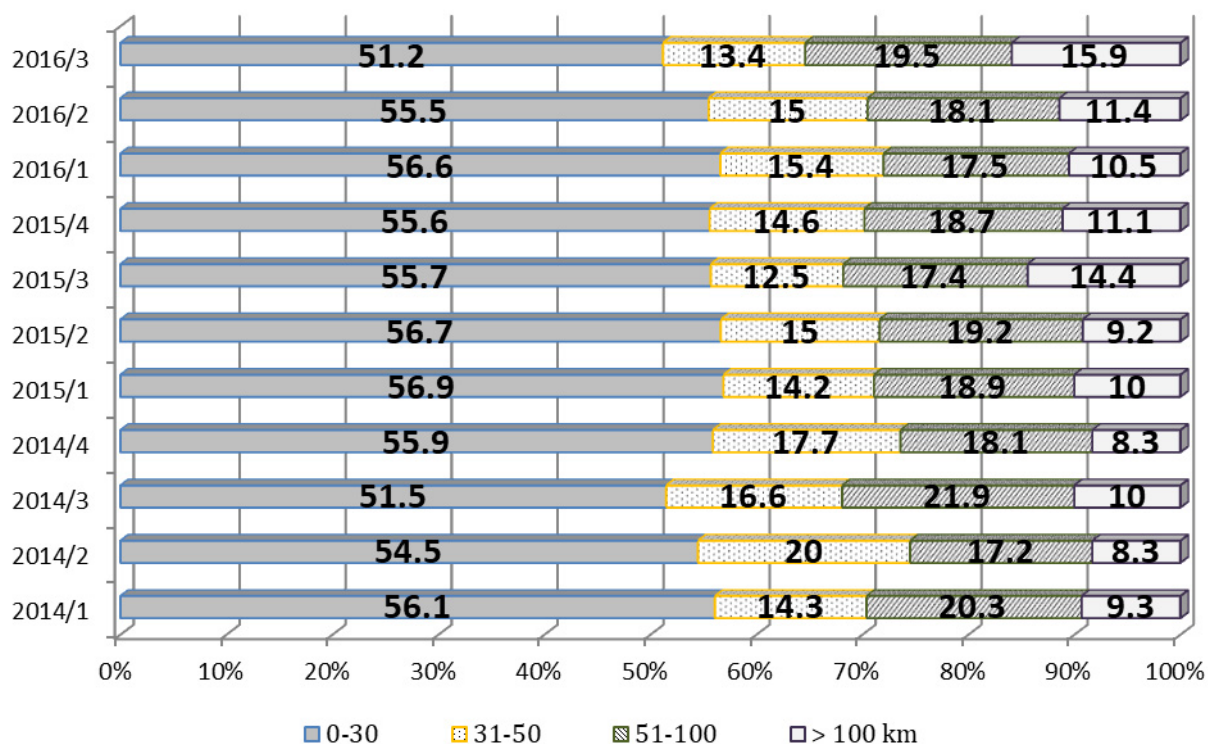

Рис. 4.6. Частка мешканців, які здійснюють регулярний перетин спільного українсько-польського державного кордону, в залежності від місця проживання, %

***Довідково.** Спрощення умов перетину кордону зі сторони Республіки Польщі, стабільне зростання «попиту» мешканців українського прикордоння на дозволи місцевого прикордонного руху (МПР) спонукають до збільшення кількості перетинів кордону та, відповідно зростання витрат українців на території сусідньої держави. При цьому перший дозвіл на МПР видається на 2 роки, а наступні - на 5 років, що сприяє зростанню зацікавленості мешканців в отриманні цих дозволів. Зокрема, в перші роки дії Угоди про правила місцевого прикордонного руху, тобто з другої половини 2009 року до кінця 2011 року польською стороною було видано 100 тис. дозволів МПР, у 2012 році кількість виданих дозволів становила 60 тис., у 2013 р. – 45,6 тис., у 2014 р. – 45,2 тис., у 2015 р. – 51,4 тис.³¹. Відповідно зростає і кількість перетинів українсько-польського кордону в рамках МПР.*

Структура витрат українців протягом 2010-2016 рр. не зазнала суттєвих змін: 84% витрат припадає на нехарчові товари, з яких близько 26,5% - на купівлю будівельних матеріалів, 19,5% - електроніки і побутової техніки, 14,2% - запчастин і аксесуарів до автомобілів, 8,4% - одяг і взуття; 12,4% видатків - на продукти харчування (5,8% м'ясо і вироби з м'яса) і безалкогольні напої; 3% - інші послуги (рис. 4.7).

³¹Дані Polskiej służby konsularnej за 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015 рр. (Ministerstwo spraw zagranicznych. Departament konsularny) [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://www.msz.gov.pl/pl/ministerstwo>

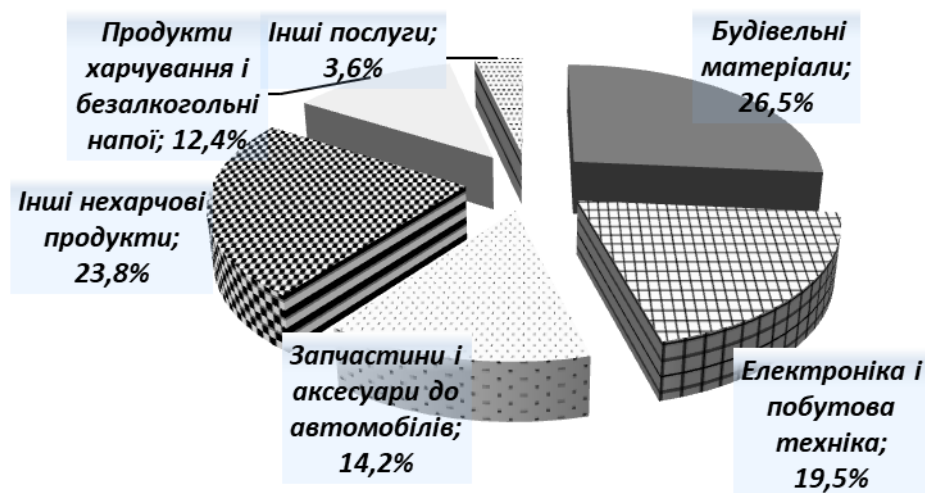

Рис. 4.7. Структура витрат мешканців українського прикордоння на території Республіки Польща у 2015-2016 роках

Водночас станом на 2016 рік 65% витрат поляків припадало на нехарчові продукти, в основному на паливо; 20,7% - алкогольні напої і тютюнові вироби (частка витрат на них зросла порівняно з 2010 роком (14,8%)); 9,7% - інші послуги; 4% - продукти харчування і безалкогольні напої. Незначна частка припадає на купівлю кондитерських виробів, кави, чаю, какао, одягу і взуття (рис. 4.8). Причому більше 80% поляків купують товари саме на прикордонній території України, віддаленій від державного кордону на відстань до 30 км (рис. 4.9).

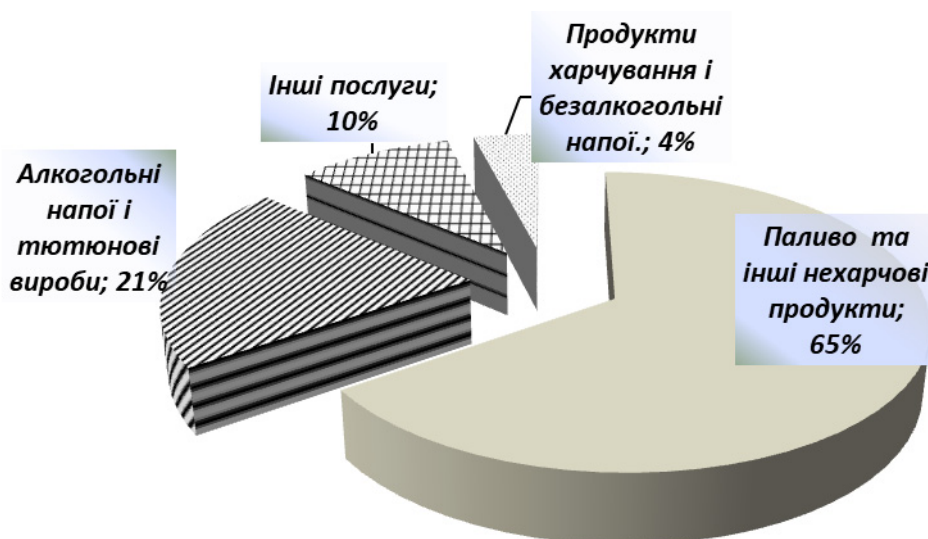

Рис. 4.8. Структура витрат мешканців польського прикордоння на території України у 2015 році

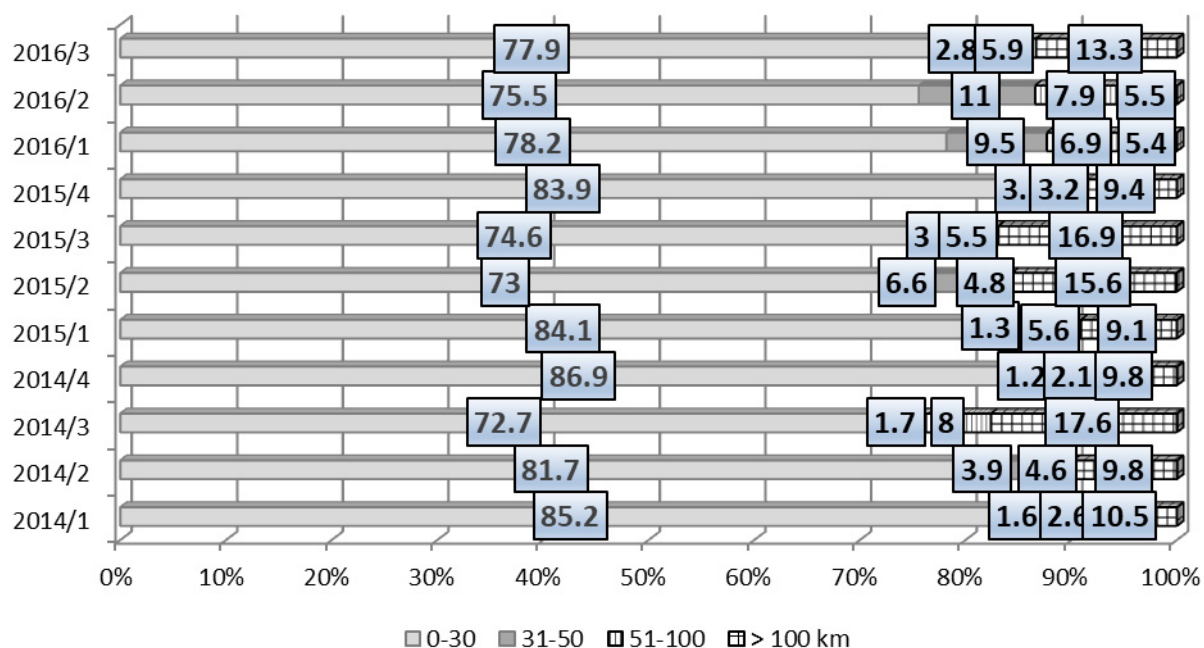

Рис. 4.9. Частка мешканців прикордонних територій Польщі, які здійснюють регулярний перетин спільного українсько-польського державного кордону, в залежності від місця здійснення закупівель, %

У 2015 році згідно даних Команди Головної Охорони Кордонної, зафіксовано 10,7 млн. перетинів польсько-українського кордону в рамках місцевого прикордонного руху (на 27,6% більше порівняно з 2014 роком). Це становило 56,6% перетинів цього відрізка кордону іноземцями (у 2014 році – 53,6%). Місцевий прикордонний рух, який введений у 2009 році, вже наступного року характеризувався виразною висхідною тенденцією, після чого у трьох перших кварталах 2011 року відбулася певна стабілізація, а у четвертому кварталі – знову зростання. Подібна тенденція збереглася у 2012 році, а у 2013 році спостерігалось помітне зростання. У 2015 році порівняно з 2010 роком кількість перетинів кордону зросла втричі.

У рамках місцевого прикордонного руху більшість іноземців (75,3%) перетинали кордон декілька разів на тиждень. Ті, які перетинають кордон декілька разів на місяць, становили 18,5%, кожного дня – 5,3%, декілька разів у кварталі або рідше – 0,9%, а декілька разів на рік або рідше – 0,1%. Треба зауважити, що частка іноземців, які перетинають кордон в рамках місцевого прикордонного руху щоденно чи декілька разів на тиждень, була вищою (відповідно на 1,3% і 9,3% відповідно), ніж у випадку загалом іноземців, які перетинають польсько-український кордон. У випадку перетину кордону декілька разів на місяць, декілька разів у кварталі або декілька разів на рік чи рідше ситуація була інша (менше відповідно на 6,2; 2,3 і 2,0%).

Загальна сума коштів витрачених у Польщі іноземцями, які перетинають польсько-український кордон у рамках місцевого прикордонного руху у 2015 році становила 2,9 млрд. злотих (на 23,5% більше ніж у 2014 році і це становило 44,6% видатків іноземців, які перетинають польсько-український кордон, у 2014 році – 41,3%) (див. рис. 4.10). Протягом I-III кв. 2016 року кордон перетнуло 7,3 млн осіб, які на території Польщі витратили близько 2,1 млрд злотих.

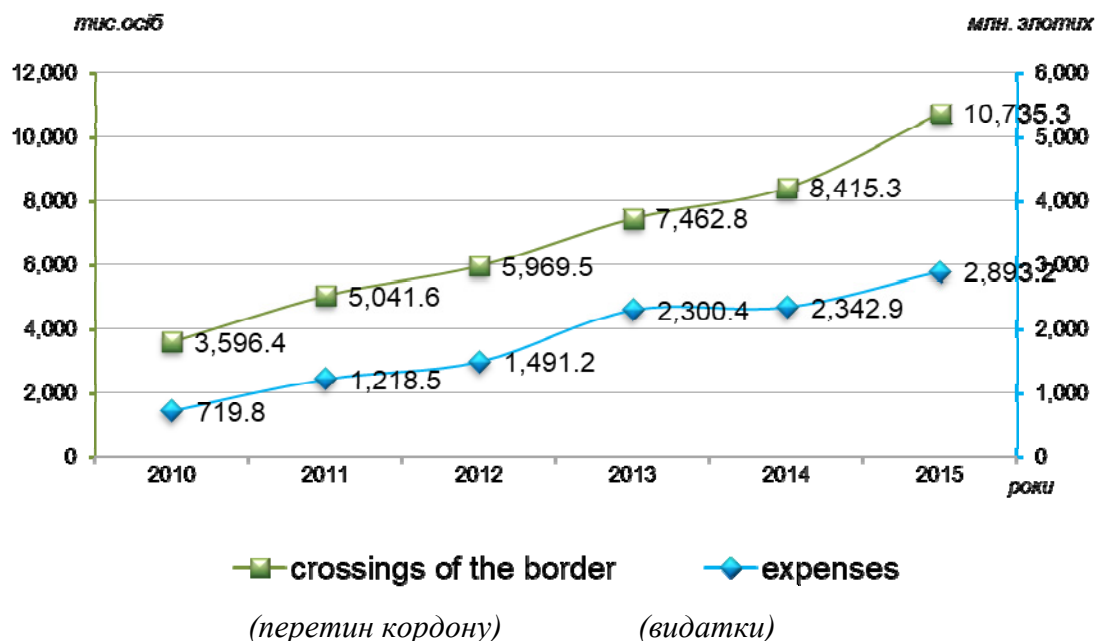

Рис. 4.10. Місцевий прикордонний рух (українців) на польсько-українському кордоні

Серед видатків іноземців, які перетинають кордон в рамках місцевого прикордонного руху велика частка припадає (87,8%) на непродовольчі товари, подібно як загалом видатків іноземців які перетинають польсько-український кордон (86,5%). У структурі видатків окремих груп іноземців спостерігається невелика різниця.

Середні видатки іноземців, які перетнули українсько-польський кордон у рамках малого прикордонного руху у Польщі в 2015 році становили майже 540 злотих (на 3,0% менше ніж у 2014 році) і у порівнянні з середніми видатками іноземців які перетинають цей кордон були на 22,1% менше.

Наявність даних про рух осіб та їх видатки до і після введення в дію Угоди про правила місцевого прикордонного руху дозволяє оцінити тенденції їх зміни. З проведеного аналізу видно, що впровадження умов про засади малого прикордонного руху полегшують перетин кордону і значно вплинули на його поживавлення у межах прикордонних територій.

Про поживавлення у сфері транскордонної діяльності на кордоні з Україною після впровадження місцевого прикордонного руху свідчить також динамічне зростання кількості торгових спілок у Польщі з часткою іноземного капіталу. У кінці 2015 року в межах кордону з Україною їх було на 124,3% більше ніж у 2009 році³².

Основними тенденціями у сфері функціонування місцевого прикордонного руху на сьогодні є:

1. Протягом 2009-2016 років спостерігається зростання кількості перетинів українсько-польського кордону, причому як українців, так і поляків. Можемо стверджувати, що на це великий вплив здійснює сучасна соціально-економічна та цінова політика обох країн, а останніми роками і міжнародна ситуація у зв'язку із нестабільністю в Україні.

2. Здійснені спостереження засвідчують незначний вплив змін умов, які стосуються перетину кордону (включаючи кількості перетинів і перевезення товарів), на зменшення

³² Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej na obszarach przygranicznych przy zewnętrznej granicy Unii Europejskiej na terenie Polski w 2014 roku. – Warszawa-Rzeszow: Główny Urząd Statystyczny [Electronic Resource]. – Mode of access: URL: <http://stat.gov.pl>.

напруженості у прикордонному русі, а також розмірів прикордонної торгівлі. Переважна кількість осіб (українців і поляків), які перетинають кордон, повертаються назад протягом одного дня.

3. Перетин українцями і поляками кордону пов'язаний, в основному, із закупівлями товарів. Це знайшло відображення і в структурі видатків. В українців переважали видатки на закупівлю товарів (чотири п'ятих), а одна п'ята становили видатки на послуги. Серед мешканців Польщі видатки, які зроблені в Україні на закупівлю товарів, становили 45%, а на послуги 55% всіх видатків.

4. Вартість закупівель товарів, які здійснили в Польщі українці в 2015 році в поточних цінах становили понад 12% вартості товарообороту обох воєводств (Підкарпатського і Люблінського) зовнішнього кордону ЄС з Україною. Показники спостережень показують, що найбільша інтенсивність явищ, пов'язаних з рухом на українсько-польській границі є в межах до 50 км вздовж кордону з однієї та іншої сторін.

Відповідно, існуючі обсяги витрат мешканців прикордонних територій України в українсько-польському прикордонні зумовлюють необхідність організації прикордонної торгівлі на державному та регіональному рівнях. ***Визначення поняття «прикордонна торгівля» на законодавчому рівні, легалізація суб'єктів прикордонної торгівлі, затвердження порядку її організації тощо потребує формування відповідної законодавчої бази (внесення змін до Господарського кодексу України, Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та інших нормативно-правових документів, які регулюють питання здійснення та організації прикордонної (транскордонної торгівлі)). Вона покликана передбачити створення транскордонних логістичних та торговельних центрів, мереж оптової та роздрібної торгівлі та інших спеціалізованих майданчиків, безпосередньо зорієнтованих на поглиблення взаємодій в рамках здійснення прикордонної торгівлі. Причому такі центри повинні бути максимально наближені до державного кордону (до 30 км) і володіти розвинутою інфраструктурою (пунктами пропуску, об'єктами роздрібної торгівлі (в тому числі автозаправними станціями), об'єктами ресторанного та готельного господарства тощо). У першу чергу такі центри доцільно розміщувати біля пунктів пропуску з найбільш інтенсивним рухом осіб та автомобілів (Рава-Руська-Хребенне, Краковець-Корчова та Шегині-Медика).***

Як засвідчив проведений аналіз, найбільш затребуваними зі сторони польських мешканців українсько-польського прикордоння є алкогольна та тютюнова продукція, кондитерські вироби, кава, безалкогольні напої. Діяльність таких центрів зорієнтована в першу чергу на просування, популяризацію та реалізацію товарів місцевого виробництва.

Внутрішній ринок Львівського регіону представлений широким асортиментом якісної кавової продукції (торгові марки «Галка», «Віденська кава», «Кава зі Львова» тощо), кондитерської продукції («Світоч», «Ярич», «Львівська майстерня шоколаду» тощо), алкогольної та слабоалкогольної продукції (Львівська пивоварня, ТЗОВ «Перша приватна броварня», ПрАТ «Львівський лікєро-горілчаний завод» тощо). Будівництво торговельних центрів в українсько-польському прикордонні дозволить розширити мережу збуту продукції місцевого виробництва, забезпечити отримання додаткового джерела наповнення місцевих бюджетів, підвищити добробут місцевих мешканців, сприятиме розширенню місткості внутрішнього ринку та активізації підприємницької діяльності у прикордонні тощо.

З огляду на значні цінові відмінності у вартості на окремі види послуг, польські мешканці перетинають кордон з метою отримання стоматологічних послуг, послуг

репродуктивної медицини, освітніх послуг, послуг з пошиття одягу та взуття тощо. Постійний моніторинг місцевими органами влади тенденцій у формуванні структури попиту зі сторони польських громадян на відповідні види послуг дозволить вчасно реагувати на зміни, задовольняти зростаючий попит на окремі види послуг, сприяти їх розвитку та забезпечувати їх високу якість.

Частковій переорієнтації частини мешканців прикордоння на здійснення закупівель на прикордонних територіях України сприятиме налагодження у прикордонні власного виробництва з переробки сільськогосподарської сировини, будівельних матеріалів, фармацевтичних препаратів, сільськогосподарської техніки (збір і проектування), комплектуючих для машинобудування, залучення енергоефективних технологій (котли на твердому паливі; сонячні батареї тощо). Виробництво можна започатковувати на основі налагодження технологічних ланцюжків (експортоорієнтовані підприємства, спільні підприємства (СП) та інші структури міжсекторних мережових взаємодій); створення нових форм транскордонного співробітництва (кластерів, парків, центрів (комплексів) прикордонної торгівлі тощо).

ВИСНОВКИ

Протягом 2014-2016 рр. прикордонні області не сповна скористалися новими можливостями, які відкрилися у зв'язку зі створенням ПВЗТВ та поступовою адаптацією інституційно-правового середовища країни до норм та правил ЄС. Не використовують вони в повній мірі і потенціал транскордонного співробітництва, який дозволяє пришвидшити євроінтеграційні процеси в Україні та її регіонах та активізувати внутрішні резерви соціально-економічного розвитку прикордонних областей. Виділимо основні напрями ефективного використання потенціалу транскордонного співробітництва як важливого інструменту реалізації державної регіональної політики на прикордонних територіях.

Вдосконалення інституційно-правової основи розвитку транскордонних регіонів за участі прикордонних областей України в частині:

- розробки і реалізації спільних стратегій розвитку суміжних прикордонних областей України та країн-членів ЄС із зазначенням таких пріоритетів як:

- *формування конкурентоспроможної економіки шляхом створення спільних транскордонних інноваційних структур (кластерів, індустріальних парків тощо), спільних підприємств; спільної реалізації проектів у сфері екологічно безпечних та енергоефективних технологій; обміну досвідом між кращими науковими школами та дослідницькими колективами; створення технологічних парків та бізнес-інкубаторів для науковців та малого бізнесу тощо;*
- *підвищення якості життя мешканців прикордоння через налагодження ефективної системи запобігання надзвичайним ситуаціям; підвищення якості надання освітніх та медичних послуг; розвиток мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду; підвищення поінформованості мешканців про енерго- та ресурсозбереження й енергоефективність тощо;*
- *забезпечення «відкритості» кордонів через розвиток мережі прикордонних логістичних та торговельних центрів; підтримку інституційної мережі у сфері транскордонного співробітництва; розбудову інженерно-транспортної інфраструктури тощо;*
- *розвиток туристичної інфраструктури шляхом організації спільних транскордонних туристичних маршрутів; відродження традиційних місцевих ремесел та історико-культурних ареалів; створення нових туристичних продуктів (в т.ч. нових культурних та мистецьких проектів); маркетинг туристично-рекреаційних продуктів тощо;*

- налагодження моніторингу та оцінювання виконання положень основних нормативно-правових документів, які торкаються питань транскордонного співробітництва із залученням експертів-представників наукового середовища.

Формування інформаційного забезпечення розвитку транскордонного співробітництва (у т.ч. в рамках інформаційно-статистичного транскордонного кластеру «Інфостат Україна-Польща») у межах транскордонних регіонів за участі прикордонних територій України. Зокрема, доцільно забезпечити виконання таких заходів:

- організацію моніторингу руху товарів та послуг в рамках прикордонної торгівлі вздовж державного кордону України з огляду на його інтенсивність та щорічне зростання обсягів ввезених з-за кордону товарів та послуг мешканцями прикордонних територій (налагодження спільного моніторингу та забезпечення обміну інформацією в рамках здійснення прикордонної торгівлі, відкриття спільних центрів прикордонної торгівлі тощо);

- розробку спільних баз даних та налагодження моніторингу в рамках здійснення місцевого прикордонного руху (кількість виданих дозволів, частота перетину кордону, мета і тривалість перебування тощо);

- створення спільної інформаційно-статистичної платформи у сфері функціонування транскордонного ринку праці (створення та оновлення на постійній основі баз даних щодо попиту на робочу силу відповідної кваліфікації зі сторони роботодавців та, відповідно, пропозицій зі сторони мешканців прикордоння, які шукають роботу; інформація щодо працевлаштування в українсько-польському прикордонні, кількості працевлаштованих, затребуваних видів економічної діяльності, терміну працевлаштування тощо);

- організацію спільних маркетингових досліджень щодо перспектив та можливостей для українсько-польського прикордоння в результаті повноцінного впровадження зони вільної торгівлі між Україною та ЄС;

- вивчення можливостей створення та налагодження функціонування спільних транскордонних кластерів, промислових парків та інших нових форм транскордонного співробітництва з метою підвищення конкурентоспроможності прикордонних територій та підвищення якості життя мешканців прикордоння.

Розвиток мережі торгово-логістичних центрів в українсько-польському прикордонні, які зможуть забезпечити представлення широкого асортименту якісної продукції переважно місцевого виробництва (зокрема, алкогольну та тютюнову продукції, кондитерські вироби, кава, безалкогольні напої тощо). Діяльність таких центрів сприятиме розширенню місткості внутрішнього ринку та зорієнтована в першу чергу на просування, популяризацію та реалізацію товарів місцевого виробництва. Будівництво таких центрів доцільно поєднувати з будівництвом АЗС та розбудовою рекреаційної інфраструктури, організацією туристичних маршрутів, у тому числі транскордонних, що створить умови для поїздки мешканців прикордоння сусідніх країн на більш тривалий час, понад один день.

Активізація роботи з налагодження у прикордонні власного виробництва з переробки сільськогосподарської сировини, будівельних матеріалів, фармацевтичних препаратів, сільськогосподарської техніки (збір і проектування), комплектуючих для машинобудування, залучення енергоефективних технологій (котли на твердому паливі; сонячні батареї тощо), що сприятиме частковій переорієнтації частини мешканців прикордоння на здійснення закупівель на прикордонних територіях України. Виробництво можна започатковувати на основі налагодження технологічних ланцюжків (експортоорієнтовані підприємства, спільні підприємства (СП) та інші структури міжсекторних мережеских взаємодій); створення нових форм транскордонного співробітництва.

Диверсифікація та активізація зовнішньоекономічної діяльності прикордонних регіонів з усіма сусідніми країнами-членами ЄС. Насамперед, це стосується Закарпатської області, яка найбільше реалізовує свій експортний потенціал на території Угорщини, водночас, значно менше взаємодіє з Польщею, Словаччиною та Румунією. Незацікавленість інвесторів із суміжних з Україною країн-членів ЄС (у першу чергу Румунії, Словаччини та Угорщини) у нарощенні обсягів інвестицій на території прикордонних областей країни зумовлює необхідність активізації роботи місцевих органів влади, торгово-промислових палат тощо у налагодженні тісніших контактів,

розробки спільних інвестиційних проектів, в організації бізнес-місій, пошуку нових форм розвитку підприємництва у спільному транскордонному просторі, узгодження дій щодо просторової організації економіки суміжних територій.

Одним з перспективних напрямків розвитку транскордонного співробітництва та соціально-економічного розвитку прикордонних областей в Україні є **створення та ефективна участь у європейських об'єднаннях територіального співробітництва (ЄОТС) та об'єднаннях єврорегіонального співробітництва (ОЄС)**, оскільки вони є важливою платформою для реалізації інвестиційних та соціальних проектів, а отже – каталізатором соціально-економічного розвитку суміжних прикордонних територій.

На сьогодні в Європі функціонує вже 63 ЄОТС. Але лише одне з них діє на території України. Натомість, жодного ОЄС ще не створено ні в Європі, ні в Україні, але безсумнівно, що вони стануть важливим фактором розвитку співпраці в Європі, оскільки несуть в собі місію зближення третіх країн з країнами-членами ЄС, що є надважливим завданням для України в сучасних умовах.

Держави та регіональні органи влади, бажаючи розвивати ОЄС, стикаються на даний час з низкою перешкод: від бюрократичних бар'єрів та браку політичної волі до адміністративних структур, які значно відрізняються у різних країнах. Важливим фактором є також те, що деякі сусідні Європі країни перебувають у стані кризи, а в такому середовищі особливо складно мотивувати потенційних учасників даних об'єднань в Європі виходити за рамки ЄС, щоб організувати їх разом з третіми країнами. Тому поява ОЄС, як і ефективне функціонування ЄОТС, залежить від скоординованих цілеспрямованих спільних дій від європейських учасників та регіональних і місцевих органів влади нашої держави.

Для того, щоб функціонування таких структур було ефективним в Україні, необхідно:

- **прийняти зміни до деяких законів України стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва.** Наразі Комітети Верховної ради України розглянули проект Закону про внесення змін до деяких законів України стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва №4775 від 03.06.2016, і було прийнято рішення рекомендувати Верховній раді прийняти його за основу. Можна сподіватись, що його затвердження у близькому майбутньому дасть новий поштовх ініціативі створення ОЄС в нашій державі, яка була однією з перших, хто ратифікував Протокол 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами та владами щодо об'єднань єврорегіонального співробітництва у 2012 році, але далі ратифікації та вступу в дію Протоколу 1 березня 2013 року справа поки не дійшла;

- **прийняти регулятивний документ на національному рівні, що регулює питання, пов'язані з діяльністю ЄОТС в Україні.** Кожна країна-член ЄС повинна прийняти нормативний документ, що уточнює та деталізує всі процеси на етапах створення та функціонування ЄОТС. Такої вимоги для третіх країн немає, бо вони не можуть бути країнами-засновниками даних утворень, а лише учасниками, а отже такі утворення не функціонуватимуть відповідно до законодавств третіх країн. Але все ж такий документ є дуже важливим для України, бо він міг би окреслювати ті питання, які не деталізують Регламенти Європейського Парламенту і Ради ЄС 1082/2006 та 1302/2013 для кожної країни окремо, зокрема, щодо компетентних органів, які займатимуться куруванням даних об'єднань, шляхів фінансування тощо;

- **проведення широкої інформаційної кампанії для ознайомлення місцевих органів влади та громадськості з природою та перевагами даних об'єднань.** Важливо, щоб усі

потенційні зацікавлені учасники розуміли, що дані об'єднання значно відрізняються від вже існуючих в Україні, враховують певні недоліки функціонування інших форм ТКС в Україні (наприклад, значно менша територія ЄОТС і ОЄС та звужений і конкретизований перелік цілей і завдань, порівняно з євро регіонами, і юридичний статус), а також, що ЄС виділяє значні кошти на співфінансування діяльності таких структур. Важливо ознайомити населення з досвідом діяльності ЄОТС в Європі, яка виявилась надзвичайно успішною, оскільки щороку з'являються нові об'єднання, і навіть нові типи об'єднань залежно від цілей їх діяльності, а їх кількість за неповних 10 років існування вже становить більше половини кількості євро регіонів;

- **якнайшвидше завершення реформи децентралізації.** Органи влади на місцях є тими структурами, що найбільше впливають на діяльність ЄОТС та ОЄС, а також найчастіше є їх учасниками. Тому потрібно, щоб вони мали якнайширший спектр повноважень. Створюються виконавчі органи районних і обласних рад, яким буде належати реальна влада в регіонах. Крім того, децентралізація передбачає укрупнення громад, що є важливим, оскільки кошти на утримання управлінського апарату скоротяться і зможуть бути направлені на реалізацію значних проектів місцевого розвитку. А в нашому випадку – на співфінансування діяльності ЄОТС/ОЄС чи проектів за програмами ТКС, до яких долучиться Україна через діяльність таких об'єднань. Об'єднані територіальні громади зможуть самостійно розпоряджатись своїми фінансами, затверджувати місцеві бюджети незалежно від прийняття закону про Державний бюджет і навіть здійснювати зовнішні запозичення. Не менш важливим є те, що буде децентралізоване надання базових адміністративних послуг (наприклад, реєстрація нерухомості чи бізнесу на місцях), що знизить бюрократизацію, а це один з основних факторів небажання іноземних учасників ТКС працювати з українською стороною;

- **забезпечити ефективний діалог між органами влади, наукою та громадськими організаціями.** На жаль, на даний час така співпраця не носить постійного характеру, рекомендації науковців щодо покращення участі України у формах та програмах ТКС та практичний досвід громадських організацій у реалізації проектів мало враховуються при прийнятті важливих для розвитку держави чи областей рішень;

- **враховувати наявні перешкоди ефективному розвитку транскордонного співробітництва в цілому та можливі варіанти вирішення проблем.** Зокрема, недосконале законодавство в сфері ТКС та загалом негармонізоване законодавство зі стандартами ЄС. Завдяки підписанню Угоди про асоціацію між Україною та ЄС розпочався поступовий процес зближення цих правових систем. Важливо, щоб він якнайшвидшими темпами був доведений до кінця. Крім того, нестабільне політичне середовище, економічна ситуація та інвестиційний клімат в Україні не сприяють довірі іноземних партнерів до українських учасників ТКС. У цьому плані Угода про асоціацію також сприяє збільшенню довіри до налагодження сприятливого клімату для співпраці, але важливо не затягувати з проведенням необхідних реформ, щоб не втратити цей момент і віру європейських союзників остаточно. Варто також зазначити значний брак персоналу, компетентного у справах, що стосуються транскордонної співпраці. Необхідно проводити регулярні обов'язкові тренінги для працівників відповідних структур у органах влади всіх рівнів щодо суті, еволюції, кращих практик, переваг та недоліків транскордонного співробітництва загалом та ЄОТС/ОЄС зокрема, з залученням всіх зацікавлених представників науки, освіти, засобів масової інформації, громадських організацій та широких мас населення;

- *не втратити сприятливий момент*. ЄС приділяє значну увагу ЄОТС Тиса за участю української сторони і зазначає його важливість, оскільки це перше таке об'єднання, створене з країною, яка не є членом ЄС. Очевидно, що у випадку створення Україною першого в Європі Об'єднання єврорегіонального співробітництва, наша держава може розраховувати на значну підтримку, в тому числі фінансову. А його успішне функціонування сприятиме покращенню іміджу України як вагомого гравця на європейській арені транскордонної співпраці.

Євроінтеграційні процеси України, які актуалізувалися із підписанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, виводять на перший план розвиток прикордонних регіонів, які завжди були менш розвиненими порівняно із центральними регіонами завдяки своїй периферійності. В умовах інтенсифікації процесів економічної інтеграції прикордонні території повинні підвищувати рівень своєї конкурентоспроможності, щоб мати можливість конкурувати із європейськими регіонами. Насамперед це означає сприяти інноваційному розвитку території, бути відкритими для впровадження новітніх технологій, управлінських механізмів, особливо за участю мешканців, яким не байдужа доля їх регіону чи населеного пункту або ж країни в цілому. У сучасному суспільстві виникає безліч нових інноваційних механізмів розвитку економіки, активними учасниками яких є пересічні громадяни. Якщо раніше суб'єктами певних економічних процесів були підприємства чи громадські організації, то зараз це просто зацікавлені особи, яким не байдужа доля їх регіону. Людина не може бути осторонь процесів, які проходять у суспільстві, а тому шукає механізми участі у них. Світова практика демонструє, що найуспішніші ініціативи опираються на спільну участь державних і приватних осіб.

Ключовими тенденціями співпраці в сучасних умовах, як свідчить іноземний досвід, є: використання сучасних інформаційних технологій, нових каналів зв'язку, фінансових та інтелектуальних ресурсів, місцевих ключових компетенцій, нових механізмів співпраці, зокрема, краудсорсингу³³ і краудфандингу³⁴, нових організаційних форм (коворкінги³⁵, арт-кластери, хаби, арт-інкубатори тощо).

Креативні індустрії є одним із перспективних напрямів інноваційного розвитку прикордонних територій. В країнах-членах ЄС вони є прибутковим сектором економіки. Розвиток економіки знань свідчить про ефективність співпраці, яка ґрунтується на перетині бізнесу, мистецтва, інновацій та технологій. Практика показує, що потенціал творчих галузей в Україні залишається значною мірою нереалізованими. Розвиток своєрідних творчих екосистем дозволить прикордонним територіям здатність генерувати свіжі ідеї та успішно їх реалізовувати. Саме тому державна політика повинна стимулювати інновації, підтримку експериментів та творчих підходів і сприяти розвитку в більш широкому масштабі.

Сучасними моделями співпраці у креативній економіці є коворкінг, ревіталізація, креативні хаби, креативні кластери тощо. Концентрація на певній території незалежних

³³ Краудсорсинг (crowdsourcing) передбачає передачу певних виробничих функцій необмеженому колу осіб-добровольців для вирішення суспільно значущих завдань. Зазвичай базується на використанні сучасних інформаційних технологій

³⁴ Краудфандинг (crowdfunding) – це колективне співробітництво осіб-донорів, які добровільно об'єднують свої фінансові або інші ресурси разом, як правило, через Інтернет для того, щоб підтримати зусилля інших осіб або організацій (реципієнтів). При цьому передбачена матеріальна, нематеріальна винагороди або безкорисна участь

³⁵ Коворкінг передбачає організацію спільного простору для роботи переважно незалежних працівників креативної індустрії, фрілансерів, підприємців-початківців

працівників креативної індустрії (фрілансерів, бізнесменів, митців, художників, дизайнерів, веб-дизайнерів, програмістів) має позитивний вплив на розвиток території, де створюється «ядро креативу», здатне об'єднати навколо себе чималу кількість працівників креативних індустрій, що дозволить проводити виставки, мистецькі заходи, фестивалі або ж реалізовувати нові стартапи, творчі або бізнесові проекти тощо. З іншого боку ревіталізація закинутих об'єктів промисловості, наприклад шахт, заводів, промзон, старих трамвайних депо, з метою реалізації там коворкінгів, арт-кластерів, хабів, арт-інкубаторів сприятиме ефективному використанню наявних закинутих ресурсів, яких є досить багато.

Серед сфер, в яких використовується креатив, можна назвати дизайн, кінематограф, рекламну діяльність, архітектуру, моду, мистецтво, книговидавництво, комп'ютерні ігри та інформаційні технології, музику, засоби масової інформації, театр тощо. Такий широкий перелік дозволяє реалізувати надбання креативної економіки практично у будь-якій сфері життя.

Створення коворкінгів дозволяє легко знайти необхідного спеціаліста, наприклад дизайнера, веб-дизайнера чи програміста, або ж отримати юридичні та бухгалтерські послуги не виходячи за межі території. Крім цього в коворкінгу легко можна завести ділові контакти, провести переговори, скористатися необхідною офісною технікою, а також відвідувати різноманітні освітні навчальні проекти, майстер-класи, розважальні події, фестивалі, конференції.

На сьогодні коворкінги є новою екосистемою, мережею людей, об'єднаних ідеями, новими технологіями та креативністю. В світі останнім часом з'являються спеціалізовані за певними секторами коворкінги, які об'єднують працівників однієї галузі. У Мілані, зокрема, така форма праці є настільки популярною, що кількість таких закладів стрімко зростає, а міська рада компенсує пост-фактум оплату робочого місця в коворкінгу для бажаючих³⁶.

Активному розвитку таких сучасних інноваційних моделей сприятимуть:

- ***активна реклама нових моделей співпраці в мас-медіа, особливо в мережі Інтернет та соціальних мережах;***
- ***презентація досвіду успішних проектів;***
- ***вивчення та поширення іноземного досвіду відкриття коворкінгів, арт-хабів тощо;***
- ***підтримка органами влади відкриття таких закладів, допомога у пошуку вільних територій та приміщень для їх реалізації.***

Довідково. В Україні вже реалізуються перші проекти подібного характеру. Наприклад, клуб Closer на території стрічкоткацької фабрики у Києві на Подолі, багатофункціональний хаб колишній ДШК на лівому березі Києва, арт-завод ПЛАТФОРМА, де зараз проводять фестивалі вуличної їжі, діє коворкінг та відбуваються концерти, київський ВДНГ³⁷, Ізо-студії на території промислового підприємства, навчально-виробничий комплекс «Гогольфест» на території промзони, проект «Фабрика повидла» у Львові на території закинутого консервного заводу в районі Підзамче³⁸, проект

³⁶ Комаревич О. Коворкінги в Мілані: як працювати разом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://okfactory.eu/coworking/>

³⁷ Салій Ю., Кайдан Т. Від сквотів до хабів: звідки береться креативна економіка // Українська правда життя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://life.pravda.com.ua/culture/2015/10/21/202073/>

³⁸ Мисак Н. Культура і міська регенерація// Регенерація індустріальних споруд в Україні. Результати воркшопу 24-27 вересня 2014 у м. Львові [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://culture.in.ua/media/7516/workshopregeneration_low_quality.pdf

«Креативний квартал» - новий багатофункціональний простір для підприємців, великий інноваційний культурний хаб, який передбачає стартап-бокси, коворкінги, антикафе, креативний ресторан, центр розвитку дітей, хакер-спейси, творчі майстерні, еко-парк, центр урбаністики³⁹ тощо.

Проте, незважаючи на успішність реалізованих проектів, їх ще досить мало в Україні. Що стосується коворкінгів, то найбільше їх функціонує у Києві (28 коворкінгів). Щодо прикордонних регіонів, то у Львові їх налічується 6, у Харкові – 4, в Чернівцях, Чернігові і Житомирі по одному, в Одесі – 2⁴⁰.

Краудсорсинг ґрунтується на передбаченні бажання споживачів безкоштовно або ж за невелику суму поділитися своїми ідеями виключно за рахунок бажання побачити ці ідеї втіленими в життя. Основна ідея краудсорсингу для підприємства чи організації – знизити свої витрати, а також отримати нові цікаві ідеї. Даний інструмент дозволяє: залучити простих людей і дає стимул «мікролокальній» активності; отримати різноманітні корисні дані з реального життя; створити спільноту небайдужих; активізувати молодь; активізувати тих, хто раніше не знав, що робити з порушенням його прав або не знав про свої права взагалі.

Ще одним інструментом фінансування інновацій є краудфандинг.

Довідково. Проект «Ралі Сент-Луїс» (Rally Saint Louis) – перша у своєму роді платформа краудсорсинга і краудфандинга, що продукує використання ідей мешканців регіону та їх фінансування, а потім використовує ці ідеї для просування регіону Сент-Луїс⁴¹. Це унікальне зусилля, що кардинально відрізняється від будь-чого, що коли-небудь робили, не тільки в регіоні Сент-Луїс, але й у США.

Принцип функціонування цього проекту такий: наприклад у когось із мешканців є ідея створити громадський сад у лісопарку або нове місце в центрі, де місцеві художники можуть показати свої роботи. Творчі люди заходять на сайт, реєструються і представляють свої ідеї. Перша п'ятірка ідей переможців згідно з голосуванням кожного місяця отримує бюджет і ресурси, щоб рухатися вперед. Ідеї знову викладають на сайт, щоб користувачі могли пожертвувати гроші для фінансування проектів. Ралі Сент-Луїс має підтримку Конвенції та Комісії відвідувачів, Регіональної палати та Асоціації зростання і мера Сент-Луїса. Але це не означає, що гроші йдуть лише від них, адже чималі кошти надходять від приватних пожертвувань.

Ралі Сент-Луїс – це унікальний підхід, який дозволяє поєднати соціальні медіа та маркетинг. Цей проект сприяє гуртуванню навколо хорошої ідеї ентузіастів та спонукає діяти, а не сидіти без діла і говорити про те, що саме має міська влада робити для вирішення певних справ.

Аналіз існуючих проектів краудсорсингу та краудфандингу свідчить, що на сьогодні ці інструменти зазвичай використовують у соціальних та благодійних проектах, створенні різноманітних карт, як друкованих, так і інтерактивних, вирішенні екологічних проблем.

Довідково. В Україні поступово з'являються проекти, які ґрунтуються на використанні краудсорсинга і краудфандинга. Серед найуспішніших необхідно назвати такі:

– інтернет-проект Спільнокошт⁴² дозволяє зібрати гроші на певну ідею, знайти

³⁹ Перехрест О. «Креативний квартал» - це «Дзига» 90-х. Кому потрібна реновація старого трамвайного депо. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zaxid.net/news/showNews.do?kreativniy_kvartal_tse_dzia_90h&objectId=1382278

⁴⁰ Каталог коворкінгів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coworking.com.ua/>

⁴¹ Bissell G. Rally St. Louis offers you a way to make the city better / G. Bissell // NewsChannel 5. – 2012. – November 15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.ksdk.com/news/local/story.aspx?storyid=347725>

⁴² Спільнокошт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bigggidea.com/>

стартовий капітал для соціального бізнесу, гроші на розробку певного винаходу, зйомку фільму тощо. Також можна підтримати коштами кращі із запропонованих проектів. Серед успішних реалізованих проектів Спільнокошту є ідеї як соціального, так і економічного, мистецького, освітнього, екологічного характеру.

– «Зробимо Україну чистою»⁴³ – проект, який передбачає реєстрацію на сайті акції з метою прибирання своєї території. В 2012 році до акції приєдналося 22 тис. учасників, тоді як в 2015 році – 385581 особа в 2832 населених пунктах. На даний час проект переріс у волонтерський екологічний рух, який включає в себе Всеукраїнський Фестиваль чистоти, еко-квести, перегляд «зелених» фільмів, висадження дерев та квітів, еко-форуми, майстер-класи, польову кухню та флеш-моби.

– Ініціатива ГО Всесвітнього фонду дикої природи в Україні (WWF) по захисту навколишнього середовища та боротьби з екологічними проблемами, безпосередньо пов'язаними з людською діяльністю - спеціальна карта «ЕкоМапа»⁴⁴, яку будь-який користувач може використовувати для позначення екологічної проблеми свого регіону, або інформації щодо вирішення проблем інших регіонів України, а також голосування за проблему, яка потребує першочергового вирішення. У результаті до вирішення п'яти найважливіших проблем (за результатами голосування) приєднується команда WWF в Україні.

– Карта ресторанів Києва, в яких не палять, а також аналогічна карта для мобільних пристроїв iPhone и Ipad і Google-карти «Тут не палять»⁴⁵. Ці проекти користуються великим попитом серед киян і переростають у своєрідну «культуру» здорового способу життя, навіть модну традицію.

Основною проблемою розвитку краудсорсингу і краудфандингу в Україні є недостатнє інформування громадськості щодо їх сутності та можливостей. Для успішного використання цих інноваційних інструментів прикордонними регіонами України необхідно насамперед реалізувати низку маркетингових кроків, зокрема провести активну презентацію реалізованих проектів в соцмережах та мережі Інтернет; представити їх у друкованих рекламних матеріалах; рекламі в ЗМІ; на навчальних семінарах для органів влади і зацікавлених осіб; організувати публікації успішних проектів; підготовку спеціальних інформаційних та презентаційних матеріалів, забезпечити участь представників цих регіонів у виставках та конференціях тощо.

⁴³ «Зробимо Україну чистою» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://inspired.com.ua/news/letsdoitukraine/>

⁴⁴ Скрипин В. «ЕкоМапа» – краудсорсинг-ініціатива WWF по удлучшенію состояния природы в Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://itc.ua/news/ekomapa-kraudsorsing-initsiativa-wwf-poluchsheniyu-sostoyaniya-prirody-v-ukraine/>

⁴⁵ Дуб.Е. Успешный опыт краудсорсинга и краудфандинга в социальных проектах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slideshare.net/olenadub/ss-17133683>

Додаток А

ПРОГРАМИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЄС

Програми транскордонного співробітництва у рамках Європейського інструменту сусідства та партнерства 2007 – 2013 років (ЄІСП) та Європейського інструменту сусідства (ЄІС) 2014 – 2020 років передбачають співробітництво на регіональному рівні між країнами-партнерами та країнами-членами ЄС, як по сухопутних кордонах, так і в рамках морських басейнів.

Дослідження пріоритетів програм транскордонного співробітництва засвідчило, що в програмному періоді 2014 – 2020 р. у всіх програмах (окрім «Басейну Чорного моря») відбулося зміщення акцентів на проблеми безпеки в регіоні. Така тенденція пояснюється активізацією зусиль країн-членів ЄС на вирішення проблем біженців та міжнародного тероризму. Крім цього актуальним є пріоритет промоції місцевої культури та охорони історичної спадщини, адже останніми роками важливим аспектом регіональної політики ЄС є збереження ідентичності територій.

Таблиця А.1

Порівняльна характеристика програм транскордонного співробітництва 2007-2013 рр. і 2014-2020 рр.

Програма транскордонного співробітництва “Україна – Польща – Білорусь”	
2007-2013 рр.	2014-2020 рр.
Польща: Субрегіони основної території: Кросненський та Перемишльський (Підкарпатське воєводство), Бялостоцький, Ломжинський та Сувальський (Подляське воєводство), Бяльське та Хелмсько-замойський субрегіони (Любельське воєводство), Остроленцько-седлецький субрегіон (Мазовецьке воєводство); Прилеглі регіони: Жешівський та Тарнобрезький (Підкарпатське воєводство); Пулавський та Любельський (Любельське воєводство); Білорусь: Основна територія: Гродненська та Брестська області; Прилеглі регіони: Мінська (включаючи м. Мінськ) та Гомельська область; Україна : Основна територія : Львівська, Волинська, Закарпатська області; Прилеглі регіони: Рівненська, Тернопільська, Івано-Франківська області.	
Пріоритети: 1. Підвищення конкурентоздатності прикордонних територій. 2. Покращення якості життя. 3. Інституційна співпраця та підтримка ініціатив місцевих громад.	Тематичні цілі: 1. Промоція місцевої культури та охорона історичної спадщини. 2. Покращення доступності регіонів, розвиток надійного та стійкого до кліматичних впливів транспорту, комунікаційних мереж і систем. 3. Спільні виклики у сфері безпеки. 4. Покращення управління кордонами та охорона кордонів, управління безпекою, мобільністю та міграцією.
«Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна»	
2007-2013 рр.	2014-2020 рр.
Україна: Івано-Франківська, Закарпатська області (основні регіони), Чернівецька область (прилеглий регіон) Угорщина: регіон Саболч-Сатмар-Берег (основний регіон), регіон Боршод-Абауй-Землен (прилеглий регіон) Словаччина: Кошицький та Пряшівський краї (основні регіони) Румунія: області Марамуреш, Сату-Маре (основні регіони), область Сучава (прилеглий регіон)	
Пріоритети:	
1. Сприяння економічному та соціальному розвитку. 2. Покращення якості навколишнього середовища. 3. Покращення ефективності кордону. 4. Підтримка співробітництва „люди-	1. Сприяння місцевій культурі та збереження історичної спадщини. 2. Охорона навколишнього середовища, пом'якшення наслідків зміни клімату. 3. Підвищення доступності регіонів, розвиток міцного та стійкого до кліматичних впливів транспорту, комунікаційних

людям”.		мереж і систем. 4. Спільні виклики в галузі захисту і безпеки.	
«Україна – Румунія – Республіка Молдова» 2007-2013 рр.		«Україна – Румунія» 2014-2020 рр.	
Україна: Одеська та Чернівецька області (основні); Вінницька, Івано-Франківська, Тернопільська та Хмельницька області (додаткові регіони). Румунія: повіти Сучава, Ботошань, Ясси, Васлуй, Галац і Тульча; округ Браїла (додатковий); Молдова: вся країна.		Україна: Обласі: Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька, Одеська Румунія: повіти: Сату-Маре, Марамуреш, Ботошань, Сучава, Тулча	
Україна: Обласі: Чернівецька, Одеська, Вінницька Молдова: вся країна			
Пріоритети:			
1. Формування конкурентоздатної економіки на прикордонній території. 2. Екологічні виклики і готовність до надзвичайних ситуацій. 3. Співпраця „Людина до людини”.		1. Поліпшення доступу до регіонів, розвиток мереж та систем транспорту та зв’язку 2. Спільні проблеми в області безпеки та охорони 3. Підтримка освіти, наукових досліджень, технологічного розвитку та інновацій. 4. Просування місцевої культури та збереження історичної спадщини. 5. Поліпшення доступу до регіонів, розвиток мереж та систем транспорту та зв’язку. 6. Спільні проблеми в області безпеки та охорони.	
1. Покращення умов життя місцевих громад. 2. Рішення спільних проблем. 3. Культура, освіта та спорт.			
Програма транскордонного співробітництва «Басейн Чорного моря»			
2013-2013 рр.		2014-2020 рр.	
Вірменія, Азербайджан, Болгарія, Греція, Грузія, Румунія, Молдова, Росія, Туреччина Україна: Одеська, Херсонська, Миколаївська, Запорізька та Донецька області, АРК Крим, м. Севастополь.		Болгарія, Греція, Румунія, Туреччина, Молдова, Грузія, Вірменія Україна: Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька області, а також Донецька область.	
Пріоритети:			
1. Сприяння соціальному та економічному розвитку в прикордонних регіонах; 2. Спільна співпраця з метою вирішення спільних проблем; 3. Підтримка культурних та освітніх мереж з метою створення загального культурного середовища в басейні Чорного моря.		1. Надання сприяння бізнесу та підприємництву в Чорноморському регіоні 2. Підтримка координації у сфері охорони навколишнього середовища та спільних дій зі зменшення рівня морського забруднення в басейні Чорного моря.	

Протягом періоду дії програм ТКС 2007-2013 рр. найбільші індикативні асигнування (186,201 млн. євро.) виділені на програму «Україна – Польща – Білорусь», а найменші (17,306 млн. євро.) – на програму «Басейн Чорного моря». Фінансування програм «Україна – Польща – Білорусь» і «Україна – Румунія – Молдова» було збільшене у процесі реалізації проектів. Що стосується 2014-2020 рр., то для програм «Басейн Чорного моря», «Україна-Угорщина-Словаччина- Румунія» сума планового фінансування збільшена порівняно із 2007-2013 рр. У програмному періоді 2014-2020 рр. діє дві окремі програми «Україна-Румунія» і «Україна-Молдова» (у 2007-2013 рр. діяла програма «Україна - Румунія-Молдова») (див. табл.А.2).

Таблиця А.2

Фінансові аспекти програм ТКС, млн. євро.

Транскордонна програма	Планове фінансування 2007-2013 рр.	Фактичне фінансування 2007-2013 рр.	Планове фінансування 2014-2020 рр.
Україна - Польща-Білорусь	186,201	202,9	175,799
Україна-Угорщина-Словаччина- Румунія	68,638	68,638	73,952
Україна - Румунія-Молдова	126,718	138,1	60 (програма «Україна-Румунія») 3,666 (програма «Україна-Молдова»)
Басейн Чорного моря	17,306	17,306	54

Джерело: Складено автором на основі: офіційних сторінок програм; European Neighbourhood & Partnership Instrument. Strategy Paper 2007-2013. Indicative Programme 2007-2010. Executive Summary [Електронний ресурс].

- Режим доступу: <http://ec.europa.eu>.

Аналіз проектів за програмами транскордонного співробітництва 2007-2013 рр., в яких Україна є головним партнером, демонструє, що серед прикордонних областей найактивнішою була Закарпатська область, яка брала участь у двох програмах транскордонного співробітництва (див. табл. А.3). Серед чотирьох програм найбільше проектів з України було подано на програму «Україна – Угорщина – Словаччина – Румунія» (134), найменше – на програму «Басейн Чорного моря» (41).

Таблиця А.3

**Реалізація проектів за програмами транскордонного співробітництва
прикордонними областями України**

область	Кількість проектів-переможців за програмами транскордонного співробітництва 2007-2013 рр. (Україна – головний партнер):			
	«Україна – Польща – Білорусь»	«Україна – Угорщина – Словаччина – Румунія»	«Україна – Румунія – Республіка Молдова»	«Басейн Чорного моря»
Львівська	27	-	-	-
Закарпатська	8	57	-	-
Волинська	28	-	-	-
Івано-Франківська	4	17	0	-
Чернівецька	-	0	16	-
Одеська	-	-	11	25
Всього проектів, де Україна – головний партнер	67	74	27	25
Всього проектів за участю України	79	134	72	41

Джерело: Інформаційна довідка щодо реалізації в Україні програм прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства та партнерства 2007 – 2013 років [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.me.gov.ua/Documents/Download?id=39415e39

Додаток В

ТРАНСКОРДОННІ СТРУКТУРИ ЄВРОРЕГІОНАЛЬНОГО ТИПУ

Основними інституціями у системі транскордонного співробітництва на сьогодні залишаються єврорегіони. Водночас, на теренах ЄС впроваджуються практично і функціонують такі транскордонні структури єврорегіонального типу (див. табл. В.1) як Робочі громади (Working Community) (наприклад, Alps-Adriatic Working Community (Австрія-Хорватія-Італія-Угорщина-Словенія, 1978), Tajo International Working Community (Іспанія-Португалія, 2009)), Європейські угруповання територіального співробітництва (European Grouping of Territorial Cooperation (ЄУТС- EGTC) (наприклад, Lille-Kortrijk-Tournai (Франція-Бельгія, 2008), EGTC Gateto Europe Ltd. (Угорщина-Румунія, 2012), Mura Region EGTC (Угорщина-Хорватія, 2015)), Об'єднання єврорегіонального співробітництва (ОЕС), Євроквартали (Eurodistrict) (наприклад, EurodistrictStrasbourg-Ortenau (наприклад, Франція-Німеччина, 2010), Eurodistrict Trinationale de Bâle (Швейцарія-Німеччина-Франція, 2007)), Євроміста (Eurocity) (наприклад, Badajoz-ElvasEurocity (Іспанія-Португалія, 2006), Basque Eurocity (Франція-Іспанія, проект)) та інші.

В основі такої диференціації транскордонних інституціоналізованих структур є інституційно-правові засади, які забезпечують відповідні можливості щодо ефективного їх розвитку. Ці засади закладені у Договорі про співробітництво між Данією, Фінляндією, Ісландією, Норвегією і Швецією (Treaty of Helsingfors, 1962); Європейській рамковій конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями у 1980 році та трьома Протоколами до неї; Регламенті №1082/2006 та супровідних нормативно-правих актах. Зазначені єврорегіональні структури розглядаються в ЄС як механізми інтеграції і розвитку прикордонних територій, які дозволяють налагоджувати ефективне функціонування транскордонних регіонів.

На сьогодні створено понад 90 єврорегіонів (10 за участю областей України) і 63 ЄУТС (1 за участю Закарпатської області України). Стосовно ж ОЕС, Єврокварталів і Євроміст, то ці форми є менш поширеними в ЄС і наразі жодної не створено в Україні. Євроквартал є організаційною структурою ТКС, в рамках якої налагоджується взаємодія між органами місцевої влади, громадами в транскордонному регіоні, найчастіше в сфері розвитку транспортної системи, екології. Євромісто - це організація просторового розвитку, яка утворюється між містами, що розділені кордонами, та в процесі зростання кількості населення і фізичного розширення міст злилися в конкубацію. Щодо ОЕС, то це є подібна структура до ЄУТС, яка відрізняється тільки правовою основою - Протокол №3 до Європейської Рамкової Конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями (далі Протокол) підписаний у 2009 році, а Україною ратифікований у травні 2012 року. Приклади створення ОЕС нам невідомі. Загалом, зазначений документ ратифікований і вступив в дію тільки у семи країнах: Словенія (ратифіковано – 06.09.2011; вступив у дію – 01.03.2013), Швейцарія (ратифіковано – 25.10.2011; вступив у дію – 01.03.2013), Україна (ратифіковано – 20.08.2012; вступив у дію – 01.03.2013), Німеччина (ратифіковано - 08.11.2012; вступив у дію – 01.03.2013), Франція (ратифіковано – 29.01.2013; вступив у дію – 01.05.2013), Кіпр (ратифіковано - 17.04.2014; вступив у дію - 01.08.2014) та РФ (ратифіковано – 20.03.2017; вступить у дію – 01.07.2017). Зрозуміло, що пройшло не так багато часу, щоб імплементувати цей Протокол, проте країни ЄС мають альтернативу – ЄУТС, а для України – це можливість активізувати транскордонне співробітництво.

Характеристика основних типів єврорегіональних структур

ТИП ЄВРОРЕГІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ	ВИЗНАЧЕННЯ	ЮРИДИЧНА ОСНОВА	ХАРАКТЕРИСТИКА
<i>Working Community, Regional Councili подібні структури</i>	– структура ТКС в якій бере участь велика кількість представників органів місцевої влади з метою налагодження співробітництва та вирішення певних спільних проблем	• протокол про співпрацю; • юридично-зобов'язуюча угода; • не є юридичною особою; • генеральний план	• постійно діючі; • великий розмір територій в межах діяльності (більше 5 прикордонних регіонів); • організаційна структура - ротаційне головування, секретаріат, комісії/робочі групи, які складаються з представників кожного учасника; • малий обсяг власного фінансового забезпечення; • міжорганізаційна (мережева) форма прийняття рішень
<i>Euroregion, Euregio і подібні структури</i>	– інституціоналізована форма ТКС, яка сприяє зміцненню транскордонних зв'язків між прикордонними регіонами у соціально-культурній, екологічній і економічній сферах діяльності, та основним суб'єктом єврорегіональної взаємодії	• установча угода; • статут або регламент діяльності; • не є юридичною особою	• постійно діючі; • організаційна структура - рада, президія, секретаріат, робочі групи на стороні кожного з учасників; • учасники мають свої власні адміністративні, технічні та фінансові ресурси; • учасники самостійно можуть приймати рішення
<i>EGTC</i>	– транскордонна організація, яка створюється на регіональному чи локальному рівні за участі учасників, що відносяться до територій не менше двох країн-членів ЄС з метою сприяння ТКС своїх членів і зміцнення економічної і соціально єдності	• установчий договір; • статут; • статус юридичної особи	• постійно діючі; • учасниками можуть бути держави-члени ЄС, регіональні і місцеві органи влади, органи публічного права, асоціації; • організаційна структура – президент, асамблея, яка складається з представників учасників; • учасники на своїй території можуть створити інші органи; • наявність власних фінансових і матеріальних ресурсів; • право здійснювати процесуальні дії
<i>ECGs</i>	– орган ТКС, метою створення якого є заохочення, підтримка та розвиток, в інтересах населення ТКС між його членами у сферах спільної компетенції та відповідно до повноважень згідно з національним законодавством відповідних держав	• угода про заснування; • статут; • юридична особа	• постійно діючі; • учасниками можуть бути країни-члени ЄС і країни-члени Ради Європи, які приєдналися до Протоколу №3 до Мадридської конвенції; • має право на власний бюджет і повноваження його виконувати; • право здійснювати процесуальні дії
<i>Eurodistric</i>	– це інтеграційний механізм ЄС і організаційна форма ТКС, створена на регіональному рівні, яка містить міські агломерації по обидві сторони кордону та метою є їх розвиток і інтеграція	• угода про реалізацію проектів або угода про заснування (більш інституціоналізована форма)	• постійно діючі; • організаційна структура може складатися з президента, віце-президента, ради, асамблеї, генерального секретаріату
<i>Eurocity</i>	– це організація просторового розвитку міста на транскордонному рівні з метою усунення бар'єрів в політичному, адміністративному інституційному і культурному аспектах	• угода про заснування	• постійно діючі; • формується на рівні міст по обидва боки кордону

Джерело: складено за [Протокол N 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва (ОЕС) від 16.11.2009 [Електронний ресурс] / Закони України // Верховна Рада України. Офіційний сайт. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_947; Martinos H., Gabbe J. Institutional Aspects of Cross-border Co-operation, AEBR, Gronau, March 1999. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.aebr.eu/files/publications/inst_asp_99.en.pdf; Regulation (EC) No 1082/2006 of the European Parliament and of the Concil of 5 July 2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC) [Електронний ресурс] // Official Journal of the European Union. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32006R1082>; Sanguin A.-L. Euroregions and Other EU's Cross-Border Organizations: The Risk of Confusion, Redundancy, Oversizing and Entropy. A Critical Assessment // Annals of Istrian and Mediterranean Studies, vol.23, n 1, 2013. – P.155-164].

